

Değerli Kubbealtı Dostları

Yeni bir sayı ile huzûrunuza çıkmış bulunuyoruz. Öncelikle önümüzdeki yıl Kubbealtı'nın 40. kuruluş yılını kutlayacağımızı müjdelemek istiyoruz. Bu vesîle ile 2010 yılı boyunca muhtelif faaliyetlerimiz olacak. 40. Yıl çalışmaları ile alakalı hazırlıklara şimdiden başlamış bulunuyoruz. Bu münâsebetle 2010'da özel bir sayı hazırlayacağız.

Bu sayımızın ilk yazısı Sâmiha Ayverdi'nin "Millî Eğitim Bakanına Mektup"u ile başlıyor. Çin hükûmetinin Doğu Türkistan'da özellikle Urumçi bölgesinde yaptığı kanlı müdahaleler milletimizi çok üzdü. Bölgeyi en iyi tanıyan ve İstanbul'da yaşayan Uygur Türkü ilim adamı Prof. Dr. Mahmut Kaşgarlı ile konu ile alakalı bir mü-lâkat yaptık. Aysel Yüksel'in yazısı "Sâmiha Ayverdi'nin Vefâtından Sonra Neşredilen Sekiz Eseri Hakkında" adını taşıyor. Ayrıca Yard. Doç. Dr. Hüsnü Y. Livatyalı, M. Nihat Malkoç, İnci A. Birol, Beynun Akyavaş, Ahmet Vehbi Ecer, Zeki Önsöz, H. Necati Demir-taş, Zeynep Uluant ve Kemal Y. Aren'in yazıları ile Bekir Sıtkı Er-doğan'ın şiiri yer alıyor.

Vakfımızın kültür ve sanat kursları 3 Ekim 2009 târihinde Çemberlitaş'taki merkezimizde başlıyor. Tezhib, Mûsikî, Hat Sanatı, Türkçeyi Doğru ve Güzel Konuşma ile Osmanlı Türkçesi kurslarımız Haziran 2010'a kadar devam edecek. Kurslarımıza devam etmek isteyenlerin vakfımızı aramaları ve kayıt yaptırmaları gerekiyor.

Vakfımız bünyesinde an'anevî olarak tertip edilen sohbetler Ekim ayında yeniden başlıyor. Geçen yıllarda devam eden Kubbealtı Sohbetleri ile Kubbealtı Mûsikî Sohbetleri bu dönem de ara vermeden yapılacak. Ayrıca kültür târihçisi yazarımız Dursun Gürlek'in "Târih ve Kültür Sohbetleri" ekiminde başlıyor.

Bâzı eserlerimizin yeni baskıları yapıldı. Çölde Biten Rahmet Ağacı'nın 4., Gençlerle Başbaşa'nın 44., Yolcu Nereye Gidiyorsun'un 4., Mehmed Âkif Hüzünlü Bir Yolculuk'un 2., Hasretini Çektiğim Üsküdar'ın 2., Üsküdar'ın Üç Sırlısı'nın 3., Çevre Kirlenmesi'nin 10., Desen Tasarımı'nın ise 2. baskısı gerçekleşti. İlk defa neşredilenleri de size duyurmak istiyoruz. Sultan III. Ahmed'in Tuğra Albümü'nü yayınladık. Devrinin şâheserlerinden olan ve Topkapı Sarayı'nda bulunan Murakka-ı Has (Pâhidaşah'a mahsus albüm) adıyla bilinen tuğra albümünü Prof. Uğur Derman yayına hazırladı. İngilizce ve Türkçe olarak yayımlanan eserin İngilizce tercümesi İrvin Cemil Schick tarafından yapıldı.

Kubbealtı'nın lugat hizmetleri devam ediyor. Misalli Büyük Türkçe Sözlük ile Türkçe Sözlük'ten sonra ilk ve ortaöğrenim öğrencilerinin istifâdesine sunulan Okul Sözlüğü eğitimcilerden ilgi görüyor.

Çocuklarımızın ihtiyacına göre hazırlanan Okul Sözlüğü'nde 14 bin kelime, binlerce deyim, çeşitli yazar ve şâirlerden seçilmiş örnek-ler bulunuyor. Birinci hamur kâğıda basılan sözlükte, kelimelerin doğru olarak yazılıp okunmasına büyük bir titizlik gösterilmiştir.

Bütün eserleri Kubbealtı tarafından neşredilen Safiye Erol'u, ve-fâtının 45. yıldönümü münâsebetiyle yâd edeceğiz. Anma programı, 1 Ekim 2009 Perşembe günü saat 14.00'te yazarımızın Üsküdar Ka-racaahmet Mezarlığı'ndaki mezarı başında olacak. Bu arada vakfı-mızın, Edirne Vâliliği veYöre Dergisi'yle yaptığı işbirliği ile Edirne'-de 9 Ekim'de Safiye Erol Programı düzenleniyor. Türk Edebiyatı Vakfı'nın "Çarşamba Sohbetleri" bu sene de vakfımızda yapılacak. İlk toplantı 7 Ekim Çarşamba saat 17.00'te başlayacak.

27 Ağustos-15 Eylül târihleri arasında Sultanahmet Câmii avlu-sunda tertip edilen 28. Türkiye Kitap ve Kültür Fuarı'na katıldık. TÜYAP'ın Beylikdüzü'ndeki 28. İstanbul Kitap Fuarı'na da iştirak edeceğiz. 31 Ekim Cumartesi - 8 Kasım Pazar günleri arasında ziyâ-rete açık olan bu fuarda. Kubbealtı'nın standı 2.salon 101-B'dedir.

Yeni sayımızda buluşmak üzere hoşçakalın.

Kubbealtı

Millî Eğitim Bakanına Mektup*

Sâmiha Ayverdi

Millî Eğitim Bakanı Avni Akyol Beyefendiye,
Muhterem Beyefendi,

23 Şubat 1990 günü akşamı televizyonun Hodri Meydan isimli programını tâkip edenler arasında bulunanlarda biriyim. Kimsin, sıfatın ve salâhiyetin var mı ki benim gibi çok meşgul bir bakanın vaktini çalarak karşısına çıkmış bulunuyorsun? diyebilirsiniz. Ama demeyin. Sıfatı da salâhiyeti de olmayan bir sâde vatandaşım.

Anavatan Partisi'nin iktidardan düşmemesini, sizin ve Kültür Bakanı Nâmık Kemâl Zeybek Bey'in mevkilerinizi muhâfaza etme-nizi cân-ı dilden niyaz ediyorum.

Uzunca olacağı tahmin ettiğim iş bu mektubumu, bir dertleşme, bir halleşme kabul ederek sabırla okumanız da ayrıca niyâzım-dır.

Beyefendi, adı geçen program beni çok rahatsız etti. Zîra Türk'-ün hoca-talebe geleneği içinde, başta hocaya saygı gelir. Sizin gibi Türk maârifinin ipuçlarını elinde tutmakta bulunup memleket irfâ-nına kumanda etmekte olan kemâlli ve fâzıl bir zâtın karşısına, so-rumsuzca doludizgin ve cır cır öten bir kızcağız nasıl çıkarılabilir? Yoksa, saygısızlık da demokrasi icâbı mıdır?

Edebiyat târihlerinin yazdığı ve sizin de çok iyi bildiğiniz şu meşhur fıkrayı size bir kere daha dinletmek istiyorum: Fâtih Câmii'-nin hademe-i hayrâtından gâyet yoksul bir adamcağız, âile mâişe-tine medar olması için oğlunu bir saraca çırak olarak vermiş. Ancak, bu zeki çırak, bir türlü ustasını memnun edecek gayreti göstereme-diği gibi, her gün dükkândan kaçıp, her gün tekrarlanan bir merâsi-mi seyretmeğe gidermiş. Sabah-akşam devam eden bu merâsim de Fâtih Medresesi müderrislerinden birinin talebeleri tarafından evin-den alınıp mektebe götürülmesi imiş. Hoca, talebelerin getirdiği atı-na binerken kimi özenginin ucunu kimi elini tutarak ata binmesine yardım eder, aynı saygılı muâmele ile hocalarını yere indirip öğ-reneceklerini öğrendikten sonra da tekrar atına bindirip evine götürürlermiş. Genç çırak, bu talebeler arasında olamadığına son derece üzgün, dükkâna döndüğü zaman ustasından göreceği tatsız muâ-meleye rağmen, bıkip usanmadan kaçmakta devam etmiş. Ama günün birinde dükkândan da evinden de kaçarak medreseye ilticâ etmiş, tahsiline devam etmek için kabûl edilmesi talebi ile o imren-diği arkadaşları arasına karışmış.

Zaman durur mu? İstidatlı, zeki ve çalışkan çocuk, medreseden mezun

* Devrin Millî Eğitim Bakanına 26 Şubat 1990'da yazılmıştır.

olduktan sonra bu defâ da şâirlerin, münşilerin, san'atkârların toplandıkları Zâtî'nin Bâyezit'teki dükkânına devam etmek sû-retiyle XVI. asrın meşhur şâiri Bâkî oluvermiş.

*

O XVI. asır ki dört başı mâmur Osmanlı medeniyetinin bir şâhikasını teşkil ederken bu terkipte yeri olanlardan biri, başta Kâ-nûnî Sultan Süleyman, Mîmar Sinan, Deryâ Kaptanı Barbaros, şiirde Bâkî ve tâ uzaklardan sesi gelen Fuzûlî, hüsn-i hatta da Şeyh Ham-dullah ve Karahisârî olurken çinide, mermerde, camda, pirinçte, tunçta yaşadıkları asra kendilerinden bir şeyler ilâve eden bu el ele vermiş kâfilenin müşterek ve yekpâreleşmiş birliği değil miydi?

O zamanlarda talebe hocasıyla et tırnak anlayışı ile konuşur, dertleşir ve tesbit ettikleri eksikleri ya da fazlalıkları çözmeyi başa-rırlardı. Amma bu günkü gibi cır cır ve nâdanca değil.

Beyefendi, eğitim hayatımızı avuçları içinde sabırla ve titizlikle tutan bir büyüğün karşısında takınacak tavrı belli olmayan bir talebeye nasıl imkân verilir? Zîra talebenin hocasına karşı ilk hareketi-nin nezâket ve hürmet olması lâzım değil midir?

Daha bu kızcağız gevezeliklerine başlamadan talebe grupları için de bir başkasının eskimiş bir sakız gibi ağzında çiğneyerek; gençlerin kitap okumadıklarından şikâyete sebep olarak metinlerin Arapça ve Farsçalarla dolu bulunmasından söz ederek her kitap okuyanın yanı başında bir lugat bulundurması gerektiğini başka türlü anlamasına imkân olmadığını söyledi.

Bugün Türk maârifî yabancı dillerle eğitim yapan liseler açmış bulunuyor. Çocuk, hiç bilmediği bu dili öğrenmek için peşin olarak hazırlık sınıflarında okumaktadır. Bir yabancı dili öğrenmek için bunca gayret ve zahmetlere râzî olan Türk evlâdı, ne yazık ki değil yarım asır evvel, çeyrek yüzyıl evvel yazılmış metinlerdeki dilini bilmemek husûsunda kendini mâzur görmek alışkanlığına düşürül-müş bulunuyor.

Arada şunu da belirtmek isterim ki bugün dünyânın müşterek dili hâline getirilmiş olan İngilizce'nin % 75'i yabancı dillerden derlenmiş olduğu hâlde, İngiliz bu yabancı kelimeleri kendi telâffu-zu ile okuyarak öz malı hâline getirmiştir ve hiç kimse de İngilizce'-yi yabancı ülkelerden alınmış kelimelerden kurtarmayı düşünme-mektedir. Hattâ şu da bir meşhur slogan olarak söylenebilir: Bir İngiliz'e, sana göre Hindistan mı mühimdir yoksa İngilizce mi? dendi-ği zaman İngiliz cevap olarak "Tabî kendi dilimden vazgeçmem" karşılığını vermiştir.

Beyefendi, o attığımız kelimelerle irfânımızı, hayat ve devam gü-cümüzün temeli sayılacak hikmet ve gerçeklerimizi yıkmak gay-reti içinde olan yer yüzünün tek tahripkâr milletiyiz.

Nisbeti, ölçüleri seçkin, içi de târihî nakışlarla bezenmiş bir ev yıkıcılara verilirse bu baha biçilmez enkâz nasıl değer kaybederse, Türk'ün bir mâbed, bir târih ve mâzi âbidesi olan Türk dilini de işe yaramaz hâle sokmuş bulunuyoruz.

İşte Türkçe'nin o yıkılmış, koparılmış ve müşterek yekpâreliğinden uzaklaştırılmış manzarası içindeki Türk gençliği, altında ezildiği o

kâşânenin neresinde oturabilir?

Bin yıllık bir kültür yayığında dövüle dövüle elde ettiği bereket ve nizamdan mahrum olmakla tedirginleşmiş, rahatsız olmuştur,

Cihangir bir devletin fütûhat ve zaferlerinin meyvesi olarak elde ettiği iktisâdî, sînâî, bedîî mahsullerinden derlediği malzeme gibi onların dillerinden de meselâ kendinde olmayan uzun heceli keli-meleri de alarak lisânına târihî çehresini vermekle zenginleştirmiş olması nasıl yadırganabilir? Bu arada belki ifrata varan davranışla-rın olmuş bulunduğu da bir gerçek olmakla berâber bu lüzumsuz aşırılığı ayıklamak işi de Türk dilinin gelişmesine kumanda eden edebî ve ilmî cereyanların üstüne bırakılmak lâzım iken, biz onu devlet gücünü kullanmak gibi bir zorlayışın emri altına sokmakla eskiden yapılmış hatânın daha büyüğünü de işlemiş bulunuyoruz. Meselâ Bahr-ı Siyah yerine Karadeniz, Bahr-ı Sefid yerine Akdeniz demek elbette daha doğrudur. Ama bunu içlerinde Agop Dilaçar gibi bir Ermeni'nin de bulunduğu sol yapılı ajanların eline bırak-mak değil, bir ilim akademisinin mes'ûliyetine bırakmak lâzımdı.

*

Hamiyetli, irfan sâhibi ve îmânî bütün bir ilim adamı vasfını hâiz Fâzıl Nazmi Bey'den dinlemiş olduğum şu hazin ve acıklı hikâ-yeyi anlatmayı bir vicdânî mecbûriyet saymaktayım:

Yunanca ve Latince profesörü olan Fâzıl Nazmi Bey, başından geçen bu hazin hikâyeyi şöyle anlatmıştı: Tramvayda idim. uzun boylu kimseler ayakta kaldıkları zaman, vâsitanın arada bir sarsıl-ması yüzünden bir yere tutunmak mecbûriyetinde olurlar. Ben de arabanın tavanından gelen istinad kayışlarından birini tutmuş gen-ce, “müsâade edersen, bir kenarımı da ben tutayım,” deyince gözleri dönmüşcesine öfkeyle, “hadi oradan moruk,” demez mi? Bu sert ve çirkin çıkışı duyarak başımı bizim tarafa çeviren bir genç, hemen oturduğu yerden fırlayarak kalktı ve: “Buyurun hocam!” diyerek yerini bana verdi. Amma ben yıkılmışım, teşekkür ettim ve az ev-vel hakâretle yüzüme bakan gencin kabalığına karşı sanki bu küs-tahlığı kendim yapmışım gibi, yüzüne baktığımda utandıracağımı düşünerek tek söz söylemeden, talebem olduğunu söyleyen gencin ikram ettiği kanepeye oturdum.

*

Nihâyet, fırsatçıların ellerine aldıkları Türkçe'yi mahvedercesi-ne onu kâbuslu bir ölüm çukuruna itmiş olmalarının aşırılığını, az çok, tâdil etmek kasti ile kurulan “Güneş Dil Teorisi” maskaralığı ortaya çıktı.

Ben de diğer söz sâhibi arkadaşlarımla berâber Dolmabahçe Sa-rayı'ndaki mahpesimizi doldürmüştük. Devamlı toplantılar yapıyor, fakat dilinin altındaki baklayı çıkarmak cesâretini gösteren ol-muyordu. Ama bu arada çılgın cesâretle yapılmış olan müdâhalele-rin isâbetli olduğunu iddiâ eden yardağçılar, kâselisler durmadan, saçma sapan şeyler konuşabiliyordu. Hele bir defâsında çanak yala-yıcının biri, yerinden fırlayarak masanın üstüne çıktı ve “bütün dünya dilleri, hep Türkçe'den türemiştir. Niyagara, Amazon ve Atina da bunlardan biri.” dediği zaman öfke ile çılgına dönerek bu dalâlet karsısında ben de söz istedim. “Lutfen bu çeşit mesnetsiz ve gayri

ilmî iddiâlara kulak asmayın. Ben Giritliyim ve Atina Üniver-sitesi'nden mezunum. Sonra da Almanya ve İngiltere'de doktora yaptım. Arapça ve Farsça da okudum. Acaba az evvel konuşan arkadaş hangi ilmî araştırmanın netîcesi olarak böyle yavan ve abes bir tez ile Türk ilmî çevrelerini mugâlataları ile boğmak hakkını kendinde bulmuş oluyor?" dedim. Sözlerimden bir çokları hoşnud oldu iseler de dalkavukların, öfkelerinden dişlerini gıcırdattıklarına hiç şüphe yoktu.

Ne ise, o günkü toplantı da tatsız konuşmalarla bittikten sonra, yedik içtik ve odalarımıza çekildik. Çok üzgün ve öfkeli olmama rağmen gene de uyudum. Sabah olup yataktan kalktığımda, kapının altından içeri bir kâğıt atılmış olduğunu görerek aldım, okudum. Bu bir emirdi: Üniversite'deki profesörlüğünden istifâ et! deniyordu.

İşin lâmi cimi yoktu. Emir yerine getirilecekti. Derhâl istifâ dilekçemi hazırladım. Üniversiteden ayrılmamak husûsunda diren-sem de nasıl olsa bu âsî profesörün yakasından tutularak kürsüsün-den indirilecekti. Artık Dolmabahçe'de de işim kalmamıştı. Hoş, bulunduğum sıralarda da, sözlerimi kim kâle almıştı ki, burada da-ha fazla kalmamın bir faydası olacaktı?

Bir de işin içinde acı olan keyfiyet şu idi: Üniversite tarafından basılmasına karar verilmiş bir kitabımın müsveddeleri ortadan kaybolmuştu."

İşte Türkçe'nin böyle bir dalâlet cereyanı içinde, zecrî baskılarla bozuluşuna seyirci kalmaktan başka yapacağım hiç bir müdahâleye imkân kalmamıştı. "Arı Türkçe" cereyanı en îtidalli kabul edilen bu devresinde dahi, kör bir taassubun câhil pençesi içinde bulunuyor-du.

Muhterem Avni Akyol Beyefendi, görülen şu ki "Arı Türkçe", Moskof steplerinden esen yakıcı havalarla kuvvet bulmakta devam ediyor. Bugün Sovyet Rusya, kendi dilinin tek kelimesine dokun-madığı hâlde, Türk'ü, en büyük silâhı bulunan dilinden mahrum etmekle, artık silâhla başaramadığı emellerine, onu millî harsinden, kültür ve maârif hazînelerinden mahrum bırakmak sûretiyle elde etmeyi planlamış bulunuyor ve ne çâre ki Türk evlâtları arasında onun bu tahripkâr kararını tatbik edenler bulunuyor ve onlar netî-ceyi sezemeyecek bir gaflet içinde, Türk diline yeni ufuklar açmak gibi, lüzumlu bir hareket kabûl etmek dalâleti ile târihî silâhını düşmana terk ederek, kal'asına teslim bayrağı çekmiş bulunuyor. Böy-lece de, içine düştüğü uçurumda, düşmanın kasıtlı ve yıkıcı emelle-rinin kurbanı olmakta devam edecek safdillikten uyanamıyor. Bir zamanlar on bir Türk komünistinin, Trabzonlu hamiyetli vatandaş-lar tarafından, bindikleri kayığın batırılması sûretiyle memleket bu azıllardan kurtulunca Türk Dil Kurumu âzâsı Ahmed Cevat, Mos-kova'daki Pavloviç yoldaşa müracaat ederek, bu kahramanların in-tikâmının alınmasını ondan rica edecek kadar, çılgın ve kendi ülke-sinin düşmanı olduğunu açığa vurmuş bir bedbaht olarak, adı dil-lerde geçmiştir.

Dalâlet ve bâtılın nasıl hakikat yerine geçiverdiğini gösteren şu gerçek hâdise, canlı bir tablo olarak dikkati çekmektedir:

Bir bestekâr gene kendisi gibi bestekâr olan arkadaşını ziyâret etmiş.

İki sanatkârın birbirlerine ikrâmı, içlerinden biri yeni bir eser meydana getirmişse, onu çalmak olmaz mı? Nitekim ev sâhibi olan bestekâr da yeni yazdığı eserini arkadaşına çalar. Bitirip durunca, arkadaşından müsbet-menfî bir karşılık bekler. Misâfir: “Birâder, senin piyanonun akordu bozulmuş” demez mi? Bu cevap karşısın-da işin düzelmesi akortçuya kalır ve gerçekten de piyano tam ve doğru sesini bulduktan sonra, tekrar piyanosunun başına oturan ev sâhibi tuşları konuşurmaya başlayınca bu defâ arkadaşına:”Keşke düzeltmeseydim, ben o seslere alışmışım” der.

Yâni alışkanlık, zamanla bâtilı hakikat hâline getirmek sûretiyle iğriyi doğru kabul ettirecek, dalâleti hakikat zannettirecek gaflete elle sarılır hâle getirir. Bugün Türk çocuğu da artık bâtilı hakikat zanneden bir biçârelik içinde olduğundan uydurukçayı müdafaa vaziyetine geçmiş bulunmaktadır.

*

Beyefendi, âciz kanaatime göre, Türk dilini düşman elinden kurtarmak demek, Türkiye’yi iç dış gafletten kurtarmakla atbaşı olan bir millî ve târihî silâha yeniden sâhip olmak demektir. Öyle ki asker, sivil, halk ve bütünü ile aydın kesimin yabancı dil tedrisâtın-dan evvel, kendi ana dilini hakkıyla bilmesi ve bunun bir vatan ve îman borcu olduğuna inanması lâzımdır. Şu hâlde maârif politikası-nın bütün ağırlığı ile bu noktada teksif edilerek, şu kelime Arapça’-dan şu Farsça’dan geçmiştir hezeyânından kurtularak, dâvâyı, nâ-ehillerin pençesinden alıp ilmi kifâyeti ve millî hassâsiyeti olan dar bir kadronun iz’an ve irfânının mesûliyetine bırakmak, Türk’ün ikbâl ve istikbâli için vatanperverliğin tâ kendisidir.

Bilvesîle saygılar ve başarı temennîleri efendim.

S. Ayverdi'nin Vefâtından Sonra Neşredilen Sekiz Eseri Hakkında

Aysel Yüksel*

Ayverdi Enstitüsü, önümüzdeki günlerde, mutasavvıf, mütefekkir ve araştırmacı yazar Sâmiha Ayverdi'nin Ebâbil Kuşları adlı kitabının neşriyle Külliyyât'ın 41. eserini okuyucularına takdim etmenin huzûru içinde olacaktır.

Esâsen, yazarın vefâtından sonra basılan kitapları sırasına göre: Râtibe (1.bs.2002, 2.bs.2004), İki Âşinâ (1.bs.2003, 2.bs.2006), Ezelî Dostlar (2004), Dünden Bugüne Ne Kalmıştır (1.bs.2006, 2.bs.2009), Arkamızda Dönen Dolaplar (2007), Kaybolan Anahtar (1. bs.2008, 2. bs. 2009), Paşa Hanım (2009) olmak üzere hâtıralar, makâleler ve sohbet-ler zincirine 7 kitap daha eklenmiştir. 8. kitap olan Ebâbil Kuşları da önümüzdeki aylar içinde gene 2009'da okuyucularıyla buluşacaktır.

Bu kitapların baskıya hazırlanışında nelere dikkat edildiği, nasıl hazırlandığı hakkında genellikle her kitabın "Takdim" kısmında, Kendisinin bu yazılar için "Ağaçta kalan son yapraklar" diye ifâde ettiği hükümlerini aktarmak ve kısa bilgiler vermekle yetinilmiş, bunların nasıl kitaplaştığını en son kitapta okuyucularımıza aktar-mak düşüncesinde idik.

Ancak görülen lüzum üzerine bu kitapların baskıya hazırlan-ması serencâmı hakkında okuyucularımızın bilgilendirilmesi îcap etmiştir. Bu sebeple yazarın vefâtından sonra neşredilen kitapların-daki yazıların nasıl seçildiği ve metinlerin hangi sırayla tertiplendi-ği, kitap isimlerinin nasıl konduğu ve diğer hususlardaki çalış-ma-rımızı okuyucularımızla paylaşmak ve durum hakkında bilgi vere-bilmek için biraz gerilere gitmek mecbûriyetini duymaktayım.

Şöyle ki:

1957 sonbaharından beri ve İstanbul Fetih Cemiyeti'nden emek-li olduğum 1980'den sonra da cumartesi, pazar günleri hâriç her gün muhterem yazar Sâmiha Ayverdi Hocamızın yazı işlerinde gö-nüllü sekreterliğini yaparak hizmetinde bulundum. Bu çalış-malar sırasında yazar, bilhassa 1980'li yıllardan îtibâren her gün hâtıra, sohbet veya makâle tarzında bir yazı hazırlar, dikte ettirir, ertesi gün daktilo edilmiş bu yazıyı yeniden okutur, değiştirmek istediği yerleri değiştirir, ilâve edeceği yerleri işâret eder ve gereken çalış-malar yapıldıktan sonra bunlardan bir nüshanın İlhan Ayverdi'de bir nüshanın torunu Sinan Uluant'da bir nüshanın da şahsında bu-lunmasını isterdi.

Yazıların kitap hâline getirilmesi çalışmaları için tâlimatları ge-reğince bunlar arasından 50-60 kadar parça seçer önce târihi, sonra millî-mânevî değerlerimiz, kültürümüz ve içtimâî meselelerimiz ve tasavvuf ağırlıklı olmak üzere sıralar, kendilerine takdim ederdim. Pek az olarak şunu da ekle veya şöyle yap tâlimatları dışında bu ter-tîbi uygun gördükleri için Rahmet Kapısı ile başlayan ve Ah Tuna Vah Tuna ile devam eden altı kitap bu minval üzere yazarın tasvîbinden geçerek basıldı.

Vefâtından sonra basılan eserlerin neşre hazırlanmasında, Zey-nep Uluant'la berâber yaptığımız çalışmalarda aynı prensipler titizlik ve dikkatle korunmuştur. Bu sekiz kitaptaki parçaların sayısı aşağı yukarı 480'i bulur.

Bu çalışmalarla yazarın daktilo edilmiş hâtıra, sohbet ve makâle tarzı yazıları tamamlanmış bulunmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin ge-riye kalan yazıları 1990-1993 yılları arasında yazdığı fakat ya kendi el yazıları ile veya dikte ettirdikleri ve bunların da bir kısmı gene kendi direktifleriyle şununla şunu birleştir, şöyle yap gibi üzerinde kaydedilmiş notlarla özel arşivimde muhâfaza edilmekte ve üç çekmece dolusu hazîne değerindeki bu yazılar kitaplaşma çalışma-larını beklemektedir ki bunların bir kısmı yazar tarafından eski yazı ile kaleme aldıkları yazıdır. Bu yazıların da neşri için çalışmaları-mızı sürdürmekteyiz. Şâyet ömrümüz vefâ etmezse bütün bu yazı-lar Ayverdi Enstitüsü'ne intikal edecektir.

Ayrıca elimizde yazarın paragraf halinde kalmış yazıları da bulunmaktadı ki bunların da basılacak son kitabın bir bölümü hâlin-de neşrini planlamaktayız.

*

Yazarın vefâtından sonra basılan kitaplarının ve içindeki parça-ların isimlerine gelince: Yazıların isimlerini zâten Sâmiha Ayverdi hayatta iken koymuşlardı. Ancak çalışmalar sırasında Rahmet Kapısı ile başlayıp Ebâbil Kuşları ile devam eden kitaplarındaki yaklaşık, toplamı 840 civarında olan bu yazıların 4 veya 5 tânesinin aynı ismi taşıdığı tesbit edildiği için bunlar, gene yazarın zamânında tarafıma verdiği müsaadeye dayanarak o parçanın özelliğine göre adı değış-tirildi. Kitap isimlerine gelince: Râtibe, Ezelî Dostlar ve İki Âşinâ'nın takdim yazılarında belirttiğimiz şekilde yazar, çalışmaları sırasında kaleme aldıkları bir yazıya Râtibe ismini vermiş ve "Râtibe bir kitap ismi olabilir" demişlerdi. Onun için vefâtından sonra çıkan ilk eserine *Râtibe* ismi verildi. Gene Büyük Çamlıca tepesindeki fıstık ağaçlarına âit bir hâtıra yazısı yazmış ve buna Ezelî Dostlar adını vermiş fakat daha sonra bu ismi İki Âşinâ olarak değış-tirmiş ve "Bu, bir kitap ismi olabilir" demişdi. Böylece İki Âşinâ bir kitap ismi oldu. Onun arkasından neşredilen kitabı da Ezelî Dostlar olarak künyelendi. Diğer kitaplarında ise içindeki yazılardan tesbit ettiğ-i-miz bâzı isimlerden Vakfın Mütevellî Heyeti Başkanı İlhan Ayverdi hangi ismi tercih ettiyse basılacak kitaba o isim kondu.

Gene Vakıf Başkanımızın isteğine uyularak kitaplarda Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ün imlâsı esas alındı.

*

Sâmiha Ayverdi, hiçbir zaman “sanat için sanat” endişesiyle yazmamış ve 1938’den itibaren kendisiyle yapılan muhtelif röpor-tajlarda böyle bir düşünce taşımadığını çok net olarak ifade etmiştir.

Meseleye bu noktadan bakarsak yazar bir dâvâ adamı ise fikir-lerinin yerleşmesi için zaman zaman yazılarında aynı fikri işlemesi kaçınılmaz olduğu kadar tabii bir özelliğidir. Aynı fikri zaman za-man çeşitli olaylar içinde işlemiştir ki bu da yazarın irşat özelliği se-bebiyle okuyucuyu uyarmak için muhtelif hâdiselerden aynı sonuca nasıl varılacağı konusunda veya aynı hâdiseden nasıl farklı hüküm-ler çıkarılacağı hakkında verdiği ipuçlarıdır. Esâsen bu meseledeki fikrini Ateş Ağacı’nda çok net olarak şöyle ifade etmiştir:

Bir konuşma esnâsında Cemil Bey “...uzun söyledim, fakat sizi iknâ etmek için değil. Zîra en tesirli sözler bile sırasında kanâati mûcip ola-maz; zîra kanâat, bir idrak, bir anlayış ve fikir birliği ile hâsıl olur. Esâsen kanâatlerini her önüne gelene ısrarla tekrarlamak, bunu bir illet hâline sok-mak, hiç hoşuma gitmez” diyince Juliette, şöyle karşılık verir: “Yanlış, çok yanlış... her yüksek gâye sâhibi bildiğini bildirmeye, gördüğünü gös-termeye borçludur. Farazâ ben bir hatip olsam, konferanslarımın mevzû-unu, yalnız inandığım ve benimsediğim kıymetler teşkil eder. Bir romancı olsam hayâta bir seyirci gibi bakıp gördüklerimi yalnız sanat meftunlarını tatmin edecek ölçüler içinde gösteren bir “metteur en scene” olamam. Ona, korumak istediğim idealden bir çeşni karıştırırım.”

*

Sâmiha Ayverdi, içine düştüğümüz dil çıkmazıyla nesillerin birbirini anlayamaz hâle gelmeleri yüzünden 1970’li yıllarda roman-larını sâdeleştirmek lüzûmunu duymuştur. Gene kültür seviyemiz-deki farklı gelişmeler yüzünden gençlerimizin dil hazîneleri de çok daralmıştır.

Bu sebeple birçok yayınevi Hâlîde Edip, Hâlit Ziyâ, Reşat Nûri gibi yazarların eserlerini sâdeleştirmek yoluna gitmiştir. Bir kısmı da gençlerin bilemeyecekleri kelimelerin mânâlarını ya dip not hâlinde vermiş veya metinde o kelimelerin yanında parantez içinde bugün kullanılan şekillerini yazmıştır. Enstitümüz, ikinci şeklin daha doğru olduğu ve yazarın kullandığı kelimeyi değiştirmeye hakkımız olmadığı düşüncesiyle hareket etmiştir. Ayrıca, eserlerde geçen ve gençlerin bilemeyecekleri kelimelerin açıklanıp açıklanma-ması konusunda bir anket de yapılmış ve çıkan netîceye göre Sâmi-ha Ayverdi Lisesi Edebiyat Öğretmeni Seval Yardım ile müşterek hareket edilerek lise gençleri üzerinde yaptığımız çalışmalar netîce-sinde tesbit edilen duruma göre önce, Maârif Bakanlığımızca liseler-de okutulacak yüz temel eser arasında seçilen İbrâhim Efendi Konağı’-ndan başlayarak bâzı kelimelerin metinde geçen mânâları dip notlar hâlinde verilmiştir. Kaybolan Anahtar, Paşa Hanım, Ebâbil Kuşları’nda da aynı yol tâkip edilmiştir. Bu tür çalışmalara Sâmiha Ayverdi’nin eserlerinin yeni baskılarında da yapılması uygun görülmüştür. Zîra gerek lise çağındaki gençlerden gerekse üniversite öğrencilerinden ve bâzı akademisyenlerden aldığımız bilgilerle bu çalışmalarımızın olumlu netîcelere verdiği tesbit edilmiştir

Sâmiha Ayverdi bilhassa 1985'li yıllardan itibaren araştırma yazıları yerine hâtıra, sohbet ve makâle tarzı yazılar kaleme almış ve daha ziyâde didaktik bir üslup kullanmıştır ki bütün bu hususlar hakkında Enstitümüz tarafından Ebâbil Kuşları kitabında daha geniş bilgi verilecektir.

Öpülecek Eller

Prof. Dr. Beynun Akyavaş

Prof. Dr. Ali Birinci çok genç bir yaşta iken bir gün bir kitapçı dükkânına girmiş. Dükkânda ilk dikkatini çeken şey bembeyaz saçlı, yakışıklı, târih sayfalarından fırlamış gibi duran, heybetli bir beyefendi olmuş. Be-yefendi bir köşeye oturmuş, gözünde gözlüğü, Şeyh Gâlib Dîvânı'nı okuyormuş. Ali Birinci Hoca delikanlılığın verdiği cesâretle: “Be-yefendi, herhalde Dîvan şiirini seviyorsunuz” deyince o muhterem insan cevap olarak Fâtiḥ Sultan Mehmed Han'ın Dîvânı'ndan:

Sâkiyâ mey sun ki bir gün lâlezâr elden gider
İrişür fasl-ı hazân bağ ü behâr elden gider

Her nice zühd ü salâha mâil olur hâtırum
Gördüğümce ol nigârı ihtiyar elden gider

beyitlerini ezbere okumaya başlamış. Ali Birinci Hoca hayretle ve hayranlıkla dinlerken dükkânın sâhibi yanına yaklaşıp hangi kitabı istediğini sormuş. Ali Hoca gençlik mâsûmiyetiyle Fâtiḥ'in Dîvânı'nı deyince o yakışıklı ve herhalde saçlarını değirmende ağartmamış olan Bey gözlüklerinin üzerinden doğru ters ters bakmış ve gür bir sesle: “Hazret-i Fâtiḥ” diye tashih etmiş.

Bugün Türk Târiḥ Kurumu Başkanı olarak vazîfe gören, devle-te ve millete târiḥ ve kitap yoluyla hizmet etmekten başka bir şey düşünmeyen Prof. Dr. Ali Birinci: “Hayâtımda bu kadar kıymetli ve bu kadar sevimli bir azar işitmemişim” diyor. Gelgelelim artık böy-le azarlardan da mahrûmuz, böyle azarların kıymetini bilecek in-sanlardan da!...

Çocuklukla gençlik arasında bulunduğum bir yaşta bir azar da ben işitmiştim. Bir gün evimizde babamla dostlarının sohbetlerini duydum. El etek öperek devletin yüksek makamlarına çıkmış, liyâ-katsiz ve ehliyetsiz, edepsiz ve terbiyesiz üç kişiden bahsediyorlar-dı. Bunların üçü de hâin, üçü de gaddar oldukları gibi ikisi üstelik hırsız imişler, devleti ve milleti soymakla meşgullermiş!... Misâfir-ler ayrılıp gittikten sonra fikir beyan etmem lâzımmış gibi “Babacı-ğım, üç gaddarın, üç hâinin üçüncüsü hiç değilse hırsız değilmiş”, dedim. Babam kaşlarını çattı ve “Evlâdım, bir insan hırsız değildir diye methedilmez, hırsız olmamak, nâmuslu olmak aslıdır.” dedik-ten sonra insan, insana insanlık vasfını kazandıran ahlâk, nâmus, şeref gibi büyük değerler üzerinde uzun bir ders verdi. Meğerse ben bile hırsız olmamayı mârifetmiş gibi görmeye başlamışım da haberim yokmuş!... İçinde yaşadığımız zamânın, şartların, velhâsıl cemiyetin

yüzünden işittiğimiz bu azarlardan alınacak ne dersler var!...

Babam derslerini ve nasihatlarını hep târihe dayalı olarak veri-yor ve şöyle diyordu:

“Sultan Hamid devri Nâfia Nâzırlarından Hasan Fehmi Paşa’-ya Selânik-Dedeâğaç iltisak hattının müzâkeresinde imtiyâzın ken-dilerine verilmesi için Avusturyalılar tarafından gayrimeşrû olarak elli bin altın teklif olunmuş, Paşa derhal reddetmiş.

Bir sohbet esnâsında söz rüşvete intikal ettiği zaman Paşa göğ-sünü gere gere:

- Ben elli bin liraya kadar nâmusluyum, bunu tecrübe ettim, bu kadarına dayandım, demiş.
- Acaba daha fazla verselerdi alır mıydınız, diye soranlara da:
- Bir şey diyemem. Daha fazlasını tecrübe etmedim, cevâbın-da bulunmuştur.”¹

Can kulağı ile dinlenecek başka bir nasihat, elmastan, pırlanta-dan daha kıymetli bir küpe:

“Edeb ve terbiye, bu iki güzel vasıf, insanın başlıca sermâyesi-dir. Bu hasletlerden mahrum olan kimse çorak topraktan başka bir şey değildir. Kimin oğlu, kimin kızı olursan ol, hangi mevkîde bulu-nursan bulun, hattâ kalemini kullanırken dahi edepli ve terbiyeli ol.

Bu meziyetler seni paradan da puldan da, rütbe ve makamdan da müstağni kılar. Kişinin edep ve terbiyesi altınından hayırlıdır. Bu sözler, Efendiler Efendisi Peygamberimiz’in dâmâdı Hz. Ali’nindir.

Dilimizde edepli ve terbiyeli olan kimseye efendi adam, efendi kadın derler. Efendi, her hâli ve şaniyle, her hareket ve muamelesiy-le hürmet celbeden, bu sûretle îtibârı olan kimse demektir.

Sultan İkinci Mahmud zamânında devlet adamları içinde nü-fuzlu bir zât vardı. Buna Hâlet Efendi derlerdi. Allah taksirâtını af-fetsin, sırtını Pâdişah’a dayamış, önüne geleni kapan, ardına geçeni tepen bir adamdı. Şerrine uğrayan bir daha iflâh olmazdı. Oldukça da mâlûmatlı bir adamdı. Gelgelelim muhteris ve nâdandı. En so-nunda bu ihtiras ve nâdanlığının kahrına uğradı, boynu vuruldu.

Hâlet Efendi’nin zamânında Osman Efendi adında gâyet terbi-yeli bir zât vardı. Osman Efendi Sadâret Kethüdâsı idi. Yâni, Sad-râzam Müsteşarı.

Osman Efendi her nasılsa Hâlet Efendi’nin şerrine uğradı. Sad-râzam Müsteşarlığından alınıp İzmit Kereste Gümrüğü Müdürlü-ğü’ne gönderildi. Sadrâzam Müsteşarlığı nerede, kereste müdürlü-ğü nerede! Fakat Osman Efendi sesini çıkarmadı, İzmit’e gitti.

Hâlet Efendi bu muâmelesiyle Osman Efendi’yi kahredemeyin-ce İzmit’den Manisa’ya kaldırdı. Osman Efendi buna da eyvallah dedi, devlet cilvesidir deyip çıkıp gitti. Bu darbelerin Hâlet Efendi’-den geldiğini biliyordu. Buna rağmen İstanbul’dan geçerken Hâlet Efendi’yi ziyârete gitti. Efendi, yalısının penceresinin önünde dostu şâir İzzet Molla ile oturmuş sohbet ediyordu. Mağdurunun geldiği-ni görünce yerinden fırladı,

¹ A. Ragıp Akyavaş, Edeb Yâhû, c. II, s. 110, TDV Yay., Ankara, 2008.

onu merdiven başında karşıladı. İzzet ve ikram ile sedire buyur etti, hal hatır sordu. Giderken de misâfiri-ni aynı hürmetle uğurladı.

Bu muâmeleye hayretler içinde kalan İzzet Molla:

- A Efendi! Bu adama etmediğin kötülük kalmadı, yerden yere vurdun, şimdi bu hürmet, bu itibar ne oluyor, deyince Hâlet Efendi:

- Evet Molla! Dediklerinin hepsi doğrudur, isteseydim canını bile alırdım. Yalnız onun bir Osman Efendiliği var ki, işte onu bir türlü üzerinden alamıyorum! Onun içindir ki görünce böyle hürmet etmeye mecbur oluyorum, demiş.

Edep ve terbiyenin muhassalası olan efendilik öyle bir hazîne-dir ki, sâhibini dâima hürmet edilmeye mecbur kılar. Çocuklarına efendi olmayı telkin eden, bu terbiyeyi veren ana baba dünya saâde-tinin en yüce mertebesine erişmiş olur. Kişinin irfânı edebi ile ölçü-lür. Edep ve terbiyesi olmayan kimse allâme olsa nâfiledir.”²

Ah! Bizi, hepimizi böyle azarlayan büyüklerimizi bulsak da ellerini öpüp başımıza koysak!...

Bir akşam üzeri Kubbealtı Akademi Mecmuası İdârehânesinden ağzından ve kaleminden bal damlayan, zengin kültürü ile okuyucu-larını da dinleyicilerini de hayran eden Muhterem Dursun Gürlek Beyefendi ile berâber çıktık ve Çemberlitaş’dan Eminönü’ne kadar konuşa konuşa yürüdük. Sirkeci’ye geldiğimizde yolun ortasında birbirine saldıran, havlayan, hırlayan koca koca köpeklerle karşılaştık. O hengâmede Dursun Gürlek Hoca anlattı:

Bir gün Hâlet Efendi (1760-1822) ile Şeyh Gâlib (1757-1799) soh-bet ede ede yürürlerken Sirkeci’de böyle bir yerde böyle saldırgan köpekler çıkmış karşılarına. Şeyh Gâlib büyük bir zekâdan doğan nüktedanlığı ile Hâlet Efendi’ye doğru dönerek ve eliyle köpekleri göstererek:

- Bu ne hâlettir, diye sormuş.

Hâlet Efendi lâfın altında kalır mı?

- Birinden biri gâlib olacak, cevâbını vermiş.

Babası ve dedesi gibi mevlvî olan Şeyh Gâlib Hazreti Mevlâ-nâ’nın ve bahâ biçilmez eserlerinin tesiri altında kalarak kimseye haber vermeden Konya’ya gitmiş ve Mevlânâ Dergâhı’nda çileye girmiştir. “Benim buraya gelişim ihtiyârî değil, ıztırâfîdir (mecbûrî-dir). Beni aldılar, daha doğrusu beni benden aldılar” demişse de annesinin ve babasının yalvarmalarına dayanamayarak İstanbul’a dönmüş ve Yenikapı Mevlevîhânesi’nde yeniden çileye girmiştir.

Bâyezid-i Velî ricâlinden İskender Paşa tarafından av çiftliği üzerinde yaptırılan (1491) ve İstanbul mevlvîhânelerinin en eskisi olan Galata, diğer adıyla Kulekapısı Mevlevîhânesi Postnişini Gâlib Dede Dîvan edebiyâtının en yüksek tepelerinden ve en büyük ifti-har sebeplerinden biridir.

Bir gazelinde:

Dil-i zaîfe bir âfet güzel beğendiremem
O haste-i gâm-i aşka ecel beğendiremem

diyen Gâlib Dede eceli genç yaşında beğenerek âşık olduğu Allâh'ı-na kavuşmuştur. Vefâtına “Geçti Gâlib Dede Candan Yâhû”, ebced hesabıyla Hicrî 1213, târihi düşürülmüştür.

Galata Mevlevîhânesi'nin cümle kapısının yanındaki türbeyi Hâlet Efendi kendisi için yaptırmıştır. Konya'da boynu vurulan Hâlet Efendi'nin başı evvelâ buraya, sonra Beşiktaş'da Yahyâ Efendi Dergâhı hazîresine defnedilmiş, seneler sonra yine bu türbeye nak-ledilmiştir.

Yaşarken kimseye rahat huzur yüzü göstermeyen, kendi hayâ-tında da memâtında da rahat huzur yüzü görmeyen “Hâlet Efen-di'nin ölümünden sonra halkın ağzında dolaşan:

Ne kendi eyledi rahat ne halka verdi huzûr
Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubûr

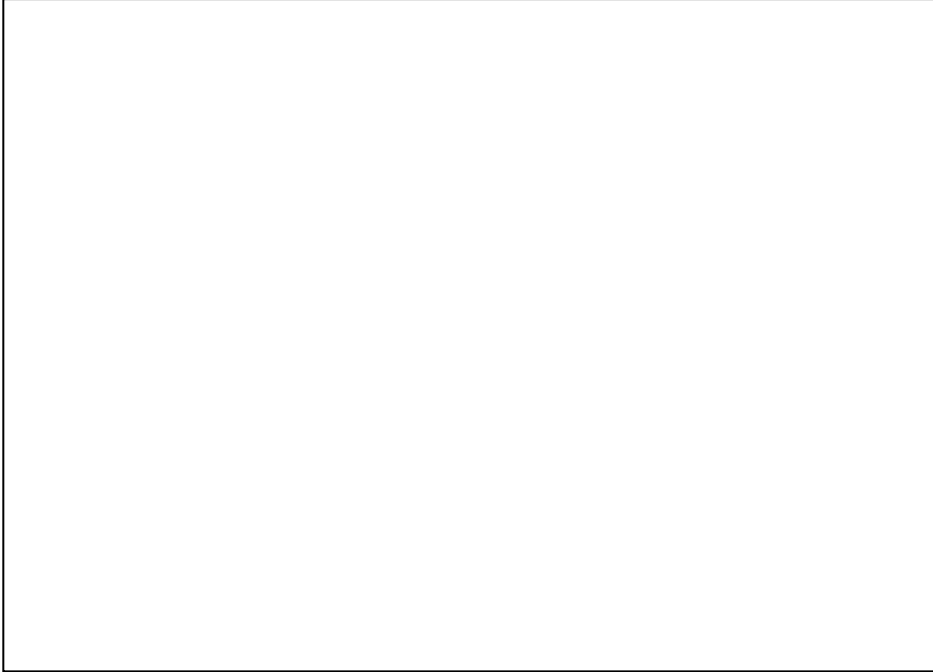
beyti Hâlet Efendi için söylenmiştir³ denilmektedir.

Avlunun sol tarafındaki türbe ise Şeyh Gâlib'in türbesidir. 24 yaşlarında iken Dîvan sâhibi olan, 26 yaşlarında iken yazdığı Hüsn ü Aşk (Edeb mektebinde yetişen Hüsn ile Aşk mesnevîsi) hakkında Ziyâ Paşa'ya:

Gûyâ ki o şâir-i yegâne
Gelmiş bu kitab için cihâne

dedirten, Sultan III. Selim ile Vâlîde Sultan Mihrişah Sultan'ın yakınlarından olan Şeyh Gâlib, türbesinde, Mesnevî şârihi Şeyh İsmâil Ankaravî (v.1631) ile yanyana medfundurlar.

Hâmûşânda yâni mevlevî tâbiriyle susmuşlar âleminde, kabris-tanda ise mevlevîler, şeyhler, neyzenler, kudümzenler, bestekâr Vardakosta Seyyid Ahmed Ağa (1728-1794), Nâyi Osman Dede (v.1729), vs. ile berâber aslen Macar olduğu halde İslâmiyeti kabul eden ve İstanbul'da ilk Türk matbaasını kuran İbrâhim Müteferrika (1674-1745) ve Fransız asillerinden Comte de Bonneval (1675-1747) yâni Müslüman olarak Ahmed adını alan ve İstanbul'da Humbaracı Ocağı'nı kuran Humbaracı Ahmed Paşa ebedî uykularını uyumak-tadırlar.

Sabır Sarmaşıkları (Rubâiler)

Bekir Sıtkı Erdoğan

Toprak Kokusu

Sen çöl çöl umut bağladığım yağmursun,
Sağnak sağnak yağ bana, tüm lûtfunu sun...
Bin âhıma el aman bu toprak kokusu
Bir serpeleyip geçme hemen nolarsun!

Savruk Saltanat

İster yağmur serpele, ister kum saç,
Sen fırtınasın; ben sana tutkun bir ağaç.
Yaprak yaprak düşmedeyim yollarına,
Mısrâ mısırâ çiçeklerim şânına tâç...

Kanlı Tebessüm

Ey gonca bu kan, cürmünü ihbâra yeter!
Tek tek mini hançerlerin ikrâra yeter!

Yahyâ Kemal'in İltifat Ettiği Dost Rıfki Melül Meriç

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vehbi Ecer*

Yahyâ Kemal'in çevresinde yer alan, onun sohbetlerinde bulunmakla kalmayıp onun iltifatlarını da kazanan çok yönlü fikir ve sanat adamlarından biri de merhum Rıfki Melül Meriç idi. Rıfki Melül Meriç'in Ankara İlahiyat Fakültesi'ndeki on beş günde bir olan derslerini hasretle bekler, ders dışında yaptığı sohbetlerini de kaçırmamaya çalışırdık. Katıldığı öğrenci gezilerimizde o yerlerin en güzel çay yapan kıraat-hânelerini bilirdi, çünkü kendisi demli çayı severdi. Rıfki Melül ho-camız – ki öğrencileri ona Rıfki Baba derlerdi– edebiyat, sanat, târih, kültür, din alanlarında dopdolu bir sohbet adamı, ilim adamı idi. Zamânının ilim ve sanat adamlarıyla da devamlı ilişkisi olduğu gibi onların sempati ve saygısını da kazanmış biriydi.

Rıfki Melül Meriç, 15 Ekim 1901 târihinde Yunanistan'daki De-deağaç'a bağlı Ferecik⁴ kasabasında doğdu. Asıl adı Süleyman Rıfki Coşkunmeriç iken Rıfki Melül Meriç olarak ünlenmiş. Doğduğu yerde rüştiyeyi bitirdikten sonra Balkan savaşı sebebiyle, âilesiyle birlikte Edirne'ye göç etti. İstanbul'da idâdi tahsilini tamamladı. 1917'de Mekteb-i Tıbbiye'ye girdi, beş yıl sonra ayrılarak Yüksek Ticâret Mektebi'ne kaydoldu. Bir yıl sonra buradan da ayrıldı ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1927 yılında pekiyi (aliyyü'l â'lâ) dereceyle mezun oldu. Ankara Etnoğrafya Müzesi'n-de bir yıl memurluk yaptıktan sonra ortaokul ve liselerde Türkçe ve Edebiyat dersleri öğretmenliği. Ayrıca İstanbul Bölgesi Kitâbeleri Derleme Kurulu Başkanlığı, İstanbul Fetih Cemiyeti, Eski Eserleri Koruma Cemiyeti üyeliklerinde de bulundu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, Güzel Sanatlar Akademisi'nde çeşitli derslere girdi. 22 Ocak 1964 yılında vefat etti ve Rumelihisarı Kabristanı'na defnedildi.

Derin bir târih, edebiyat ve sanat bilgisine sâhip olan Rıfki Melül, eski yazının en zor çeşidi olan siyâkat yazısını okur, kitâbeleri ve eski paralar üzerindeki tuğraları kolaylıkla çözerdi. Sanat târihi, Türk tezyînî sanatları, nakış ve cilt sanatları üzerine orijinal eserler veren Rıfki Melül'ün birçok ilmî makâleleri de vardır.⁵

Rıfki Melül Meriç'in arşiv vesikalarını, kitâbelerini, mezar taşlarını okuyup değerlendirmesinin yanında önemli bir yönü de edebi-yatçılığı ve şairliğidir. Büyük şâir Yahyâ Kemal'in sevgisini ve öv-güsünü katıldığı sohbetleriyle edebî zevkiyle ve derin kültürüyle kazanmış bir kimseydi. Dr. Muhtar Tefikoğlu, onun sohbetlerinin özelliklerini şöyle özetliyor:

“Çok güzel bir konuşma tarzı vardı. Dinleyenin gözünde, gön-lünde

⁴ Ferecik için bk: Machiel Kiel, “Ferecik”, TDVİA, XII, 371-373.

⁵ Eser ve makâleleri için bak: Mustafa Kara, Rıfki Melül Meriç, Doğumunun 100. Yılında Melül Bir Sanatçı. Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, Sayı 1, 1-27; Turgut Akpınar, “Meriç, Rıfki Melül, TDVİA, XXIX, 191-192),

geniş ufuklar açan doyurucu, özlü, renkli... cümleleri söz di-zileri mi, mûsikî parçaları mı fark edilmiyordu... Yudum yudum tadıyorduk her cümlesini. Çeşitli konularda (şiiir, dil, sanat, târih, mûsikî, mîmârî vb.) saatlerce konuşuyor, fakat sonunda fikirlerini daima parlak bir terkibe götürüyordu; derin bir vukufufla güzelliikleri tada tada, tattıra tattıra..."⁶

Rıfki Melül Yahyâ Kemal'in sohbet arkadaşlarından, dostların-dan biridir. Yahyâ Kemal bir latîfesinde şöyle diyor:

Bâkî Efendi, Rıfki Melül, bir de bendeniz
Bizler ikinci devre Melâmîlerdeniz

Bâkî Efendi'den kasıt Abdülbâkî Gölpinarlı'dır. Buradaki Melâ-mîlik aynı adı taşıyan tarîkat değil bir şevk, bir haz durumuna işâ-rettir. Yahyâ Kemal bu beytiyle de kalmaz: "Bizim öz mûsikîmizin pîri" diye nitelendirdiği tekbir bestekârı İtrî şiiirini Rıfki Melül Me-riç'e ithaf eder. Yahyâ Kemal'in bu yakınlığında Rıfki Melül'ün sa-natçı şâir yönünün de rolünün olduğunda kuşku yok. Zira Rıfki Melül'ün daha çok rubâileriyle tanındığını Prof. Dr. Fâruk Kadri Ti-murtaş bir yazısında⁷ şöyle anlatır:

"Rıfki Melül Meriç aynı zamanda iyi bir şâirdi. Eski ve yeni tarzda pek çok şiiir yazmıştır. Aruz veznini son derece iyi kullanırdı. O, bilhassa rubâî sâhasında üstat idi. Türk edebiyâtında onun kadar çok ve güzel rubâî yazmış başka bir sanatkâr yoktur... Son devrin rubâî üstatları olan Mâhi-yettin Râif, Yahyâ Kemal ve Ârif Nihat Asya'dan daha ileri geçmiştir der-sek, mübâlağa etmiş sayılmayız."

Rıfki Melül 1928 yılında (eski yazıyla) İnkıraz adlı bir kitapta şiiirlerini yayınladı. Daha sonra Hilmi Ziya Ülken'in şerh (açıklama) leriyle birlikte Rubâîyyat-ı Melül başlığı altında (İst. 1951) 14 rubâisi-ni topladı. Rıfki Melül Yahyâ Kemal için "Yahyâ Kemal İçin Gazel" başlığında on beyitlik bir gazel de yazmıştır. Bu gazelin ilk beyti ile son üç beyti şöyledir:

Demdir ki zevkimiz o reh-i nâz'dan gelür
Bir lahza Lâle Devrine pervâzdan gelür

.....

Duydum bu sırrı Hazret-i Üstattan Melül
Nazmın mükemmeliyeti i'cazdan gelür

Geçtin Nedim'i ruh-ı bülendinle ey Kemal
Demdir ki zevkimiz o reh-i nâz'dan gelür

"Üstâdımız Yahyâ Kemal" başlıklı şiiirinde Yahyâ Kemal'i "Mî-râc'a has olan o ilâhî kelâm ile meleklerle söyleşmeye yükselten söz sanatının sultânı olarak" takdim eder ve övgüsünü şu tac beyitle sonlandırır:

Yahyâ Kemal'e böyle deriz bizler ey Melül
Üstâdımız Efendimiz üss-i kemâlimiz

Yahyâ Kemal'i Rıfki Melül'e yaklaştıran ortak özelliklerden biri de her

⁶ M. Tevfikoğlu, Rıfki Melül Meriç, Ank. 1986, 31.

⁷ F.K. Timurtaş, Rıfki Melül Meriç İçin, Hisar Dergisi, Şubat 1964, Sayı 2, 18-19.

ikisinin rubâî alanında mâhir olmalarıdır. Yahyâ Kemal:

Farkında değildik göğe ermiş serimiz
Şimdengerü gülzâr-ı sühandır yerimiz
Gitmiş haber-i neşvesi Hayyâm'a kadar
Haz vermiş ehibbâ'ya rubâîlerimiz der.

Rıfkı Melül ise Yahyâ Kemal ile rubâî konusunda âdeta yarış-mış.
Ondan iki rubâî örneği vermek istiyorum:

Gül bülbülü âzâr ediyor hârî ile
Bülbül güle teslim oldu vâri ile
Ben yârîmi şekvâ edemem fasl edemem
Yârîm bana yâr olmada her kârî ile
Ağyâr gözünde ihtilal ehliyedik
Âl ehli, dalâl ehli, vebâl ehliyedik
Amma ki bu kâinât-ı fisk içre Melül
Hâl ehli, hayal ehli, kemal ehliyedik.

Yahyâ Kemal'e yakınlığına işâret ettiğimiz Rıfkı Melül'ün şiir sanatındaki mahâret ve zevkini gösteren onun şarkılarından birine göz atalım:

Bir tek bakışı hançer olup işledi cânâ
Kaptırdı gönül kendini bir böyle civâna
Benzer salınan kâmet-i serv-i revâna
Kaptırdı gönül kendini bir yosma civâna
A'sâba yayıldıkça kadehlerdeki şu'le
Her cura'da bir bûse verir Rıfkı Melül'e
Her şevkimi her zevkimi amâde kabûle
Kaptırdı gönül kendini böyle bir civâna.”

Yazımı Rıfkı Melül'ün “Aşk” şiiriyle sonlandırmak istiyorum:

Sessizce bürür kalbini bir şey,
Birdenbire bir ummadığın gün
Bağrında açar bir yara sonra
Sızlar için ilk ağladığın gün
Bir şey ki, havadan daha seyyal:
Bir şûle ki, yangın gibi sârî
Bir kalpten öbür kalbe akarken
Olmakta o bir âteş-i nârî

Yahyâ Kemal ve diğer sanat erbâbının îtibârını ve övgüsünü kazanmış olan Rıfkı Melül'ün bugün eserlerinin bulunmayışı ve kendisinin tanınmayışı büyük bir kayıptır. O hayattayken bu duru-mun farkına varmış ve bir gazelinde şöyle demiştir:

Yoktur ağırlığınca ne ırsî ne mükteseb
Nâmusumuzdan özge bu âlemde vârimiz

Gerçek budur ki çıkmaya ufk-i temâyüze
Kâfi değil meziyetimiz îtibârımız

İklim-i nazma nispetimiz gerçi varsa da
Yok kişver-i sühanda bizim işihârımız

Varsın melül tâ-be-kıyâmet bilinmesün
Bi-ımtiyaz kıymetimiz, îtibârımız

Yâni: Bu âlemde nâmusumuzdan başka ağırlığınca ne ırsî ne de kazanç yoluyla bir kazancımız yoktur... Gerçek budur ki yükselme ufkuna çıkmaya üstünlüğümüz ve gücümüz yeterli değildir. Şiir dünyâsına bağlılığımız varsa da söz sâhiplerinin yanında bizim ünümüz yoktur. Varsın kıyâmete kadar kıymetimiz, îtibârımız, ayrılıkçasız bilinmesin.

(Reh-i nâz: Nazyolu; Pervâz: Gezinti; İ'câz: Mucize olabilecek kadar güzel ve düzgün söyleme; Bülend: Yüce; Üss-i Kemâl; Olgun-luğun temeli, kökü; Ser: Baş; Gülzâr-ı sühân: Söz gülbahçesi; Neşve: Sevinç, neşe; Ehibba: Dostlar, sevgililer; Hâr: Diken; Fasıl: Ayırma; Kâmet-i serv-i revan: Uzun boylu sevgili; Civan: Genç; A'sâb: Sınırlar; Cur'a: Yudum; Âteş-i Nâr: Cehennem ateşi)

Gülmek Üzerine

Ali Murat Daryal

Sosyologlar kişinin gülmesi ile o cemiye-tin değerleri arasında ciddi ilişkiler tespit etmişler ve bunu veciz bir şekilde ifade ederek “Bir kişinin gülmesi bir medeniyetin gülmesidir” demişlerdir. Onları bu fevkalâde tespi-te götürün yaşanmış bir hâdise vardır.

İkinci Dünya Harbi’nde bilindiği gibi, Japonlar ile Almanlar müttefiktiler. Bir Alman generalin bir Japon emir eri varmış. Gün-lerden bir gün Japon emireri bir yanlış iş yapar. Alman general Ja-pon emir erine kızar. Japon emir eri hafifçe güler. Bu sefer Alman general “yaptıkların yetmiyormuş gibi bir de gülüyorsun” diyerek daha fazla kızar ve Japon emir erine birkaç tokat atar. Japon emir eri hiç ses çıkarmaz gidip “harakiri” yaparak intihar eder. Alman gene-ral daha sonra öğrenir ki, Japonlar üzüntülerini ifade etmek için gülerlermiş.

Sosyologlar bu olgudan hareketle şu önermeyi kurup sosyoloji-nin diliyle ifade ederek

“Bir kişinin gülmesi bir medeniyetin gülmesidir” demişler ve böylece ayrı ayrı her bir fertte o medeniyetin değerlerinin tezâhür edeceğini anlatmak istemişlerdir.

Bu tespitten hareketle meseleyi daha umûmileştirerek diyebil-ri ki, “gülmek” ve “ağlamak” birbirine zıt iki tavidir. Bu itibarla tabii olarak, aralarında önemli farklar bulunacaktır.

En önemli fark şudur ki, ağlamak doğuştan gelir, fakat gülmek sonra öğrenilir. Nitekim çocuk ağlayarak dünyâya gelir, fakat gül-meyi daha sonraki zaman içinde öğrenecektir. Bu öğrenme sürecin-de pek çok âmil müdâhil olacaktır.

Çocuk ilk olarak gülmeyi anne, babasından, akrabâlarından, ya-kınlarından öğrenir. Daha sonra komşuları, arkadaşları ve cemiye-ten öğrenecektir. Yüz ifâdesinin yumuşaması mânâsına gelen gül-mek meselenin duyu organlarıyla tâkip edilen tarafıdır. Herkes için aynıdır.

Önemli ve aslolan bu gülüşün arkasındaki değerler manzûmesi-dir. Cemiye-ten çocuğu kendi evlâdı yapmak ve büyüdükten sonra kendi insanı kılmak için ona “neye güleceğini”, “niçin güleceğini”, “nasıl güleceğini”, “ne kadar güleceğini” öğretecektir. Bu hususta kesin ciddi ölçüler koyacaktır.

Bu ölçüler önce çocuğa ve tabii aynı zamanda büyüğe gülme di-siplini verecektir. Mesela İslam bu hususta kesin ölçüler getirmiştir. Nitekim hiçbir

Müslüman'a her yapılan işe ve her söylenilen söze gülme hakkı tanımamıştır.

Hâsılı yapılan her işe, söylenen her söze gülmeme şeklinde belirginleşen bu disiplin kişinin şahsiyetini kuran karakterini oluşturmuş en önemli âmidir.

Espriler iç dokularıyla ve dış yapılarıyla ayrı ayrı önemlidirler. Bir esprinin mânâ sınırlarının çizilmesi ve mevzû hâline getirilmesi onun iç dokusunu teşkil eder.

Esprinin dış yapısı onun iç dokusunun bir devâmı ve dışa yan-sıyan yüzüdür. Bu itibarla esprinin iç dokusunu oluşturan mevzûun nasıl ifade edileceği, kelime seçimi ve bu kelimelerin nerede nasıl kullanılacağı – mesela insanların inançlarını ilgilendiren ve kutsiyet ifade eden kelimelerin uygunsuz kelimeler ile bir arada kullanılmaları veya kullanılmamaları gibi– daha sonra bu kelimeler ile kurulan cümleler –bu cümlelerin ifade ettikleri mânâ bütününe insanların inançlarını ve değerlerini hedef seçip seçmemesi gibi– en sonunda bu esprilerin yaşanan hayatta atıfta bulunduğu kimseler, nesnelere ve değerler esprilerin dış yapısını teşkil edecektir.

Esprilere gülenlerin kendi hesaplarına en çok dikkat etmeleri icap eden husus bu esprilerin hedef seçtikleri insanlar, nesnelere ve değerler hakkında sarf edilen sözler, yapılan benzetme ve yakıştırmalardır. Gerçekte bu husus espri yapanlar ve espriye gülenler bakımından son derece önemli ve tehlikeli olarak bir önceki satırda ifade edildiği gibi üç kademeli bir seyir gösterir.

İlk olarak insanları hedef alır: Halbuki âciz, zavallı, çâresiz kimselerin, özürle olanların, ayıbı bulunanların espri konusu yapılması bu espriye konu olan insanların kendilerine güvenlerinin sarsılmasına, şahsiyetlerinin çökmesine sebep olacağı bir yana asıl önemli olan bu espriye gülenlerin şahsiyetlerinin bütün bütün yıkılacak olmasıdır.

Bu itibarla kendini tanımak isteyen yâni şahsiyetin ne kadar tam ve eksiksiz olduğunu yâhut ne kadar eksik ve parçalanmış olduğunu anlamak isteyen bir kimse iyi bilmelidir ki başkalarının şahsiyetinin yıkılmasından ne kadar memnun oluyor, haz duyuyor ise şahsiyeti o kadar yıkık ve parçalanmıştır. Yok eğer buna ne kadar üzülüyor dertlenip, kederleniyor ise şahsiyeti o kadar tamdır ve bütündür. Gülmek burada ve her yerde kişiyi tâyin eden unsurdur, kişiyi her zaman târif edecek nitelik taşır.

Yukarı satırlarda yapılan üç kademeli tespitin ikincisinde espriler, hedef seçtikleri mukaddes yerler, nesnelere ve mevzûlar hakkında insanları güldürme noktasında önem kazanırlar. Bir yeri ve nesneyi espri konusu yapmak ve insanları bununla güldürmek onun parçası olduğu değerler bütününe komik duruma düşürmek olacaktır. Bu itibarla bu çeşit esprilere gülmek son derece mahzurlu ve tehlikeli bulunmalıdır.

Üçüncü kademede espriler insanların değer ve inançlarını doğrudan doğruya hedef seçerek başkalarını bu değerlere güldürmek noktasında dikkate değer olmalıdır. Bu sonuç kişinin bütün varlığına ve şahsiyetinin üzerine kurulduğu değerlerin yıkılması mânâsına gelir.

Bir Müslüman herhangi bir yerde bulunurken bu yer düğün salonu olur,

eğlence mahalli olur, tiyatro olur... Şâyet onun Allah ve Peygamberiyle ve mukaddesâtıyla espri adı altında alay ediliyorsa ve o da bunlara gülüyor, tebessüm ediyor en azından sessiz kalıyor ise bu hal onun îmânî değerlerinin ve şahsiyetinin şaşmaz göstergesidir. Ve bu hal bir Müslüman'ın başına gelebilecek en büyük felâkettir.

Bu sebeplerledir ki, bu gibi yerlerde bulunurken her bir Müslüman duygularını kontrol altında tutmak mecbûriyetindedir. Çünkü karşısındakilerin espri yaparlarken meseleyi nerelere götürecekle-rini bilmemektedir. Ne kadar teessüf edilecek hâdisedir ki eğlence-lerde bu yollarla her sene ne kadar Müslüman'ın îmânı ellerinden alınmaktadır...

Bu söylenenlerden, yaşanmış ve yaşanmakta olan bu hâdiseler-den şöyle bir özdeyiş terkip edebiliriz: “İnsanlar gülerlerken dikkat etmelidirler. Çünkü yersiz ağlamalar îzah edilebilir fakat yersiz gülmeler îzah edilemez.”

Bir insan ölüye gider ağlar, düğüne gider ağlar. Biri hüzün göz-yaşı biri sevinç gözyaşı olarak kabul edilir. Fakat uygun olmayan bir yerde gülmek artık îzah edilemez.

Biz bu özdeyişi önemine binâen farklı şekilde yine terkip edebiliriz: “Kişi neye güldüğüne dikkat etsin. Kim neye gülüyorsa o'dur.”

Daha sonra artık gülmenin tarzı ve miktârı önem kazanır. Şekil ve zaman ölçü olarak gülmenin açıklanması ve tasnifidir.

Nasıl gülme... Bu husus gülmenin şekliyle ilgilidir. Katıla katıla gülme, gözleri yaşarınca kadar gülme, kaha hayla gülme, sessiz gülme, tebessüm etme, gülümseme...

Diğer bir ölçü ne kadar gülme... Burada konu gülmenin zaman-la ilgili olmasıdır. Dâima gülme, gün boyu gülme, saatlerce gülme, anlık gülme, gülüp geçme gibi.

Hâsılı gülmenin kişinin şahsiyetinin oluşmasında en büyük âmillerden biri olması yanında bu eğitimin çocukluktan başlaması-nın daha etkili olacağı sebebiyle çocuklar için yapılmış çizgi filmler, hazırlanmış karton filmler ve çevrilmiş dizi filmlerin ayrı bir yeri ve önemi olacaktır.

Yabancıların çevirdikleri bu çeşit filmlerde sahnenin arkasından gülme sesleri gelir. “Gülme efekti” çocuğa “neye, niçin, nasıl ve ne kadar” gülüneceğini öğretmek içindir. Ses hacmi ayrıca önemlidir.

Bu şartlanma sonucu çocuk herhangi bir şeye ve espriye güle-bilmek için başkalarından emir almak durumundadır. Yâhut bunun aksine dışarıdan emir aldığı taktirde “neye, niçin, nasıl, ne kadar” güleceğini düşünmeden ve bilmeden kendisine öğretildiği şekilde ve bu ölçüde gülmek mecbûriyetindedir. Bu hal, çocuğun isteklerini kararlarını ve tercihlerini ortaya koyamayıp başkalarına tâbi olması ve robotlaşması demektir... Batının, çocuğu kendi istediği şeylere güldürmesi çocuğun değerlerinin yıkılmaya başladığı andır.

Bütün bunlar Müslüman Türk çocuğunun millî – dînî değerle-rinden koparıp, onu kendi değerlerine göre yetiştirmek ve onu ken-dilerinden yapmak için kurup geliştirdikleri daha önce uyguladık-ları ve halen uygulamakta oldukları projelerdir.

Önemli düşünür Sabri Akdeniz Bey'in tespitleri düşünceleri-mize ve

çalışmalarımıza yol gösterir niteliktedir. O mühim insan, her fırsatta şöyle söylüyordu: “Türkiye’ye gelen bütün gayr-ı millî gayr-ı dînî unsurlar eğlence yoluyla gelmişlerdir.”

Biz bu fevkalâde tespiti yorumlayarak şunları söyleyebiliriz: “Çünkü eğlence, akıl ve mantıktan hoşlanmaz. Hatta akıllı ve mantığı reddeder.”

Harezmi Devri Fikir Hayatı ve Harezmi Me'mun Akademisi*

Yard. Doç. Dr. Hüsnü Y. Livatyalı**

C oğrafi Konum:

Aral Gölü'ne dökülen Ceyhun Nehri'nin güneyinde bulunan topraklar Harezmi adını alır. Çayardı da denilen Ceyhun Deltası'nın Türkistan'ın politik, ekonomik ve kültürel hayatında önemli bir yeri vardır. Harezmi ve Harezmliler'e ait ilk tarihî kayıtlar Herodotos'ta görülmektedir. O devirden beri Harezmi-liler daha ziyade ticaret yapan bir kavim olarak tanınmışlardır. Bu bölgenin toprağı münbittir ve sahip olduğu tabii engelleri bölgenin savunulmasında kolaylık sağlar. Harezmliler bentleri açıp araziye su altında bırakmak sûretiyle düşmanlarını zor durumda bırakmışlardır. İbni Fadlan iyi bir gözlemci olduğunu gösteren Seyahatnâme adlı eserinde Türk tarihi ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Biz de diğer kaynaklarla beraber bu eserlerden istifade ettik. İbni Fadlan bu seyahatini elçi olarak yapmıştır. El-Rihle adını verdiği Seyahatnâme'si Almanca, İngilizce, Rusça, Macarca, Farsça ve Japonca'ya çevrilmiştir⁸.

"Harezmi, yeryüzünün meskûn olan mahalleri içinde en verimli, en temiz ve hayrı bol insanların yaşadığı bir yerdir. Halkı, herkes için yüksek bir umut kapısıdır ve kendilerini hayra çağırınların çağrısına koşmaya düşkündürler⁹."

"Harezmi'yi 9. ve 10. asırda Afrigiler hânedanı yönetmektedir. Harezmi, Türk ülkeleri arasında ve İslâm coğrafyasında yer ge-niş bir demir ticareti merkezidir. Harezmi halkı, zengin, misâfirper-ver ve çok yolculuk yapan insanlardır. Orada pamuklu, yünlü elbi-seler ve çeşitli eşyalar imal edilir ve bunlar çeşitli ülkelere ihraç edilirdi. Çeşitli hayvan kürkleri yanında beyaz, kırmızı ve beraber si-yah tilki kürkü ihraç edilen mallar

* Özbekistan Büyükelçiliği, Türkiye-Özbekistan Dostluk Derneği ve Ahmet Yesevi Vakfı'nın müştereken, 30 Kasım 2006'da Ankara Millî Kütüphâne'de düzenlediği "Me-deniyetimizin Kökleri- Özbekistan'da Tarih Derinliği" konulu panelde sunulan tebliğdir.

** Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

⁸ Ramazan Şeşen, İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını. Ankara 1998. s. 56, 102.

⁹ İbni Fadlan, Seyahatnâme, çev: Ramazan Şeşen. Bedir Yayıncılık. İst. 1995. s. 29-32.

arasındadır.”¹⁰

İbni Fadlan, seyahat esnâsında Ürgenç’te kışın çok soğuk geçti-ğini, Ceyhun Nehri’nin donduğunu, Cürcâniye’de uzun süre kalmak zorunda kaldıklarını bildirmektedir¹¹. Ürgenç ise bayındırlık eserleri yönünden büyük gelişme gösterdiği gibi ilim ve sanat merkezi ola-rak da Horasan’ın diğer şehirleriyle rekâbet edebilecek durumdadır.

İdârî Yapı:

Sâmânîler’in Ürgenç vâlisi olan Ebu’l-Abbas Me’mun b. Mu-hammet 992’de Karahanlılar Buhara’yı aldıklarında, Me’mun da Sâmânî hükümdârına yardım etmiştir. Me’mun, Ürgenç’te otur-makta ve Harezm’in batısını Kat (Kas) dâhil elinde bulundurmaktadır. Güçlenince, Harezm’in diğer kısımlarını idâre eden Afrigiler ile mücâdeleye başladı. 995’te Abdullah Muhammet b. Ahmed’i orta-dan kaldırarak “Harezmşah” unvânını aldı ve bu arada Güney Ha-rezm’i de topraklarına kattı. Bu sebeple, siyâsî kargaşalıklar başladı.

Me’mun, muhâfızları tarafından öldürülünce yerine oğlu Ebu’l-Hasan Ali geçti (997). Ebu’l Hasan Ali 1008 yılında vefat etti. Tahta Me’mun’un diğer oğlu Ebu’l Abbas 2. Me’mun geçti¹².

Abbâsî Halîfesi Kadir Billâh 2. Me’mun’a hediyeler gönderdi. 2. Me’mun hediyeleri getiren elçilik heyetini karşılamak üzere saray baş müşâvirlerinden âlim kişiliği ile bilinen Birûnî’yi görevlendirdi. Ancak iç kargaşalık çıktı. 2. Me’mun öldürüldü. Yerine yeğeni Mu-hammet Ali geçti. Halîfenin tutumundan 2. Me’mun’un yakında istiklâlîni îlân edeceğini anlayan komşu devletin başkanı Gazneli Mahmut Harezm’deki iç kargaşalıktan istifâde ederek bu toprakları işgâl etti ve idâresini Harezmşah ünvânıyla kendi adamı olan Al-tuntaş el-Hâcib’in idâresine bıraktı¹³.

Emirlerin İlime ve Sanata Önem Vermeleri:

10. yüzyılın sonu ve 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Harezmşahlar devrinde sosyal ve ekonomik gelişme yanında Ürgenç ve çevresin-de ilmî ve edebî gelişmelere de şahit oluyoruz. Harezmşah Me’mu-niler, bilim adamlarına saygı göstermişler, saraylarına almışlar, on-ları korumuşlardır. Emir ile berâber, saray veziri Abu’l-Hüseyn Ahmed İbni Muhammet as-Sahlî’nin kendisinin de bilgin olması yanında edebiyata, şiire ve genel olarak ilime değer veren bir devlet adamı oluşu sebebiyle saraydaki ilmî toplantılar artmış, âlimlere îti-bar gösterilmiş ve araştırma yapanlar için geniş imkânlar sağlan-mıştır¹⁴.

¹⁰ Ramazan Şeşen, İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını. Ankara 1998. s.102.

¹¹ İbni Fadlan. Seyahatnâme, çev: Ramazan Şeşen. Bedir Yayıncılık. İstanbul, 1995. s.31.

¹² Ahmet Taşağıl, Me’mûniler, TDV İslam Ansiklopedisi c.29. Ankara 2004, s.105

¹³ Ahmet Taşağıl, Me’mûniler, TDV İslam Ansiklopedisi, c.29. Ankara 2004, s.105

¹⁴ www.altinmiras.com

El-Makdisi (990) Ahsenü't-tekâsım adlı eserinde “Bu bölge ilim ve âlimler yönünden zirveye ulaşmış bir bölgedir. İlmin ve hayrın ha-zînesidir. İslâm'ın aşılmaz muhkem bir kalesidir. Hükümdarlarının olduğu gibi ordusu da en hayırlı ve seçkin ordulardan biridir. Bu ülkede fakihler, âlimler, krallar seviyesine ulaşmışlardır” diye met-hetmektedir.

Devlet tarafından himâye gören ilim adamları ilimlerin her da-lında sık sık mübâhaselere, münâzaralara katılırdı. Böyle bir çevre-de yaşayan İmam Mâtürîdî'nin bu münâkaşalara uzak kalması, ilmî hareketin içinde faal rol oynamaması düşünülemezdi. Esâsen devle-tin sağladığı bu müsâit vasat içinde halkın da ilme, irfâna, medeni-yete büyük rağbeti vardı ve ilim adamlarına karşı saygı ve sevgi ile bağlıydılar¹⁵. Bu açıklamalar bize bu bölgedeki ilim hayatının zen-ginliğini göstermektedir.

Harezm'deki fikrî ilerlemenin açıklanabilmesi için târihte Tür-kistan diye adlandırılan geniş coğrâfî bölgenin kültürel yapısına bakmak gerekir. Orhun Âbideleri ile târih sahnesine çıkan bu kültü-rel hamle Balasagun'da Yusuf Has Hacib'in Kutad-gu Bilig, Kaşgar'da Kaşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lügat-it Türk adlı âbide eserleriyle başlayan ilmi ve kültürel gelişme, Semerkand, Buhâra, Merv, Belh, Taşkent, Yarkent ve Nişâbur gibi şehirlerde kurulan sayısız medre-selerin ve zengin kütüphânelerin de kurulması ile yayılmıştır. Fârâ-bî, Birûnî ve İbni Sinâ ile başlayan bu gelişme Türkistan'da Uluğ Bey, Anadolu'da Fâtiht Sultan Mehmet gibi âlim hükümdarların gayretleriyle devam etmiş, Osmanlı Devleti'nde Enderun gibi bir Saray Okulu -Yüksek Yöneticilik Okulu- kurulmuştur. Bu gelişme Türk devlet adamlarının ilmî gelişmelere târihin her devrinde önem verdiklerinin bir göstergesidir. Bu geniş coğrafyadaki gelişmede, İpek Yolu başta olmak üzere kervan yolları üzerindeki şehirlerin kültür, sanat ve edebiyâtın gelişmesi ve aktarılmasındaki rollerini unutmamak gerekir. Ürgenç şehri de, bu şehirlerden biridir. Bura-daki gelişmeler, kendi kültürümüzden ve kendi birikimimizden kaynaklanmaktadır.

İlim târihinin verilerine bakılacak olursa, buradaki gelişmenin köklü temelleri olduğu görülür. 8. asrın sonu ile 9. asrın başları ara-sında halîfeliğin merkezi Bağdat'tır. Bağdat, ilim ve fen bakımından gelişmiş bir merkezdir. Eski Yunan filozoflarının ve bilginlerinin eserleri Arapça'ya tercüme edilmiştir. Eflâtun, Aristo, Sokrates ve Öklid... bunlar arasındadır.

Tercüme faaliyetleri sırasında İslâm ve Hıristiyan âlimleri ara-sında işbirliği yapılmıştır. Hâlife Hârun Reşid'in ölümünden sonra (813) Horasan ve Merv vâlisi olan oğlu Me'mun halife tâyin edil-miştir. Me'mun, fen ve kültürel faaliyetlerle yöneticilik döneminde de ilgilenen biri idi. Bağdat'a göçtükten sonra da aynı gayretini de-vam ettirdi. Bağdat, bir ilim merkezi hâline geldi. Bütün İslâm ülke-lerindeki âlimleri burada topladı. Bunlar arasında, Horasanlı el-Ha-rizmî, Ahmet el-Ferganî, Mervezî, Cevherî, Sâbit İbni Kurra, Ebu Abdullah, Muhammed Yusuf, İbni Harezmî, el Hacendî, es-Sicizî de bulunmaktadır. Bağdat'a gelen ve ilmî araştırma yapanlar arasında

¹⁵ Sâim Yeprem, İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Vakfı yay. İstanbul, 1984, s.258.

bunların da isimlerini sayabiliriz. Bağdat'ta beş yüze yakın âlimin toplandığı söylenmektedir.

Bağdat'ta Beytü'l Hikme (Danışmentler Evi) adı ile bir ilim mer-kezi kurulmuştur. Beytü'l Hikme'de matematik, tıp, ilmî nücum, astronomi, coğrafya, astroloji ve hendese gibi ilimler öğretiliyor ve üzerinde araştırma yapılıyordu¹⁶.

Bağdat'taki bu gelişmeler tesirini Harezmi'de de gösterdi. Orta Asya'da ilim, fen ve kültürün gelişmesinde X. ve XI. asrın başlarında Harezmi'de, Şah Me'mun İbn-i Me'mun Ebul-Abbas başkanlığında Me'mun Akademisi de önemli görevler üstlendi.

Harezmi Me'mun Akademisi:

Harzemşahlar'ın saraylarına bilginleri davet ettiklerini ve bu-nun bir gelenek olduğunu görüyoruz. Buradaki ilmî çalışmaları baş-latan hükümdar I. Me'mun 998 yılında vefat edince yerine geçen Ali İbn-i Me'mun çıkan kargaşalığı ortadan kaldırdı. Böylece Ürgenç'in eski hâline geleceğini düşündü. Ali İbn-i Me'mun'un bu siyâsî mu-hitte âlim ve bilge kişilere ihtiyacı vardı. Me'mun Akademisi'nin faaliyete devam etmesi onun gayreti ile oldu. Dayısı Ebu Nâsır İbn-i Irak'ın devrinden kalan âlimler görev başındaydı. Bunlar arasında Birûnî, İbni Sinâ, Ebu Mansur Irak, Ebu'l Hayr Hammar, Ebu Sahl al-Mâsihî, Ebu Salîbî de sayılabilir.

Bunlar içinden, Ebu Nâsır ve Birûnî kendi zamânında yetişen-lerdi. Bu iki bilim adamı için ideal bir ortam yaratıldı. Bu iki âlimin teklifi üzerine Ortadoğu'daki birçok âlim ile yazışma yapıldı. 1004 yılından itibaren Nişâbur, Belh, Buhâra ve hatta Arap Irak'ından âlimler Ürgenç'e gelmeye başladılar. Bu târihte Ürgenç'te Dârül-Hikme ve Maârif (Hikmet ve Maârif Evi) ismini alan ilmî müessesese teşkil edildi. Bu müessesede Bağdat'taki gibi ilmin bütün sâhalarının-da araştırmalar yapıldı¹⁷. Bu Akademi Birûnî'nin verdiği bilgiye göre Süryânî ve Yunan dillerinden de tercümeler yapıldı. 1009 yılın-da Ali İbni Me'mun'un ölümü üzerine kardeşi İbni Me'mun tahta çıktı. Birûnî sarayın en itibarlı danışmanı oldu. Böylece Me'mun akademisi için yeni imkânlar doğdu.

Birûnî ve İbni Sinâ'nın 1004 yılında bu mektebe gelişleri ilim çevrelerinde bu akademinin kuruluş yılı olarak kabul edilmiştir. Ancak Harezmişah ve emirleri daha önceki târihlerde de bilime ve bilim adamlarına değer verdiklerinden söz konusu târihin evveliyâ-tında da akademik çalışmaların varlığı kabul edilmelidir¹⁸.

Orta çağlarda bu bölgeden birçok ulemâ çıkmıştır. Bu bölgede bilimsel faaliyette bulunan okul, merkez ve akademilerin faaliyet gösterdiği bilim târihçilerince kabul edilmektedir. XI. yüzyılda ku-rulan Harezmi Me'mun Akademisi adı geçen merkezlerden biridir.

Bilim târihçisi G. Sarton'un Bilim Târihine Giriş kitabının birinci

¹⁶ Mustafa, Demirci. Beytü'l Hikme. İnsan Yayınları. Ankara 1996.

¹⁷ www.altinmiras.com

¹⁸ www.mamunacademy.narod.ru

cildinde, Birûnî'nin yaşadığı asrı “Birûnî asrı” olarak nitelendirme-sinin yanında hükümdarların da bilime verdikleri önem sebebiyle Birûnî'nin bilimsel çalışmaları hakkında bilgi verilmesi zarûfî görülmektedir.

Birûnî

Me'mun Akademi'sinin baş uzmanlarından olan Birûnî (973-1048) Harezm'in Kas şehrinde doğdu. Birûnî küçük bir çocukken olağanüstü bir yeteneğe sâhipti. Onun çocukluğundan beri araştırmacı bir rûha sâhip olduğu, çeşitli konuları öğrenmek için aşırı bir istek duyduğunu kendi eseri Kitabbü's Saydele adlı eserinin mukadimesinden öğrenmekteyiz. Sarayın himâyesine girdi. Özel ihtimam gördü ve saray terbiyesiyle yetişti. Sarayda özellikle, Harzmşahlr sülâlesinden meşhur âlim, astronom ve matematikçi Ebu Nâsir Irâ-kî, onun ilmî hayâta iyi bir başlangıç yapmasını temin eden hocasıdır. Birûnî Ona hep “üstâdım” diye hitap etmektedir. İlk rasadını, 17 yaşında yaptı. 1018 yılında Nandana'da yeryüzünün çapını 6338,8 km olarak hesapladı. Bugünkü verilere çok yakın bir hesaplamadır. Kendini çok iyi yetiştirdiği anlaşılmaktadır. El-Kânûnü el-Mesûdî adlı eserini hükümdâra ithaf etmesi saraya duyduğu minnet duygusundandır. Ancak bu eserin tamamı günümüze kadar ulaşmamıştır. Bir bölümü Reyhânî'nin Târih-i Mesûdî adlı eseri içinde-dir. El Âsârü'l Bakiye adlı eseri unutulmamalıdır. Birûnî, daha çok tıp, astronomi temelli coğrafya, matematik, optik, kıymetli taşlar, astroloji konularında eserler verdi. Sezeryan ameliyatını gerçekleştirdi. Son derece verimli bir yazardı. Eserleri 13 bin sayfaya ulaşmıştır. Birûnî'nin ilmî şahsiyetini belirlerken, gözlem ve deneye verdiği önemin özellikle belirtilmesi gerekir. Birûnî, taklide ve fikir taassubuna karşıdır. Birûnî'ye göre, bir ilim adamı için ilimle uğraş-mayanlarla konuşmak, birbirinin dilini bilmeyen iki kişinin konuş-masına benzer¹⁹.

Birûnî, bir süre Gazneli Mahmut sarayında da çalışmıştır. Hint-lilere dâir bir eser yazmıştır. Birûnî, toplumun meydana gelişini açıklayan görüşleri ile J.J. Rausseau (1712-1778)'nun görüşlerini on-dan 700 yıl önce hemen hemen aynı şekilde dile getirmiştir. Me'mun Akademisi'nin çalışkan bir mensubu olan Birûnî, “evrensel bir de-hâ” olarak vasıflandırılmaktadır²⁰.

İbni Sinâ

Me'mun Akademisi'nin diğer dehâsı bir Türk filozofu olan İbni Sinâ'dır (980-1037). İbni Sinâ sâdece filozof olarak değil, aynı zamanda bir âlim olarak da hem İslâm hem de Ortaçağ Hıristiyan dünyasında Avicenna adıyla tanınır. Harmisen- Efşene'de doğdu. Kendisini çok iyi yetiştirdi. Bitmek bilmeyen bir çalışma ve ilim öğrenme arzusu vardı. Sâmânî hükümdârının kâtibi olarak devlette göreve başladı. Vezirliğe kadar yükseldi. Medresede ders vermeye devam etti. Gündüz devlet işleriyle meşgul olmuş, geceleri de med-resede ders vermiş, ilmî sohbetler tertip

¹⁹ Tümer Günay, Birûnî, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 6. İstanbul 1992, s. 206-208.

²⁰ B. Sonja Brentjes, İbni Sina, Çev. Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, s. 24.

etmiştir. Buhâra'da bulun-duğu yıllarda Fârâbi'nin eserlerini okuma ve inceleme fırsatını bul-muştur²¹.

İbni Sinâ 16 yaşındayken emirlerden Nuh İbni Mansur'u tedâvi etti. Bu hizmetine karşılık saray kütüphânesinden faydalanma im-kânı buldu. Buranın eşi görülmemiş kütüphâne olduğunu söyler. Yazı yazmaya çok genç yaşta başladı. Ömrünün bir bölümü bilim adamlarına değer veren Harezmi'de geçti (1004). Harezmi sarayına geldi. Birûnî ile tanıştı. Öğretimde ve ilmî araştırmada deney, göz-lem ve araç-gereç kullanımı onun ilmî çalışmalarının dayandığı te-mel düşüncelerdir. İbni Sinâ'nın eğitim programı da etkileyicidir. Aileler arasında bir fark gözetmeksizin bütün öğrenciler okula de-vam etmeli ve bir meslek sâhibi olmalıdırlar. Koruyucu hekimlik ve psikoterapi tıp dünyâsına getirdiği yeniliklerden bâzılarıdır. El-Kâ-nûn Fi't-Tıbb, Necat, Daf'al-Mador telif ettiği yüzlerce eser arasından birkaç tânesidir. El-Kânûn Fi't-Tıbb Latince'ye 1279 yılında çevril-miş, 1473'te Milano'da basılmıştır²². 17. yüzyılda batıda kullanılan eserler arasında bulunmaktadır. İbni Sinâ, Me'mun Akademisi'nde beş sene kalmıştır²³.

El Salîbî

Harzemşahlar Bilim Akademisi'nin bir diğer sîması, el-Salîbî'dir (961-1038). Nişâbur'da doğdu. İlim ve edebiyâtın diğer bilimlerle berâber himâye gördüğü bir muhitte yetişti. Sâli el Harezmi ve el Hamedânî ile çağdaştır. İlim adamlığı yanında öğreticiliği ile de ta-nınmaktadır. Nişâbur medreselerinde müderrislik yapmıştır. Eser-lerini Ebu Abbas Me'mun'a ithaf etmiştir. Şiir ve belâgattan bahse-den çok sayıda eseri vardır. Bizim için en mühim eseri Yatimat-al-Dahr fi Mahasim Ahl Al-Arş'tır. Bu eserde kendi nesli ve bir emekli neslin şâirlerini anlatır. Eserde bahsedilen şâirleri, memleketlerine göre tasnif etmiştir. Salîbî, bu eserini yazdıktan sonra on yıldan faz-la üzerinde çalışmış ve son şeklini vermiştir. Salîbî ayrıca atasözleri kitabı, âdâb kitabı, ahlâk ve siyâsete dâir Kitâb al-Mulûkî yazmıştır. Ayrıca dil üzerinde de çalışmıştır. Başka kitap ve risâleleri de var-dır. Bu, onun ilmî disipline sâhip bir akademisyen olduğunu göste-rir²⁴.

Me'mun Akademisi'ndeki Diğer İlim Adamları ve Akademideki Faaliyetleri:

Me'mun Akademisi, faaliyetlerini 1017'ye kadar devam ettir-miştir. Bu kısa sayılabilecek zaman diliminde, burada araştırma ya-pan ve kitap telif eden bilim adamları, sâdece yukarıda kısaca ha-yatlarından bahsettiğimiz kişilerden ibâret değildir. Ebu'l Hayr, Hammar, Ebu Sahl, Al-Masihî, Es

²¹ Fahrettin Olguner, Üç Türk İslâm Mütefekkeri, Ötügen Yayınları, İst. 2001, s. 13-16.

²² A. M. Goïchon, İbni Sinâ Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri, çev. İsmail Yakıt, İstanbul, 1993, s. 10-25.

²³ Hilmi Ziya Ülken, İslâm Felsefesi, Ülker Yayınları, İstanbul 1998, s. 85-106.

²⁴ www.altinmiras.com

Samonî de bu akademide ilmî araştırma yapanlardan bâzılarıdır. Me'mun Akademisi'nde astrolo-ji, matematik, tıp, kimya, coğrafya, madencilik gibi fen bilimleri ya-nında, târih, felsefe, edebiyat, dil, hukuk ve diğ er sosyal bilimler alanlarında da araştırmalar yapılmıştır.

Matematik alanında araştırma yapanlar arasında İbni Irak, Bi-rûnî, İbni Sinâ, Ebu'l Hayr ve Hammar gibi isimleri sayabiliriz. Bi-rûnî ve üstâdı İbni Irak matematik ve astrolojiye âit otuza yakın eser yazmışlardır. Birûnî tarafından yazılan yüz elliye yakın eser, büyük öneme hâizdir. Özellikle eşit kenar üçgenler hakkındaki teorisi ile Ebu'l Hayr Hammar'ın ismi "Hammar Teoremi" bulucusu adıyla bilinmektedir. Birûnî ve İbni Sinâ, alkimya bilimini, kimyaya yak-laştırmak için çalışmışlardır. Birûnî, nisbî ağırlıkla ilgili eserini Ür-genç'te yazmıştır. İbni Sinâ maddelerin değışimi ile ilgili laboratu-var çalışmalarını ve sonuçlarını İksir Kitabı adlı eserinde açıklamıştır.

Harezmşahlar sarayında tıp alanında çalışan âlimler arasında İbni Sinâ, Birûnî ile berâber el-Masihî de bulunmaktadır. Kadavra üzerindeki tıbbî çalışmalar Türk diyârında bu dönemde çoktan ya-pılmaktaydı. "Yaşlıların Diyeti, Gıda Maddeleri, Doktorların Dene-me Yöntemleri ve Sara hastalığını kendi eserlerinde ele almıştır. El Masihî ayrıca pratik tıp ve tıbbî eğitim üzerinde çalışma yapmıştır. Me'mun sarayında sanata, şiir ve edebiyâta dâir meclislere İbni Sahrî, İbni Hamit, İbni Sabib, İbni Me'mun, Et-Tâhir, İbrâhim Rak-kânî ve es Sahlî katılanlardan bâzılarıdır. Saray veziri es Sahlî, bu toplantıları maddî ve mânevî yönden desteklemiştir.

Bu dönemde, dil bilimi ile de uğraşanlar olmuş, Arapça grameri yeniden düzenlenerek bu konuda yeni eserler yazılmıştır.

Me'mun Akademisi, ferdî çalışan âlimleri bir araya toplayarak daha düzenli çalışmalarını sağlamış ve böylece ilim sistemleştiril-miştir.

Yukarıda zikredilen âlim, şâir ve sanatkârların el yazma eserle-rinin büyük bir bölümü, Türkiye'deki yazma eserler kütüphânele-rindedir. Ayrıca dünyânın çeşitli kütüphânelerinde de el yazma nüshaları bulunmaktadır. Ancak Moğol istilâsında Türkistan'daki sanat eserleriyle berâber yüzlerce kütüphâne-deki kitaplar tahrip edilmiştir. Bu büyük bir kayıptır.

Beytü'l Hikme'den Me'mun Akademisi'ne

Avrupa'da 18. asırda Fransız ansiklopedistleri Halife Me'mun hakkındaki makâlelerinde, Bağdat'taki Beytü'l Hikme'de yapılan ilmî faaliyetleri tenkitli bir şekilde tahlil etmişler ve bu çalışmaların Atina'daki Platon Akademisi'nden daha üstün olduğunu itiraf et-mişlerdir. Bağdat'taki Beytü'l Hikme'ye ve Harezm'deki ilmî çalış-maların hepsine "El Me'mun Akademisi" adını vermişlerdir. Aka-demi; sanat ve edebiyat dallarında seçkin kimselerin meydana ge-tirdiği kuruluşur²⁵.

20. asırda Birûnî, İbni Sinâ ve yukarıda isimlerini saydığımız şâir, edip, sanatkâr ve ilim adamları üzerinde ulaşılabilen kaynak-lara dayanarak yapılan çalışmalar çeşitli yönleriyle araştırılmıştır. Bu araştırmalar,

²⁵ www.mamunacademy.narod.ru

Harezmsahlr d6neminde 1004-1017 yıllarında ilmî faaliyet g6steren Me'mun Akademisi'nin haklı bir Ő6hrete sâhip ol-duğunu ve bu adla anılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bağ-dat'taki Beyt6'l Hikme'ye benzerliğiyle devrinin akademisi sayılma-sı doğru bir karardır.

6zbekistan'ın Hîve Şehrinde bu adla bir akademi kurulması karârı 6nemli ve faydalı bir teŐebb6st6r. Ayrıca, bu amaçla kurulan 6zbekistan Altın Mîras Vakfı da aynı Şekilde takdire Őâyandır ²⁶. Temennimiz; bu d6neme ışık tutabilecek yerli ve yabancı dilde ya-yınlanmış araştırmalar tespit edilerek Me'mun Akademisi d6nemi-ne âit eserlerin T6rkçe'ye çevrilmesi ve her iki lehçede de yayınlan-ması, Me'mun Akademisi ile ilgili geniş bir bibliyografya hazırlan-ması, Me'mun Akademisi ve d6nemin k6lt6r, fikir ve sanat hayâtıy-la ilgili geniş katılımlı bir sempozyum d6zenlenmesi, yeni araŐtır-maların yapılabilmesi için fırsat verilmesi ve b6ylece akademik çev-relere konunun tanıtılması, Me'mun Akademisi konusunda, y6ksek lisans ve doktora çalışmalarının yapılmasının teŐvik edilmesi, başta Bir6nî, İbni Sinâ ve es-Salibî olmak 6zere monografik çalışmalar ya-pılmasının sağlanması olarak 6zetlenebilir.

Gönlümün Duygu Mîmarları

M. Nihat Malkoç

Eğitim, hayâtı düzene koyan ve bakış açımızı şekillendiren olmazsa olmaz bir süreçtir. Hangi meşrepten ve inançtan olursa olsun bütün toplumlar eğitimin önemi konusunda hemfikirdirler. Zîra teorik ve pratik olarak iyi yetişmiş olmanın nefîcelerini hepimiz müşâhede etmekteyiz. Hayâtı kuşatan zorluklar eğitimle bir bir aşılabilmektedir. Eğitim-den mahrum olanlar düz yolda bile tökezlerken, eğitimle mücehhez olanlar yalçın kayalıkları rahatlıkla aşabilmektedirler. Demek ki eğitim kişiyi güçlü kılan unsurların şâhikasıdır.

Eğitim ille de dört duvar arasında verilmez. Bu topraklarda yaşamış nice değerler, muallim olmadıkları halde muallimler kadar eğitici olmuşlardır. Bunların başında da şâirler gelir. Geçmişten bu-güne kadar gelmiş geçmiş nice şâirlerimiz millî ve mânevî değerle-rimizi geleceğe taşımışlardır. Onlar âdeta dünyâyı uçsuz bucaksız geniş bir mektep, insanları gönüllü talebe, kendilerini de mürebbi olarak addetmişlerdir. Her fırsatta fertlere dînî ve millî değerlerini anlatmışlar, hatırlatmışlar, sevdirmişler ve sonuçta benimsetmişler-dir.

Her insanın sevdiği, kendine yakın bulduğu ve benimsediği şâir ve yazarlar vardır. Onların fikirleri, üslûpları ve bakış açıları model olur sevenlerine... Daha sıcak buluruz bu kalemleri kendimize... Tercih sebebimiz olur ruh dünyâlarındaki çalkantılar, gel-gitler... Yazarken tesirleri altında kalırız farkında olmadan... Kâğıda dök-tüklerimiz her ne kadar orijinal olsa da onların üslûbundan izler taşır. Tesirleri sarar bizi çepeçevre...

Sanatta etkilenme kaçınılmazdır. Hangimiz güzel bir şiir oku-yup da ondan etkilenmeyiz ki?... Tesiri altında kaldığımız eserler bilinçaltına yerleşir. Duygulanımız kabarmınca da ona benzer bir şey-ler yazmaya kalkışırız. Ama o sâdece ilham kaynağımız olur. Körü körüne taklit etmeyiz onları. Hareket noktası olur eserleri bizim için... Taklitle hiçbir yere varılmaz zâten. Taklit eser her ne kadar güzel görünse de orijinalinin yanında sönük kalır. Onun için sanatta etkilenmeye hoş bakabiliriz ama taklide asla!...

Beni de etkileyen, sarsan, rûhumu harekete geçiren şâir ve ya-zarlar vardır şüphesiz... Onları okuyunca bambaşka bir atmosfere girer rûhum... Heyecanlanırım... Kalbimin atışları hızlanır... 'Hah işte sanat bu, söz böyle söylenir. Sanki içimden geçenleri okuyup ebedileştirmiş... vs.'" derim. Bu kalemlerin sayısı iki elin parmakları sayıncadır ancak. Benim takdirimi kazananlar, bâzılarının tepki-sini çeker tabîi olarak...

Gönlümün duygu mîmarlarının başında Yûnus Emre, Mevlânâ, Fuzûlî, Şeyh Gâlip, Yahyâ Kemal Beyatlı, Necip Fâzıl Kısakürek, Mehmet Âkif Ersoy, Ârif Nihat Asya, Ahmet Hamdi Tanpınar, Fâ-ruk Nâfiz Çamlıbel, Niyâzi Yıldırım Gençosmanoğlu gelmektedir. Bu zirve şahsiyetlerin tesiri altında kalışımın sebeplerini ve boyutla-rını zikrederim derseniz...

Türk ve İslâm dünyasının baş tâcı ettiği, kendine yakın bulduğu ve fikirlerine güvendiği âlim şâirlerin başında gelmektedir Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretleri... 800. doğum yıldönümünü kutladığımız bu kıymetli Hakk dostu, beni de derinden etkileyen şahsiyetlerin başında gelmektedir. Onun şâheseri olan Mesnevi, en sıkıntılı zamanlarımda rûhumu serinleten ve rahatlatan bir yelpâze olmuş-tur. Hayâta onun penceresinden baktıkça olumsuzluklar azalmış, dünya yaşanılacak bir mekâna dönmüştür.

Şâirler nâzik ve ince ruhlu insanlardır, öyle de olmalıdırlar. De-rin ve mânâlı sözler ancak ince ve hassas ruhlardan neşet eder. Türk kültürünün iki büyük köşe taşı hükmünde olan Mevlânâ ve Yûnus Emre'yi hakkıyla anlama ve tahlil etme gayreti içerisinde olunca görürüz ki bu büyük halk ve Hak dostları şiirlerinde sevgi ve hoş-görüğü bayraklaştırarak kin ve nefretin kökünü kazıma mücâdelesini içerisine girmişlerdir. Gönüllerdeki kin tortularını sevgi ve muhabbet terbiyesiyle ortadan kaldırmışlardır. Yaratılanı Yaratandan ötürü hoş görmüşlerdir. Dünyâya tek başına kıymet vermemişlerdir. Onların eğitim sisteminin birinci maddesi hayâta müspet gözlerle bakmak, hoş görmek, kusur ve kabahatleri örtmektir.

Beni bir mîknatın misâli duygu atmosferine çeken şâirlerden bir diğeri de Yûnus Emre'dir. 13. yüzyıldan günümüze ses veren bu halk ve Hakk âşığı, Türk tasavvuf şiirini zirveye taşımıştır. Türkçenin esâ-misinin okunmadığı bir dönemde ortaya çıkan Yûnus Emre, Türkçe-nin o gür sedâsını dünyâya duyurmuştur. Mânevî dünyâmızı mâ-mur etmiştir. Gönül dünyâmızı sevgi mumuyla aydınlatmıştır. Doğ-ruluğu şiar edinmiş, eğrilerin düşmanı olmuştur. Öyle ki kırk yıl bo-yunca hizmet ettiği Tapduk Emre'nin dergâhına odunun bile eğrisi-ni sokmamıştır. Onun iç dünyâsını bize en iyi anlatan beyit şu olsa gerek:

Beni bende demen bende değilim,
Bir ben vardır bende benden içerü

Rûhumun ikliminde fırtınalar estiren eski şâirlerden birisi de Fuzûlî'dir. 16.yüzyılın efsâne şâiri olan Fuzûlî, Dîvan şiirine yepyeni bir soluk getirmiştir. Dili ustalıklı kullanan ve kelimeleri muhayyilesinde yoğuran bu klasik şâirimizin üzerimdeki tesiri büyüktür. Hele birbirinden doyumsuz gazelleri yüzyıllar geçse de eskimez. Şiirleri ilk yazıldığı günkü güncelliğini ve sıcaklığını muhafaza eder. Şu dizeleri hâlâ hâfızalarımızdadır:

Mende Mecnun'dan füzûn âşıklık istîdâdı var
Âşık-ı sâdık benem Mecnûn'un ancak adı var

Bilindiği gibi Şeyh Gâlip, Dîvan şiirimizin son büyük şâiridir. 18. yüzyılda yaşamıştır. Kendisi Mevlevî şeyhidir. İlâhî aşkın zirve-lerinden biridir. Ona göre aşk; "Mumdan yapılmış gemiyle, ateş denizlerinde yüzelebilmektir." Bunu ancak mânevî aşka dört elle sarılanlar gerçekleştirebilir. Böyle bir gönül eridir O... Şu beyti çer-çerçevenip asılmaya lâyıktır:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

(Kendine hoşça bak ki âlemin özü sensin, Kâinatın göz-bebeği olan insansın sen.)

Sevdiğim ve etkilendiğim isimlerden biri olan Yahyâ Kemal Beyatlı, Cumhûriyet'ten evvel doğmuş, Cumhûriyet döneminde de yaşamış, saf Türkçe'yi kullanarak aruzla şiirler yazılabileceğini ispatlamış bir üstat şâirdir. "Bu dil ağzımda annemin sütüdür." di-yecek kadar da Türkçe sevdâlisidir. Türkçeyi onun kadar önemse-yen başka şâir var mıdır? Şiirlerindeki dil işçiliği bir kuyumcu titiz-liğindedir. Onun hayâta bakışını şu beyitte görebilirsiniz:

Ölmek değildir ömrümüzün en fecî işi,
Müşkül budur ki ölmeden evvel ölür kişi.

Beni çilenin girdâbına sürükleyen şâirlerin başında gelir Necip Fâzıl... Bir parçam olur yakıcı dizelerin kavşağında... Onunla aynı terânededen çalar rûhumun orkestrası... Yok olurum onun beninde... Işık olur karanlık dünyâma... Hiç şüphesiz ki Cumhûriyet dönemi Türk şiirinin en büyüğüdür Necip Fâzıl... O sâdece şiir yazmamış, fikrin çilesini çekerek eserlerine yansıtmıştır. Bu uğurda hapishâ-neleri bile gül bahçesine çevirmiştir. Onu anlatmaya sayfalar, satır-lar yetmez. Onun hayâta ve sanata bakışını kanaatimce şu beyitle özetleyebiliriz:

Anladım işi, sanat Allâh'ı aramakmış;
Mârifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış...

İstiklâl Marşı'mızın şâiri Mehmet Âkif âdeta dürüstlük âbidesi-dir. Şiirimdeki ve cemiyet meselelerine bakışındaki kararlılığı ve gerçekçiliği ona borçluyum. Âkif, şiirlerinde hep haktan ve hakikat-ten dem vurmıştır. Safahat'ta dünyevî sevgililere yazılmış bir şiir bulamazsınız. O milletin gür sesidir. Âkif'in sanat anlayışı aslında şu dizelerde saklıdır:

Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim
İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek...

Bayrak şiirlerinin en güzelini yazarak kendini "Bayrak Şâiri" ola-rak kabul ettiren Ârif Nihat Asya da gerçekçi bir sanat anlayışından yola çıkarak şiirlerini kaleme almıştır. Şiirlerini ölçülü ve serbest tarz-larda yazmıştır. Şiirimdeki millî unsurlar ondan mülhemdir. O, târi-hini sevmiş ve ceddiiyle barışık yaşamıştır. Asya'nın dünyâya bakışını şu dörtlükte görebiliriz:

Târihlere, destanlara yol bulabilsem
Hiç durmadan düşünmeden geri giderim...
Buna şaşma ki geçmişte yaşamayı ben,
Gelecekte yaşamaya tercih ederim.

Ahmet Hamdi Tanpınar, az ve öz şiir yazan şâirlerimizin başın-da gelmektedir. Şiirlerindeki soyutlamalarda ondan çokça etkilen-mişimdir. Tanpınar, şiirlerinde soyut kavramlara sıkça yer vermiş-tir. "Bursa'da Zaman" şiiri hepimizin hâfızalarında yer etmiştir. Tâ-rihle zamânı ve mekânı ustaca terkip etmiştir bu şiirde. Bursa'daki târihî dokuyu geçmiş zamânın tılsımıyla bütünleştiren bu şiirde onun hayâta ve şiire bakışı da

görülebılır:

İsterdim bu eski yerde seninle
Başbaşa uyumak son uykumuzu,
Bu hayal içinde... Ve ufkumuzu
Çepçevre kaplasın bu ziyâ, bu renk,
Havâyı dolduran uhrevî âhenk...
Bir ilah uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyette,
Belki de rüyâsı bu cetlerin,
Beyaz bahçesinde su seslerinin

Hececin beş şâirinden biridir Fâruk Nâfiz Çamlıbel... Millî vez-nimiz olan heceyi ustaca kullanmıştır. Heceye sadâkatimin altyapı-sında Çamlıbel'in izlerini görebilirsiniz. O heceden tâviz vermemiştir. Bu vezne esneklik getirmiştir. Kuruluğu ve sıradanlığı bertaraf etmiştir. Han Duvarları adlı eseriyle Türk şiirini İstanbul sınırlarına hapsolmaktan kurtarmıştır. Şiirin ufkunu genişletmiştir. Eserlerinde pastoral öğelere ağırlık vermiştir. Hepimizin hayâtında Çamlıbel'in "Han Duvarları" adlı şiirinden bir nebze de olsa izler vardır:

Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim,
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim.
Ey köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yaşlı yollar!

Son dönem Türk şiirinin göz ardı edilen başarılı şâirlerinin ba-şında Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu gelir. Târihten ilhâmını al-mıştır bu kıymetli şâir... Mâziyle bugünü sentezleyerek bambaşka bir terkip oluşturmuştur. Şiirde sessiz ve derinden yol alan Genç-osmanoğlu, hep gündemin dışında tutmuştur kendisini. Onun için-dir ki şiirdeki ağırlığı fark edilememiştir. Dede Korkut'un günümüz-deki gür ve kararlı sesidir Gençosmanoğlu... Onun Müslüman-Türk'e seslenişini ifâde eden şu dizeler ne kadar yerinde söyleyişlerdir:

Er meydanlarından çekilir oldun
Çorak iklimlere ekilir oldun
Eğilmek bilmezdin bükülür oldun...
Sürer mi bu gaflet; daha kaç sene?
Uyan ey Türk uyan! Uyumak nene?

Şiir uçsuz bucaksız bir deryâ... Bu deryâ içinde nice inciler gizli... Türkler, hissiyâtı fazlasıyla inkişaf etmiş bir millet... Onun içindir ki küçük büyük çoğumuz şâir yürekliyiz. Şâir doğarız anamızdan... Ha-yâtın çileleri rûhumuzu derinleştirir. Dünyâya bakışımız yüzeysel ol-maktan kurtulur. Eşyânın görünmeyen yüzüyle hemhal oluruz. Bu kesâfet sürer gider. Fikrimin ve şiirimin şekillenmesinde her ne kadar zikrettiğim bu isimler tesirli olmuşsa da bu isimleri çoğaltmak mümkün-dür. Çünkü bu milletin güzel ruhlu söz üstatlarını sınırlandırmak öte-kilere haksızlık olur. Milletimi, dînimi, dilimi, edebiyâtımı, şiirimi, şâ-irlerimi, târihimi ve kültürümü çok seviyorum. Bu

ülke değerleriyle vardır, değerleriyle var olacaktır. Bunları yaşatmak borcumuzdur. Allah, bu Müslüman millete zeval vermesin.

Bir Devlet Adamı Götü

Zeynep Uluant

Mehmet Turgut'u da kaybettik. Kendisine Mehmet Amca diye hitab edebilmeyi çok isterdim ama neden bilmem bir türlü resmiyeti aradan çıkaramadım. Halbuki o bana birkaç sene evvel Dün Bugün ve Geleceğin Bü-yük Türkiyesi adlı kitabını, "Sevgili yeğenime" diye imzâlayıp ver-miş ve her vesîleyle benim amcam olduğunu tatlı tatlı hatırlatmıştı.

Kilis'in Gökmusa köyünde toprak damlı, toprak tavanlı bir ev-de başlayan hayat... Köyünde ilkokul bulunmadığı için en yakın köy olan Lohan'daki üç yıllık ilkokulu dere tepe aşarak giden, dört ve beşinci sınıfları bir akrabâsının yanında okuyan, lise öğrenimini devlet bursu kazanarak Yozgat ve Diyarbakır'da tamamlayan bu tertemiz ve çalışkan köy çocuğu İTÜ Makine Mühendisliği Bölü-mü'nü Sümerbank bursuyla ve mecbûrî hizmet yüklenerek bitirmiş-tir.

Bir devrin siyâsî hayâtına, dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile damga-sını vurmuş bu haysiyetli devlet adamına o yıllarda uygun görülen "olmaz Mehmet" unvanı ise en yakın arkadaşlarının dahi olmaya-cak isteklerine "hayır" diyebilen bir politikacı olduğunun işâretiydi ki günümüzde bu haslete hasret kalmış bulunuyoruz. Rahmetli Mehmet Turgut'un lider sultasına boyun eğmeden, doğru bildiğini yaparak, daha doğrusu partisinin menfaatlerini değil memleketinin menfaatlerini savunmayı tercih ederek, bugünlerde nesli tükenmiş, "haysiyetli siyâsetçi" örneğini hakkıyla temsil ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yaklaşık on sene evvel babam vâsıtasıyla, hepsi birbirinden de-ğerli büyüklerimle birlikte tanıma fırsatı bulduğum Mehmet Tur-gut'un en çok dikkatimi çeken özelliği, ilerleyen yaşına rağmen memleket gerçeklerinden uzaklaşmaması, aktüaliteyi sıkı tâkip edi-şi, okumayı ve yazmayı hiçbir zaman bırakmayarak birikiminden yeni nesilleri mahrum etmeyişi olmuştu. Bir iftar yemeğinde heye-canla Kınalı Bacaksızlar adlı kitabı okuduğunu ve bizlerin de muhak-kak okuyup okutmamızı sesi titreyerek mukaddes bir vazife yapar-casına istediğini unutamam. Ne mutlu ona ki geçen yıllar millet ve memleket aşkından hiç bir şey götürmemiş aksine yüreğindeki dağı büyümüşü. Belli aralıklarla tekrarlanan bu toplantılar bende ken-disinin yaşadıkları ve bildiklerinden daha çok hisselenmek isteğini uyandırdı. Onunla muhakkak bir mülâkat yapmalıydım. Böylece Erenköy'deki evlerinde görüştük. İyi ki de yapmışım. Zîra o zaman değerli

hanımefendisi Türkân Turgut'un, eşinin önüne geçmeden nasıl mükemmel bir zevcelik ve ev sâhibeliği yaptığını daha iyi an-ladım. Dost meclislerinde hiç ön plana geçmeden en mâkul ve ye-rinde sualleri sorabilen, sohbeti tatlı bu kültürlü ve entelektüel ha-nım aynı zamanda İngilizce'den dilimize kazandırdığı mükemmel tercümelemlerle biliniyordu. Fakat o hiçbir zaman iddia taşımayan mü-tevâzı duruşuyla eşinin arkasında durarak ona destek vermiş, us-taca donattığı zevkli sofralarını dost meclislerine açmış, zarâfeti ve güzelliğiyle dört dörtlük bir hayat arkadaşı olmuştu. Bence Türkân Turgut "Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır" sözünün canlı örneklerindendir ve değerli eşinin dünya hayatındaki en bü-yük şanslarından biri olmuştur.

Geç bulup çabuk kaybettiğim sevgili büyüğüm Mehmet Turgut, sözünü ettiğim kitabında ,”Bir ülkenin zenginliği, ne gelirlerinin bollu-ğuna, ne savunma araçlarının gücüne, ne de umûmî binâlarının güzelliği-ne bağlıdır. Bir ülkenin zenginliğini teşkil eden şey, okumuş, yetişmiş, dü-şünen ve karakter sâhibi insanların sayıdır.” diyerek şöyle devam etmektedir: ”Bize göre bütün bunlar göstermektedir ki, her konuda oldu-ğu gibi kalkınmamızı da AB'ye göre değerlendirmek ve AB'ye girişimize bağlamak son derece yanlıştır. AB'ye girsek de girmesek de Türkiye'nin problemlerini Türk milleti ve Türk devlet adamları çözecektir AB'nin bizi varlığa boğacağı iddiaları yanlıştır hattâ yalandır. Bunları kabul etmek ve kalkınmamızı, AB'ye girmeyecekmiş gibi düşünmek mecbûriyetindedir.” İşte seksen senelik tecrübe ve akli selimin birkaç cümleyle hülâsa ettiği memleket gerçekleri...

Tamâmen kendi gayreti ve devlet bursu ile gerçekleşen parlak bir tahsil hayatından sonra yıllarca Enerji ve Sanâyi Bakanlığı yapan Mehmet Turgut'u düşünüyorum. O koltuğu şahsî başarısı ile doldu-ran bu tertemiz köy çocuğunu, her zaman pırıl pırıl giyinmiş, traş olmuş, medenî tavrı ve nâsiyesiyle de çok ama çok arayacağımı ve özleyeceğimi hissediyorum. Hele günümüzdeki kaht-ı ricâli, edep ve ciddiyet yoksunluğunu gördükçe “Nur içinde yat Mehmet Tur-gut, bu millet ve devlet senin gibi nâmuslu, haysiyetli ve de medenî devlet adamlarına ne kadar muhtaç....” demeden edemiyorum.

Geçmişten Günümüze Gelenekli Sanatlarımızda Eğitim*

İnci A. Birol

Aynı zevk etrafında toplanarak aynı hede-fi, aynı ideali, aynı mücadeleyi paylaştığımız aziz dostlar, kıymetli misâfirler. Bize bu önemli konuda bu-luşma fırsatını hazırlayanlara teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Orta Asya'dan Anadolu'ya yeni bir anlayış ve şevk ile gelerek ata mîrâsını, Anadolu'nun binlerce yıllık kültür mîrâsı ile mayalayıp olgunlaştıran Türk'leri, kurdukları medeniyetlerle, yaşadıkları sos-yal hayat ve uyguladıkları eğitim sistemiyle daha yakından tanıma-lıyız. Zîra küreselleşme gayreti içinde bulunan yeni dünya düzenin-de yerini alacak olan Türkiye, bir yandan Avrupa Birliği'ne girme ve Ortadoğu'da, Asya'da lider ülke olma çabalarını yoğunlaştırırken, diğer yandan sâhip olduğu zengin kültürünü ve bu kültürü var eden zihniyeti, ilk önce kendi tanınmalı ve sâhip çıkmalıdır. Ancak bu takdirde, günümüzün meselelerine doğru çözüm bularak yeni kuşaklara, sağlam temeller üzerinde yükselen parlak bir gelecek hazırlamış oluruz.

Kültür târihimizde yaşanan pek çok başarının veya çöküşün sebebi olan eğitim konusunu, gelenekli sanatlarımız için ele alırsak geçmişte ve günümüzde olmak üzere iki bölümde incelememiz gerekir. Biri târih boyunca uygulanmış ve hâlen özel atölyelerde uygulanmakta olan "usta-çırak usûlü" eğitim şekli, diğeri ise uluslara-rası standartlara uygun hazırlanarak üniversitelerde uygulanan "modern eğitim". Zâten bildirimizin konusu da, klasik eğitim sisteminin gelenekleri ve işleyiş şekli ile modern eğitimin, nasıl bir dayanışma içinde uygulanabileceğidir. Çünkü her iki sistem de, sanat eğitimindeki yerini ve önemini hâlen korumaktadır.

Târihten gelen klasik eğitim şeklini derinlemesine incelediğimizde, Türk milletinin sanata bakışını, sanatkâr tipini, bunları şe-killendiren millî değerleri ve bu değerlere sâhip çıkacak genç nesil-lerin nasıl yetişmesi gerektiğini daha iyi anlayabiliriz. Meselâ bu sistemi başarılı kılan prensipler, gelenekler, düşünce yapısı ve inanç sistemi neydi? Yine bu sistem içinde hoca-talebe ilişkisinin temelin-de, nasıl bir ahlak ve edeb anlayışı yatmaktaydı? Günümüzde bun-ların ne kadar farkındayız ve kaybettiklerimizin yerini ne kadar dol-durabildik? İşte bu yönleriyle

geçmişimizi iyice araştırmadan, yaşa-dığımız zamâna ve millî yapımıza uygun bir eğitim sistemini kura-bilmek mümkün değildir.

Sanat bir vakıftır, verdikçe artar. Sanatı vakfeden o fedâkâr ve cömert el, şüphesiz hocanın veya üstâdın elidir. Bu sebeple konu-ya, hocanın Türk toplumundaki yerini ve önemini hatırlatarak gir-mek daha doğru olur.

Farsca "efendi" demek olan "hâce" kelimesinden dilimize giren hocaya, Orta Asya'da "ata", Selçulular'da "atabey" denirdi. Hoca-nın diğer bir adı da, Arapça'da "ta'lim" kökünden gelen "muallim" idi.

Türk toplumunda, âdeta ibâdet saygısı ile hürmet görmüş olan hoca, "Paşalık bir rûbe ise, hocalık mertebedir." gibi sözlerle dâima yüceltilmiştir. "Bana bir kelime öğretenin kölesi olurum" diyen Hz. Ali'den altı asır sonra beşeriyeti teşrif eden Hz. Mevlânâ, sanatı ustasız ve akıl yolu ile öğrenmenin mümkün olamayacağını bildirir. Halkımı-zın da aynı gerçekleri dile getiren ârifâne sözleri vardır. Meselâ: "Ustasız sanat haramdır.", "Ustası olmayanın çırağı da olmaz.", "İnsan babasının soyundan, hocasının yolundan olur.", "Çocukları, babasının kesesi, anasının tavası, hocasının nefesi okutur", "Anası-babası insanı gökten yere indirerek fânî olan hayâtına kavuşturur, hocası ise yerden göğe yükseltecek ebedî bir hayâta hazırlar" gibi...

Demek ki Türkler, hocaya sâdece bilgi öğreten öğretmen olarak bakmamış, onu sevilen, saygı duyulan yüce bir varlık, mürebbî ve-ya örnek alınması gereken bir insan olarak görmüşlerdir. Hoca ta-lebesi için, müşkül anlarında yardımını isteyebileceği güvenilir bir dost, sığınabileceği emin bir liman olmuştur. Bir yandan talebesine bildiklerini aktarırken, diğer taraftan onun karakteri, ahlâkı ve türlü problemleri ile de ilgilenmiştir. Onun için dâima hocanın gönlünü kırmaktan sakınılmış ve yeni bir işe başlarken mutlaka izni ve duâsı alınmıştır. Böylece gençlerin yetişmesinde, eğitim ile öğretim bir bütün olarak ele alınmış ve başarıyla uygulanmıştır.

Talebesinin gözünde ulaşılması zor kıymetli bir varlık olan hoca ise, öğrettiklerini sanatının veya ilminin zekâtı kabul ederek verdiği ders karşılığında, herhangi bir ücret kabul etmemiştir. Böylece bil-diklerini ehil gördüğü gence karşılıksız emânet etmekten çekinme-yen hoca, geçimini ise eserlerini satarak temin etmiştir. Bu davranış Türk kültür hayatında sanatın veya ilmin para ile satılmayacak ka-dar kıymetli bir emânet olarak kabul edildiğinin açık göstergesidir.

Diğer taraftan hoca, talebesi olmak için kapısını çalan genci ka-bul etmekte çok titiz davranmış, cevâbını vermeden önce bir müd-det, gencin ne kadar kararlı, sabırlı ve güvenilir olduğunu sınımış-tır. Zîra hocanın cömertçe vermeği göze aldığı emeğini ve vaktini, lâıyk olan kimseler için harcamak istemesi en tabîî hakkıdır. Nihâ-yet çeşitli müşkülleri, edebini bozmadan sabırla göğüsleyerek hoca-sının taktirini ve kabûlünü kazanan genç, bu berâberliğini hocasının vefâtına kadar sürdürürdü. Hattâ birçok yaşanmış olaylarda görüldüğü gibi, çok kere baba-evlat yakınlığını da aşan bu dostlu-ğun ölümle bile son bulmadığı bir gerçektir.

İnancını bir hayat şekli olarak benimseyip yaşamış olan Türk insanı, sanatkâr ve eğitimci sıfatıyla da aynı hassâsiyeti göstermiş ve "Hikmeti

(mârifet veya ilimi) lâıyk olmayana öğreten, domuzun boynuna yâkut, inci ve altın takan kimse gibidir.”²⁷ “İlmin (hikmetin) zâyî olması, onun ehil olmayan kişilere anlatılması demektir.”, “Domuzlara inciden gerdanlık takmayınız.”²⁸ gibi ilâhî emirlere uymaya gayret etmiştir. Fa-kat Müslüman Türk sanatkarı: ”Hikmeti ehline emânet etmemenin, o hikmete zulmetmek” olduğunu da unutmamış, kendindeki emâneti ehil gördüğü ve güvendiği talebesine cömertçe teslim ederek bir bakıma talebesine de örnek olmuştur.

Lâkin ne yazık ki, her milletin geçmişinde görüldüğü gibi, bi-zim de târihimizde bu yüce prensiplere uymayan tutum ve davra-nışlar olmuştur. Yine maalesef, çeşitli yayınları ile bu olumsuz ör-nekleri ön plana çıkartmayı görev bilenler, geçmişteki eğitim siste-mimizi karalamakta oldukça başarılı olmuşlardır. Fakat daha acı olan bu konuların ilmî metotlarla güvenilir kalemler tarafından ye-terince araştırılmamış olması ve târihte yaşanan pek çok olaylardan ders çıkarmak yerine bihaber kalınmasıdır.

*

Şimdi sizlere aynı hocanın başından geçmiş ve anlatmaya çalış-tığımız usta-çırak usûlü eğitime örnek olacak iki olaydan bahset-mek istiyorum.

Bir lahza zaman tüneline girerek 3,5 asır geriye gidelim ve târi-himizden bir sayfa açalım; “Pâdişahlığı sırasında sanatımızın dehâların-dan olan hattat Hâfız Osman’dan (1642-1698) ders alan Sultan II. Musta-fa, ders sırasında, saygısından ötürü Hoca’sının hokkasını elinde tutarmış. Yine bir gün Sultan, meşk sırasında hokkasını tuttuğu hocasına hitâben heyecanla “Artık bir Osman Efendi de yetişmez” deyince Hocası; ”Hünkâ-rımız gibi, hocası yazarken hokkasını tutacak pâdişahlar geldikçe, daha çok Hâfız Osman’lar yetişir”²⁹ demiştir.

Yine: “Hâfız Osman’ın (1642-1698) öğrencisi olan Derviş Mehmed Kevkeb de hocası kadar yazabilen seçkin hattatlardandır. Ama hoca hakkına riâyet etmeyen ve onun hakkında ileri geri konuşarak hoca kalbi kıran bu hattatın sonu hüsrânla bitmiştir. Hâfız Osman’a bir mushaf sipârişi verildiğini duyunca, çeşitli asılsız sözlerle bu sipârişin hocasından geri alınarak kendisine verilmesini sağlar. Bir müddet sonra tezhiblenmek üzere İstanbul’a gönderilen mushaf cüzlerini gören Hâfız Osman durumu fark ederse de hislerini belli etmez. Fakat kırılan hoca kalbinin nefîcesi kısa zamanda kendini gösterir. Kevkeb Mehmed Efendi (ö. 1717), kalemtraş ile kalemini açarken iki parmağını keser. Bir yıl kapanmayan yara sebebiyle hem mushaf tamamlanmadan kalır, hem de hat san’atındaki feyzi kesilir”³⁰

“Hocalık çok mukaddes ve o kadar da mesûliyetli bir iştir.” diyerek sık

²⁷ Câmiü’s-Sagîr, 2, s. 546/2570.

²⁸ İbn’ Abd’il-Berr, Câmi’u Beyân’il-İlm ve Fazlihî, I, 446, nu.693-694.

²⁹ Uğur Derman, “Sultan III. Mehmed’in Yazdığı Mushaf”, Kültür ve Sanat, T.İş Bankası, S.1, İstanbul 1988, s.70.

³⁰ Müstakîmzâde Süleyman Saadeddin, Tuhfe-i Hattâfîn, (nşr. İbnül Emin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s.483-484.

sık beni uyaran rahmetli Süheyl Ünver Hocam (1898-1986); "Bir hoca ancak, kendini geçebilecek insanı yetiştirmek sûretiyle mesleğinde ba-şarılı olabilir. Çünkü milletler, ancak bu şekilde kalkınabilirler... Aksi halde her talebe hocasının birkaç adım gerisinde kalırsa, nasıl ilerleyebiliriz? Bu-rada önemli olan, yetişkin talebenin hocasına karşı saygıda kusur etmemesi ve bu edebi sanatıyla birlikte kazanmış olmasıdır." derdi. Bir keresinde de öğrendiklerimin heyecânı ve bir o kadar da mesûliyet duygusu içinde hocama: "Hakkınızı nasıl ödeyebilirim?" diye sorduğumda: "Çok kolay kızım, beş İnci yetiştirmekle." demişti.

Şüphesiz hoca sâdece öğretmez, yetiştirir, aydınlatır, tezyîn ve temyiz eder. Talebe ise, talep eden, isteyen, almaya hazır olan, ara-yandır. Hocalık görevini üstlenen bir sanatkârın veya ustanın en değer-li ve gerçek eseri, yetiştirdiği talebesidir. Bir insanı tezyîn etmenin, bir levhayı tezyîn etmekten çok daha zor ve mesûliyetli bir iş olduğu açıktır. Nitekim heykeltıraş elindeki çekici tahrip maksadıyla değil, terkip için kullanır. Bu küçük darbeler sâyesinde bir eser elde edilir.

Konumuzla ilgili olduğunu düşünerek, hocalık mesleğim sıra-sında yaşadığım bâzı gözlemleri sizlerle paylaşmak istiyorum; Çok şükür, talebesinin başarılarıyla mesut olarak yaptığı hizmeti nîmet bilen müstesnâ hocalar tanıdım. Kaderimin ikrâmı olarak kabul etti-ğim bu şansın bana yüklediği mesûliyeti dâima hissetmişimdir. On-lara lââyık olmanın ne kadar zor ve önemli olduğunu, yetersiz kaldı-ğım zamanlarda daha iyi anladım. Gene gördüm ki, bir insanın mesleğinde başarıyı yakalaması, zirveye tırmanabilmesi, üstün yete-nek ve mücâdeleli bir çalışma istiyor. Bu başarıyı yakalamak kolay değil. Fakat gene şâhid oldum ki, sâhip olduğu başarıyı, Allâh'ın bir lûtfu olarak bilip, gurur vesilesi yapmadan tevâzu ve edeple taşıyabilmek, onu kazanmaktan çok daha zormuş. Bilginin ve başa-rının bereketi de bu mârifetin içinde gizliymiş. Onun için bu sanat-ların temelinde, mârifetle birlikte tevâzu ve edep yatar. Şâirin dedi-ği gibi: "Her hüner makbul imiş, illâ edep, illâ edep"³¹

*

Hocasının takdîrini kazanan genç, "icâzet" almaya da hak ka-zanmış demektir. Bâzı zanaat erbâbı için bunun adına, "peştemal kuşanmak" da denir. Tezyîni Türk sanatının önemli geleneklerinden olan, "icâzetnâme" veya diğer ismiyle "izinnâme", hocasının yetişt-i-ğine kanaat getirdiği talebesine verdiği bir çeşit "sanatta yeterlilik beratı"dır. Bu belgeye lââyık görülen genç, eserlerine imzâ atma izni-ni de almış sayılır. Fakat talebenin hocasından bu izni istemesi ede-be aykırı görülerek bu karar tamâmen hocaya bırakılmıştır.

Genç, icâzetini bir törenle alırdı. Hocasının başkanlığında, dev-rin ileri gelen üstadları ile kurulan jüriye gencin çalışmaları sunulur, başarılı görüldüğü takdirde sanatı ile ilgili önemli gelenekler ve ah-lâkî değerler

³¹ Çiçek Derman, Osmanlı Kitap San'atlarında Usta-Çırac Mûnâsebetleri Üzerine, Prof. Dr. Mübâhat S. Kütükoğlu'na Armağan/ ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2006, s.549-552.

hatırlatılarak hayır duâlar ile icâzeti verilirdi. İcâzetini alan genç ise, hazırladığı ikram ve hediyelerle jüri üyelerine teşek-kür ederek mesleğine ilk adımını atmış olurdu.

İcâzet merâsiminin yakın târihe kadar, her sene Okmeydanı'nda Atıcılar Tekkesi'nde tertip edildiği ve bunun için bağlı buldukları mücellidbaşının gereken resmî müsâadeyi sağladığı da bilinmektedir.³²

Türkler'in sanat gelenekleri arasında önemli yeri olan, eserine imzâ atma usûl ve erkânına da temas etmek isterim. Kütüphâne çalışmaları sırasında, pek çok müzehhep yazmada, hattatın imzâsı olduğu halde, müzehhib imzâsını göremeyiz. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. Eski nakışhâne sisteminde bu yazmalar, kollektif bir çalışmayla tezyîn edilerek kitap hâline getirilirdi. Şâyet eser pâ-dişâha âit ise daha da önem kazanacağından, eserin sonuna sâdece sernakkaş imzâ atardı. Bu sayfaya, kitap sanatlarında "hâtîme (bitir-me)" sayfası veya "ketebe (imzâ)" sayfası denirdi.

Eski eserlerde imzâ olmayışının diğer sebebi ise, sanatkârın yaptığı işte kendini görmeyip, hakîki sâhibi olan yaradana saygısızlık etmemek içindir. Şâyet atmak mecbûriyetinde ise, eserin alt kıs-mında, ilk bakışta göze çarpmayan uygun bir yere isim ve târih, okunabilecek en küçük şekliyle yazılırdı. Onun için tezhip sanatın-da makbul olan imzâ aranan imzâdır. Sanatkârın bu davranışı, tevâ-zunun bir ifâdesi olduğu kadar, aranılır olması cihetiyle taşıdığı kıymetin de bir işâretidir.

İcâzet alan genç sanatkâr, bâzen önemli gördüğü çalışmalarına atacağı imzâda hocasının ismini de zikretmek isterdi. Bu davranışı, hocasına karşı sadâkatının ve kadirşinaslığının bir ifâdesi sayılırdı. Bunun için hocasının iznini alarak imzâsını, meselâ "Hasan'ın tale-belerinden Ahmet" mânâsına gelen, "Zehhebehû Ahmed min telâmîz-i Hasan" veya daha kısaltılarak, "Hasan'ın talebesi Ahmet" "Zehhebehû Ahmed tilmîz-i Hasan" şeklinde atardı. Hattatlar için cümle, "Ketebehû..." ile başlardı. Bu imzâ şekli, aynı zamanda usta-çırak ilişkilerinde, nesiller arası sanatın kimden kime aktararak devam ettiğini gösteren târihî bir vesika da olmuştur.

Özet olarak, usta-çırak usûlü eğitim şeklinin sınırlanmış bir sü-resi yoktu. Eğitim, talebenin çalışması için hazırlanan "meşk" adın-daki ödevler eşliğinde yapılan karşılıklı sohbetlerle sürdürülürdü. Talebe belli bir seviyeden sonra hocasının önderliğinde kütüphâne ve arşiv çalışmalarında da yoğunlaşırdı.

Sanatı, "ahlâkın arıtılması" olarak gören rahmetli Muhsin Demir-onat hocamız bir dersinde: "Bu sanatlar nasıl öğrenilir dersiniz bunun iki şartı vardır. Birincisi, iyi bir ustanın talebesi olmak, ikincisi, göz eğitimi için çok görmek, el eğitimi için çok çizmek. Ayrıca sabır, sadâkat ve sebat olmadan bu iş yapılamaz" demişti. Atalarımız ise: "Aşk olmayınca, meşk olmaz" diyerek klasik eğitimin özünü, en veciz şekliyle ifâde etmiştir.

*

Günümüzde üniversitelerde uygulanan eğitim şekli ise, belli bir süre ile

sınırlanarak düzenlenmiş olup, çalışmalar notla değerlendirilmektedir. Böylece hoca ile talebe diploma alınca kadar sistemli bir alışveriş içindedir.

Güzel sanatlar fakültesine giren genç, branşı ne olursa olsun, ilk sene “Temel Sanat Eğitimi” derslerini başarmak zorundadır. Bu derslerin başlıklarını kısaca şöyle sıralayabiliriz; “Temel Sanat Eğitimi ve İlkeleri, Organik Objelerin Tanınması, Doku-Işık ve Kompozisyon-Form çalışmaları, Renk kavramı ve Tonları, Nokta-Çizgi çalışmaları, Kompozisyon çalışması” gibi...

Ayrıntılarına girmeden kısaca başlıklarını sıraladığımız bu derslerde verilen bilgi, bütün uygulamalı ve görsel sanatlar için lüzumlu-dur. Meselâ bu derslerde sanat ilkelerini, kavramlarını ve objeyi tanıyan genç, modeline nasıl bakacağını ve yorumlayacağını da öğrenir, çizgi ve renk hususunda fikir sahibi olur, tasavvur yeteneğini geliştirerek seçtiği sanatı sağlam temeller üzerine oturtma fırsatı elde eder.

Temel sanat eğitimi sırasında kazanılan bu alt yapı, gelenekli sanatlarımızda motif ve figür çiziminin esasını teşkil eden “üsluplaştırma” veya “stilize etme” yeteneğinin gelişmesi için çok faydalı olmaktadır.

Daha sonra genç, geleneksel sanatlardan seçmiş olduğu dallar üzerinde yoğunlaşır. Kullanılan malzeme ve teknikleri öğrenir. Kurşunkalem ve fırça kullanmayı, motif ve desen tasarımını geliştirir. Bir yandan da arşiv ve kütüphâne çalışmalarını sürdürerek sanatın tarihini, geleneklerini, üsluplarını ve asırların eleğinde elenerek sanata mâl olmuş millî değerlerini, estetiğini öğrenir.

Bir ülkenin geleceği için en önemli konu olan eğitim sistemi ele alındığında, her şeyden önce unutulmaması gereken husus, Türkiye’nin çok bilene değil, bildiğini doğru bilen, doğru düşünen, böylece yeni sentezler yapabilen, yetişkin ve üreten beyinlere ihtiyacı olduğudur.

Mahmut Kaşgarlı ile Mülâkat*

Mehmet Nuri Yardım

Doğu Türkistan'da dünyânın gözü önün-de cinâyetler işlendi. Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nin başşehri Urumçi'de Müslüman Uygur soydaşlarımıza uyguladığı katliam herkes tarafından lânetlendi. Bu hâdiseler yetki-lilerimiz tarafından “âdeta bir soykırım” olarak vasıflandırıldı. Ço-luk çocuk demeden işlenen bu cinâyetler bütün insanların vicdânın-da derin yaralar açtı. Basına yansıyan görüntüler, gazetelerde görü-len fotoğraflar Uygur Türklerine karşı takınılan hasmâne tavrı gös-teriyordu. Bu konuyu en iyi bilen, hâdiseleri günü gününe tâkip eden Uygurların “Sürgündeki Meclis Başkanı”, Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi ve Doğu Türkistan Vakfı Başkanvekili Prof. Dr. Mahmut Kaşgarlı ile konuştuk. Prof. Kaşgarlı, bu mülâkatta hem son üzücü hâdiseleri özetledi, hem de Doğu Türkistan Türkleri ile Türkiye arasındaki kültürel münâse-betler hakkındaki sorularımıza cevap verdi.

Mehmet Nuri Yardım: Doğu Türkistan'daki son hâdiseleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mahmut Kaşgarlı: Bu son olaylar bizi çok üzdü. Bu olayların cereyan ediş şekline baktığımız zaman şu hükme varıyoruz: Bu bir insanlık suçudur. Hâdisе şudur. Çin bir taraftan diyor ki, Doğu Türkistan'ın toprakları çok geniş. Ondan sonra yer üstü yer altı zenginlikleri çok önemli. Onun için bu zenginliklerden yararlan-mak, bu zenginliklerden istifâde etmek için büyük bir iş gücüne ihtiyaç vardır, böyle olmasına rağmen Doğu Türkistan Türklerinin çoğalma hakkını kısıtlıyor. Yâni bu insan elbette kendisinin isteği üzerine çocuk sâhibi olma hakkına sâhiptir. Hiç kimse buna sınır koyamaz. Bu, insan hak ve hukukunun en önemli haklarından. Özellikle 1980'li yılların ortasında Doğu Türkistan'da nüfus planla-ması ve doğum kontrolü sert siyâsî tedbirlerle yürürlüğe konulmuş-tur. Meselâ şehirlerdeki insanlar iki çocuk sâhibi olabilir. Köylerde en fazla üç çocuk... Bunun dışında çocuk yapılmasına izni verilme-miştir. Şimdi şehirlerde üçüncü çocuğa hâmile olan Uygur kadınla-rının çocukları, sağlıksız ortamlarda kürtajla alınmakta ve bebekler öldürülmektedir. Bu yüzden birçok Uygur annesi de çocuklarıyla birlikte ölmüştür. Bunun adı da aslında bir soykırımdır.

* Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi ve Doğu Türkistan Vakfı başkanvekili.

Mehmet Nuri Yardım: Tabî ki böylelikle Uygur Türklerinin nüfusunun azaltılması ve gücünün yok edilmesi hedeflenmektedir değil mi?

Mahmut Kaşgarlı: Bunun yanı sıra Çin topraklarındaki Çinliler Doğu Türkistan'a yerleştirilmekte ve böylece Çin'in egemenliği da-ha da güçlü bir hâle getirilmektedir. 1949 senesinin sonlarında Do-ğu Türkistan'daki bütün Çinlilerin asker ve sivil olarak toplam sayısı 245 bin civârında idi. 60 seneden beri Doğu Türkistan'da Çin hâ-kimiyetinin Çinli göçmen yerleştirme politikası netîcesinde bugün 10 milyona yakın Çinli bölgeye yerleşmiş durumda. 1949 yılında Uygur Türklerinin sayısı 9-10 milyon civârında idi. Bugün Çin'in resmi istatistik rakamlarına göre Uygurların sayısı 9 milyon 300 bin civârında göstermektedir. Bu rakamın başka Türk boylarıyla birlik-te, yâni Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar Türkleriyle birlikte 11 milyon olduğunu iddia etmektedirler. Doğu Türkistan'ın bütün nüfusunu 20 milyon civârında göstermektedirler. Bu rakamlar gerçekleri ke-sinlikle yansıtmıyor. Biz 1989 senesinde Doğu Türkistan Vakfı ola-rak birkaç ilim adamıyla bu nüfus sayımı hakkında bir araştırma yaptır-dık. Bu araştırmaya göre, o zamanki sayımız 26 milyon Türk nüfusu çıktı. Şimdi bugün 1989'dan 20 yıl geçti, bugünkü nüfusu-muzu da 35 milyon civârında tahmin ediyoruz. Bunun için de Uy-gur Türkleri 27 veya 28 milyon civârındadır. Geri kalanlar diğer Türk boylarına mensup vatandaşlardır. Çinlilerin sayısını kesin olarak tespit etmemiz zor. Çünkü onların sayımını biz yapamadık. Böyle bir durumdan bahsediyoruz. Çinlilerin yaptığı sayım doğru sayım değildir. Çünkü Çinli sayım memurlarının Pekin'e gönderdi-ği rakamlar merkezî hükûmet tarafından kontrol edilmekte ve "Si-zin sayınız şu kadardır." denilip sayım çalışmalarına değer verilme-mektedir. Sayımdan ortaya çıkan gerçek rakamlar gizlenmektedir.

Mehmet Nuri Yardım: Bu arada Çin'in yüz binlerce Uygur kızını tam evlilik çağında Çin'e çalışmaya gitmesi için zorladığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bunu niçin yapıyor?

Mahmut Kaşgarlı: Evet Çinli yetkililer, Doğu Türkistan'ın muh-telif şehirlerinden, ilçelerinden genç kızları topluyor ve Çin'in iç bölgelerine çalışmaya götürüyorlar. Guvandun eyâletinin Şavgüven şehrindeki fabrikalarda çalıştırmak üzere götürdüğü gibi çalışmak bahânesiyle götürülen Uygur gençlerinin 16 ilâ 26 yaşları arasında olması şartı aranıyor. Bu gençlerin çoğu kızlardan meydana geliyor. Genç kızların evlenmemiş güzel olanları tercih ediliyor. Amaç bun-ları fabrikalara yerleştirip çalıştırmak değil, Çin erkekleriyle evlen-dirip Türk nüfusunu asimile etmektir. Böylelikle doğan çocukların Çinli mi, Uygur mu olduğu anlaşılmasın istiyorlar. Bu senenin hazi-ran ayında Çinli bâzı erkeklerin az önce bahsettiğim fabrikalarda çalışan Uygur kızlarına sarkıntılık ettiği belirlendi. Bunun üzerine Uygur erkekleri tâciz olayına tepki gösterdi. Küçük bir tartışma ol-du. Saldırgan Çinliler, 26 Haziran günü Uygur Türklerinin kaldığı lojmanları gece yarısı basarak bir çok Uygur Türkünü katlettiler ve bir kısmını yaraladılar. Anlatıldığına göre bâzı Uygur gençlerini yüzlerce Çinli genç birden, demir ve tahta sopalarla dövmüşler, olay yerine gelen Çinli polisler ise hiçbir müdâhalede bulunmadan olayları

seyretmişlerdir. Bu olaylarda en az 30-40 civârında Uygur gencinin öldüğü, yüzlercesinin de yaralandığını ifade edilmiştir. Bu olay Urumçi’de duyulduktan sonra üniversitedeki Uygur gençleri ve Urumçi’deki bir kısım Uygurlar bu meseleye tepkisini göstermek için ellerine Çin bayraklarını alarak bir gösteri yaptılar. “Şangüven Olayı’nın müsebbipleri cezalandırılın” diye pankartlar taşıyarak yürüyüş yaptılar. “Bize insanca davranılın. Biz eşitlik istiyoruz. İnsanca yaşamak istiyoruz.” sloganları atıldılar. Bu mâsum taleplere karşılık Çin polis ve askerleri, kalabalığa ateş açtı. Çünkü Çin Ko-münist Partisi’nin Genel Sekreteri Wanlavçüven “Başkaldıranı vu-run.” demiştir. Birçok Uygur Türkü bunun üzerine saldırıya uğradı ve öldürüldü. Olaylar bunun üzerine daha da şiddetlendi. Bütün bu hâdiseler gösteriyor ki bu tamâmen bir devlet terörüdür.

Mehmet Nuri Yardım: Son hâdiseler dünya çapında büyük tepkiler doğurdu. Birçok ülke Çin’i bu katliamlardan dolayı kınadı. Türkiye de ciddi tepki gösteren ve sert şekilde kınayan ülkelerin başında geliyordu. İşlenen bu cinâyetlere birçok ülkenin açıkça tavır koymasını nasıl karşıladınız. Geçmişte de böyle tepkiler olur muydu?

Mahmut Kaşgarlı: Geçmişte bu kadar yüksek tepki olmazdı, çünkü iletişim zayıftı. Ama şimdi gerek iletişim araçlarının çoğalması, gerekse internetin yaygınlık kazanmasıyla yapılan cinâyetler saklanamıyor. Bizim de ümidimiz bütün dünya devletlerinin ve halklarının hiçbir zulme sessiz kalmamasıdır. Hâdiseler internet kanalıyla dünyâya ve Türkiye’ye yansıdı. Önce Türkiye’de büyük bir tepki uyandırdı. Bilhassa sivil toplum kuruluşları ve Doğu Tür-kistan dernek ve vakıfları bu katliama büyük tepki gösterdiler. Çin’in bu zulmü durdurmasını, bu katliama yapanların cezâlandırıl-masını istediler. Bizi, Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, başta Başba-kanımız sayın Recep Tayyip Erdoğan, “Bu bir soykırımdır, bu bir vahşettir. Bu katliamın durdurulmasını, bu katliama yapanların ce-zâlandırılmasını istiyoruz.” dedi. Oradaki kardeşlerimizin vicdanla-rının huzûrunun sağlanması konusunda Çin devletini uyardı. Bu normal bir taleptir. Çünkü aynı kültürün, aynı inancın, aynı mede-niyetin mensuplarıyız. Hem Türk olarak soydaşız, hem de Müslü-man olarak dindaşız.

Mehmet Nuri Yardım: Doğu Türkistan bizim için çok önemli. Âdeta anavatanımızın merkezi. Türkiye de Doğu Türkistan meselesine hep sâhip çıkmıştır. Bölgenin önemi nereden geliyor, biraz da bunu anlatır mısınız?

Mahmut Kaşgarlı: Şimdi Doğu Türkistan, Türk kültürünün altın beşiğidir. Bu topraklar Göktürkler, Uygur İmparatorluğu, Ka-rahamanlılar Devleti gibi birçok devletin hüküm sürdüğü ve Türk kül-türünün geliştiği topraklardır. Yâni Anadolu’ya Türkler oralardan gelmiştir. Onun için Türkiye Türkleri ile Uygur Türkleri etnik men-şei bakımından, kültür bakımından, inanç bakımından çok yakın, hatta aynı özellikleri paylaşan soydaşlardır. Biliyorsunuz Türk me-deniyet târihinde, Türk edebiyat târihinde, Türk dil târihinde Doğu Türkistan Türklerinin, özellikle Uygur Türklerinin çok önemli yeri vardır. Meselâ dînî inanç olarak Göktürk Devleti’nde Gök Tanrı inancı vardı. Uygur Türklerinin bir kısmı gök Tanrı

inancında, bir kısmı Şamanizm itikadında olmuştur. Sonra Budizm'in yayılması neticesinde Budizm inancını kabul etmişlerdir. Ondan sonra 762 senesinde Uygur Kağanı Böğü Kağan Çin seferi sırasında Manihizm râhipleri ile karşılaşmış. Ve bunun üzerine Manihizm inancı Uygur Türkleri arasında yayılmıştır. 9. asrın edebî eserleri umumiyetle Ma-nihizm, Budizm ve Hıristiyan Nesturilik tesirinde meydana gelen eserlerdir.

Mehmet Nuri Yardım: Peki Doğu Türkistan Türklerinin İslâmiyet'le tanışmaları ne zaman mümkün oluyor?

Mahmut Kaşgarlı: Karahanlılar Devleti Doğu Türkistan'da 870 senesinde kuruluyor. Bu devletin asıl kurucusu Uygurlar ve Karluk-lar. Ama başka boylar da var: Oğuzlar, Kıpçaklar... Ama asıl kuru-cular Uygur ve Karluk Türkleri... Karahanlı Devleti'nin hükümdârı Sultan Satuk Buğra Han devrinde İslâm elçileri Doğu Türkistan'a gidiyor ve Satuk Buğra Han ile görüşmek istiyorlar. Satuk Buğra Han onları kabul ediyor ve onlara "İslâmiyeti anlatın." diyor. Sonra Satuk Buğra Han 932 senesinde İslâmiyet'i kabul ediyor, sonra sa-raydakiler toplanıyor ve İslâm dîninin bütün Karahanlılar Devle-ti'nde kabul edilmesi kararını veriyor. Ve Doğu Türkistan Türkleri 932 yılından itibaren İslâmiyet ile şerefleniyor. Türk târihinde İslâm dînini devlet dîni olarak kabul eden tek Türk Devleti Karahanlılar'dır. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Türk edebiyat târihinde, Türk dil târihinde büyük bir gelişme yaşıyor. Türk İslâm edebiyâtı, Türk İslâm kültürü büyük bir ilerleme gösteriyor. En önemli eser Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvanı Lugati't Türk* adlı eseridir. Türklerin en büyük sözlüğüdür. Bu sözlük, Türkçeyi Arapların öğrenmesi için yapılmış büyük bir kaynak. Eser aynı zamanda Türk dilinin grame-ridir. Ve Türk târihi, coğrafyası, Türk boyları hakkında çok geniş ansiklopedik bilgiler veren bir şâheserdir.

Kutadgu Bilig 1069 senesinde yazılıp Karahanlılar Devleti'nin Hükümdârı Buğra Han'a takdim edilmiştir. Türk İslâm edebiyâtının ilk ve en önemli eseri olan bu kitap, şiir yoluyla yazılan bir anayasa-dır. Devlet nasıl olmalı, pâdişah nasıl olmalı, vezir nasıl olmalı, ko-mutan nasıl olmalı, askeri birlik nasıl olmalı, teba nasıl olmalı kısa-cası bütün devlet nizâmı ve toplum hayatı bu eserde çok güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eser devlet nizamnâmesidir. Edebî va-sıflarıyla öne çıkan bir mühim eserdir.

Mehmet Nuri Yardım: O asırlardan günümüze Uygur Türklerinin edebiyâtı, sanatı devam edip gelmektedir. Ali Şir Nevâî, Ahmet Yükneki başlıca isimler. Bugünkü çağdaş Uygur edebiyâtı verimlerini merak ediyoruz. Doğu Türkistan'da yaşayan Türkler edebiyâtın ve sanatın hangi türlerine yakın ilgi gösteriyorlar, hangi sâhada daha çok eser veriyorlar?

Mahmut Kaşgarlı: Eskiden daha çok şiir kitapları revaçtaydı. Osmanlı Devleti zamânındaki Dîvan edebiyâtı döneminde gazeller, destanlar yaygındı. Ama son zamanlarda romancılık daha bir öne çıkmış bulunuyor. Roman daha çok okunuyor ve yazılıyor. Bununla beraber dramatik eserler, yâni sahne eserleri, tiyatro eserlerine alâka çok büyük. Meselâ edebiyâtın roman türünde Ziyâ Samedi önemli bir edebiyatçıdır. 1996'da 88 yaşındayken vefat etti. Ziyâ Samedi'nin Maim Han, Gani Batur, Ahmet

Efendi gibi önemli romanları vardır. Zünun Kadiri de önemli bir romancı ve tiyatro yazarıdır. Onun da Çınkış isimli romanı çok güzeldir. Dram eseri Garip Sanem vardır. Sonra Abdurrahim Ötgür. Onun İz ve Uyanmış Zemin isimli roman-ları vardır. Romancılar arasında önemli bir isim de Zordun Sabır'dır. Onun Anayurt nâmında üç ciltlik bir romanı vardır. Şiirde Kutluk Şevki, Abdülhaluk Uygur, Muhammed Ali Tevfik, Lütfullah Mutallip, Tayyipcan Ali, Emin Dursun gibi değerli şâirlerimiz vardır.

Mehmet Nuri Yardım: Edebiyâtın dışında diğer sanatlarda en çok kimler temâyüz etmiştir?

Mahmut Kaşgarlı: Müzikte 12 makam vardır. Çeşitli makamlar-da müzik eserleri seslendiriliyor. Ressamlardan Gâzi Ahmet önemli sanatçılardandır. Hat, minyatür gibi geleneksel sanatlarda da önem-li bâzi sanatçılar mevcuttur.

Mehmet Nuri Yardım: Türkiye ve Doğu Türkistan arasındaki kültü-rel faaliyetleri yeterli buluyor musunuz. Bu münâsebetler geçmişten bugü-ne nasıl bir seyir tâkip ediyor?

Mahmut Kaşgarlı: 1980'li yıllardan önce Doğu Türkistan'dan aydınlar, ilim adamları, yazar ve şâirlerin dışarıya, yabancı ülkelere çıkmaları yasaklanmıştı. Ama bunu biz akademik çevrelerde dillen-dirdik ve Çin'in Doğu Türkistanlı sanatçı, edebiyatçı ve bilim adam-larını niçin dışarıya çıkarmadığını sorguladık. Bunun üzerine mec-bur kalan Çin hükûmeti, bâzi Doğu Türkistanlı ilim adamlarıyla sanatçıların yabancı ülkelere gitmelerine izin vermeye başladılar. Sınırlı da olsa bâzi bilim adamlarımız, sanatçılarımız, yazarlarımız değişik ülkelere gittiler. Konferanslarda konuşmacı oldular; açık oturumlara ve sempozyumlara katılıp tebliğler vermeye başladılar. Bu tür kültürel faaliyetlerin ilki 1988'de gerçekleşti. İstanbul'da yıl-lardan beri devam eden Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne Doğu Türkistanlı Türkologlar geldiler. Rahmetli ilim adamı Prof. Dr. Ali Alparslan'ın desteğiyle 1988'de böyle bir dâvette bulunduk. Pekin Milletler Yayınevi editörü dilci Gapur Gulam'ı dâvet ettik. İstan-bul'a geldi ve Türkoloji Kongresi'ne katıldı. Çok memnun kaldı. Türkiye'deki Türkologlarla da dostluklar kurdu, faydalı görüşmeler yapıldı. Şâir Emin Dursun da Mekke'ye Hacca gitmişti, dönüşte Türkiye'yi görmek istedi. İstanbul'a geldi, o da İstanbul'daki edebi-yatçıları, şâirleri tanıdı, çok duygulandı. Son zamanlarda bâzi ilim adamları ve sanatçılar geldi, ama bu yeterli değil daha fazla kültürel alışveriş olmalı. Türkiye'deki ilim adamları Doğu Türkistan'a git-meli, meslektaşlarıyla görüşmeli ve ortak konularda fikir teatisinde bulunmalıdırlar. O zaman daha iyi netîceler elde edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Çin'le diplomatik görüşmeler yaptığında bu-nu dile getirmeli ve Doğu Türkistan'daki sanatçılar ve bilim adam-larıyla diyalog kurulmasını talep etmelidir. İnaniyorum ki o zaman Çin bu talebe karşı koymayacak. Türkiye ve Doğu Türkistan kültür adamları arasında daha sıcak, iyi ve gerçekçi görüşmeler sağlana-caktır.

Mehmet Nuri Yardım: Doğu Türkistan Türkleri ile Türkiye dışındaki diğer Türkler arasındaki münâsebetler nasıldır?

Mahmut Kaşgarlı: Doğu Türkistan Türkleri ile diğer Türk dev-letleri

arasındaki münâsebetler hiç kesilmemiştir. Özellikle 1952 yılından 1958 yılına kadar Özbek Türkleri'nin, Kazak Türkleri'nin Kırgız Türkleri'nin edebî eserleri hep Doğu Türkistan'a geliyordu. Kiril alfabesi veya Arap alfabesiyle gelen edebî eserleri biz hep oku-yorduk. Onlar da bizim yazarlarımızın yazdığı kitapları, hazırladığı dergileri okuyorlardı. Geçmişte bu vardı, ama bundan sonra daha canlı olacak ümidindeyim. Geçmişte Rus ve Çin komünizm politikaları aynıydı. Türklere "Azeri, Kırgız, Kazak, Özbek, Uygur" diyorlardı ve bu duyguyu veriyorlardı. Ama aydınlarımız şuurly-dular ve bütün Türklerin aynı kökten geldiğini, aynı inanca bağlı olduğunu söylediler ve yazdılar.

Mehmet Nuri Yardım: Geçen yıl UNESCO kararıyla Kaşgarlı Mahmut'un doğumunun 1000. yılı münâsebetiyle İstanbul'da bazı faaliyetler yapıldı. Kaşgarlı Mahmut'un doğum yeri olan ve bugün Doğu Türkistan sınırları içinde bulunan Kaşgar'da herhangi bir faaliyet oldu mu, sizin herhangi bir teşebbüsünüz oldu mu?

Mahmut Kaşgarlı: Evet geçen sene Kaşgarlı Mahmut hakkında başta İstanbul'da olmak üzere Türkiye'nin her tarafında güzel toplantılar, sempozyumlar yapıldı. Kitaplar neşredildi. Biz de o zaman Kaşgarlı Mahmut'un doğum yeri olan Kaşgar'da böyle bir program yapmak istedik. Bunu İstanbul'daki bilim adamları olarak Türk Dil Kurumu'na bildirdik. Türk Dil Kurumu da devlet adına Çinli yetkililerle temas kurmak istedi, yazışmalar yaptı. Ve Türkiye'den böyle bir ilim heyetinin gidip Kaşgar'da Kaşgarlı Mahmut'u çeşitli tebliğ-lerle anmak istediğini söyledi. Ayrıca büyük âlimin mezarını da ziyâret etmek istediklerini bildirdiler. Ne yazık ki Çinli yetkililer, bu-na zamânında cevap vermediler, tekrar tekrar hatırlatılınca da "Urumçi'de olmaz, Kaşgar'da da olmaz, yapacaksınız gelin Pekin'-de yapın." dediler. Sonra Pekin Milletler Üniversitesi'nde bir sempozyum yaptılar. Türkiye'den de bazı ilim adamları gidip tebliğler verdiler. Sayın Prof. Dr. Mustafa İsen ve Prof. Dr. Haluk Şükrü Aka-lın başta olmak üzere bazı bilim adamları Pekin'e gittiler.

Kısacası Türkiye ve Doğu Türkistan arasında daha iyi kültürel münâsebetler kurulmalıdır. Bu konuda hepimize görevler düşmek-tedir. Üniversite çevrelerine, aydınlara, sivil toplum kuruluşlarına, devlete ve bütün vatandaşlara vazife düşmektedir. İnşallah ileride bu konuda daha ciddi adımlar atılır.

Mehmet Nuri Yardım: Son olarak sizinle Doğu Türkistan'ın efsânevi lideri İsâ Yusuf Alptekin'den konuşmak istiyoruz. İsâ Yusuf Bey'i ve mücadelelerini bize anlatır mısınız?

Mahmut Kaşgarlı: İsâ Yusuf Alptekin ve Muhammet Emin Buğra, ikisi de Doğu Türkistan dâvâsına büyük hizmetler etmiş liderlerdir. Doğu Türkistan'da iken İsâ Yusuf Bey'i görememiştım. Ama İstanbul'a geldiğim zaman tabî ki gördüm ve hep berâber olduk. Ama o zaman da adını duyardık. Çinliler, "İsâ Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Çin'i parçalamak için uğraşıyorlar." di-ye kötülüyorlardı. İstanbul'a 1982'de geldiğimde Mehmet Emin Buğra Ankara'da vefat etmişti. İsâ Yusuf Bey'le görüştük. Zâten hep berâber olduk. 1982'den 1995'e kadar 13 sene berâber

olduk. Çok sohbetlerimiz oldu. O dış dünyâda Doğu Türkistan'ı tanıtmak için ve oradaki Doğu Türkistanlılara Çin hâkimiyetinde yapılan zulüm-leri anlatmak için ömrünü adanmıştı. Kısacası Doğu Türkistan dâvâ-sını herkese anlatmak için çırpınmıştır. Devlet adamlarıyla görüş-müş, toplantılara katılmış, konferanslar vermiştir. Türkiye’de Doğu Türkistan konusunda bu kadar büyük hassâsiyetlerin olmasını da biz Îsâ Yusuf Bey’e borçluyuz. Öncelikle kendisi hatipti, güzel ko-nuşurdu ve insanları etkilemesini bilirdi. Ayrıca gönül insanıydı. Mütevâzı ve beyefendi bir kişiliği vardı. Şahsiyetiyle insanların üye-rinde büyük bir saygı uyandırırdu. Âdetâ gece gündüz, günün 24 saati hep Doğu Türkistan'ı düşünür ve bu konuda neler yapılabile-ceğini çevresine anlatırdı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 7-12 Aralık 1992 târihinde İstanbul’da Doğu Türkistan Kurultayı’nı ilk defa gerçekleştirdik. Orada Îsâ Yusuf Bey, “Kurtuluş sırası Doğu Türkistan’dadır.” diyerek ateşli ve çok güzel bir konuşma yaptı. Kısacası bütün ömrünü Doğu Türkistan dâvâsına hasreden bir ideal, fikir ve îman adamıydı. Allah rahmet eylesin.

resim

Bir İlim Adamı ve Hukukçu Olarak Şeyhülislâm Ebussuud Efendi

H. Necati Demirtaş

I- Kısa Bir Kronoloji

a- Ebussuud Efendi'nin Doğum Yeri

Ve Târîhi

Ebussuud Efendi, Fâtih devrinde, Türkistan'dan gelip İskilip'te yerleşen bir âiledendir.

Babası, Sultan II. Bâyezid'e intisâbı dolayısıyla "Hünkâr Şeyhi" adı ile anılan Muhyiddin Muhammed el-İmâdî (Şeyh Yavsî)dir. An-nesi Sultan hâtun, ünlü matematikçi ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızıdır. Ancak Atâî, Ebussuud Efendi'yi Ali Kuşçu'nun "sıbt-ı râşidi (akıllı torunu)" kabul eder. Buna göre Ebussuud Efendi, Ali Kuşçu'nun kardeşi Mustafa el-İmâdî'nin değil bizzat kendisinin torunu olmuş olur.³³

Ebussuud efendi Sultan II. Bâyezid'in (1481-1512) saltanatı döneminde 896/1490 Saferinin 17. günü "burc-u saâdetten nümâyan oldu (saâdet burcundan doğdu)"³⁴ Künyesi, Ebussuud b. Muhammed Muhyiddin Yavsî b. Mustafa el-İskilîbî el-İmâdî'dir.

Nev'î-zâde Atâî'ye göre "Mahrûse-i Kostantiniyye kurbünde (hıfz ve himâye edilmiş İstanbul şehrinin yakınında)" Müderris köyünde doğdu. Fakat vakfiyesinde İskilip'te doğduğu yazılıdır. Vakfiye da-ha doğru olduğuna göre İskilip'te dünyâya geldiğine kesin gözüyle bakılabilir.³⁵

b- Hocaları

Nev'î-zâde Atâî, onun "vâlid-i âlişanlarından iktisâb-ı ilim ve edeb ve cem-i fezâil mevrûs ve mükteseb kılub" (ilim, edeb ve bütün faziletleri yüksek şeref sâhibi babasından tevârûs ve iktisab etti) dediği ci-hetle ilk dersleri ve

³³ Nev'î-zâde Atâî, Şakayık-ı Numaniyye Zeyilleri, Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmiletî'ş-Şekâik, Neşre Hazırlayan Dr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İst. 1989, C. 2, s.183-188.

Dr. Abdullah Aydemir, Büyük Türk Bilgini, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Ve Tefsirdeki Metodu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1968, s. 1.

³⁴ Nev'î-zâde Atâî: a.g.e. C. 2, s.183.

³⁵ İslâm Ansiklopedisi, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1945, C. 4, s. 92.

feysi babasından aldığı anlaşılıyor. Giderek “ke-mâl-i kâbiliyet-i şâmî” o derece yayıldı ki ünü Sultan II. Bâyezid Han’ın kulağına kadar ulaştı ve bu hârîka çocuğa “yevmî otuz akçe çele-bi ulûfesi ihsan olundu” ve “müstakillen destbûs-i pâdişâhî (bağım-sız olarak huzûra kabul ve Sultânın elini öpmek şerefi) ile ödüllendirildi.

Nice zaman İbn-i Kemal’in (öl: 940/1534) ve sadri’l-ifâde (yük-sek beyan ve ifâde sâhibi) Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi’nin (öl:922/1516) derslerine devam etti. Nihâyet “Anadolu Sadrı (Kazas-keri) Mevlânâ Seyyidî Karamânî Efendi’den (öl: 923/1517) mülâze-metle (icâzet alarak) murâdına erdi.”³⁶

c– Müderrislikleri

922/1516 senesinde İnegöl’de İshak Paşa medresesi müderrisi Bursevî Şems Çelebi’nin vefâtı üzerine otuz akçe ile bu medreseye müderris tâyin edildi.

927/1521 senesinde Aşçı-zâde Hasan Çelebi yerine 40 akçe ile Davut Paşa medresesine nasbolundu.

928/1522’de Sa’dî Efendi yerine Mahmud Paşa medresesine nasbolundu.

932/1526 senesi Bursa Sultâniye Medresesi müderrisliği pâyesi-ni iktisab etti.

934/1528’de Abdüllatif Efendi’nin yerine “Medâris-i Seman”dan “Müftî Medresesi”ne terfian tâyin edilmekle şeref buldu.

939/1533 şevvalinde “Aşçızâde Hasan Çelebi” yerine “Mahrûsa-i Bursa” kadısı oldu.

940/1534 Rebiü’l-âhir’de görevi Sa’dî Efendi yerine İstanbul ka-zâsına tebdil edildi.

944/1538 Rebiü’l-evvelinde Muhyiddin Efendi yerine “Sadri’l-Ulemâ-i Rûm (Anadolu ulemâsının en yücesi)” oldu.³⁷

Nihâyet 952/1546 Şa’ban’ında Muhyiddin Efendi yerine “Şey-hu’l-İslâm” (müftî-i müşkil küşây-ı enâm=bütün yaratılmışların güç işlerini çözümleyen müftü) oldu. Otuz sene müddetle “mesned-i meşî-hat-i islâmîyye”de hizmet etmek şeref ve mazhariyetine nâil oldu.

Üç dilde fetvâları “müsellemü’l-âlem ve düstûrû’l-amel (doğru-luğu herkesçe bilinir ve her yerde uygulanır)” oldu.

Ebussuud Efendi Kânûnî’nin son şeyhu’l-islâmıdır. Sultan II. Selim’in saltanatının sonlarında 983/1577 senesinin Cemâdi’l-ülâsı-nın 5. günü “sinn-i şerifleri (yaşları) 87’ye dahil oldukta mihmanhâ-ne-i cinâna (cennetlerin konukevine)” yürüdü.³⁸

“Bütün ulemâ ve vüzerânın, ağniya (zenginlerin) ve fukarânın iştirâki ile Fâtih Câmii’nde namazı kılındıktan sonra Hz. Ebâ Eyyûb civârında “vâlid-i mâcidleri cenbinde (şerefli babaları yanında)” daha önce binâ eyledikleri

³⁶ Nev’î-zâde Atâî, a.g.e. s.184

³⁷ Nev’î-zâde Atâî, a.g.e. C. 2, s. 247.

³⁸ Nev’î-zâde Atâî, a.g.e. C. 2, s. 185.

“mekteb kurbünde (yakınında)” defnedildi.

Vefâtı münâsebetiyle şu iki târih mısraı söylenmiştir:

Monla Ebu’s-suûde ola makam cennet
(Molla Ebu’s-suûda cennet makam ola)

Mâte ferdi’z-zeman mevlâna
(Zamânın yegânesi efendimiz öldü)³⁹

“Haremeyni’ş-şerîfeyn (iki Harem, Mekke ve Medîne) ulemâsı onun vefat haberini duyduklarında “Kubbe-i Zemzem ve Ravza-i Resûl-i Ekrem (Kâbe’de ve Peygamber Mescidin)de gıyâbi cenâze na-mazı kıldılar.

“Yerlerine Rumeli Sadâretinden mütekâid Hâmid Efendi Şey-hülislâm oldu.”

d– Öğrencileri

Sultan II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Han devirlerindeki başlıca ilmiye ricâlinin hocası olan bu âlimin, öğrencileri arasında Mâlûl-zâde Seyid Mehmed (öl: 922/1584), Abdülkâdir Şeyhî (öl: 1002/1593), Hoca Sâdeddin (öl:1008), Bustan-zâde Mehmed (öl:1006 /1597) ve Sun’ullâh Efendi (1021/1612)ler gibi meşihat makâmını ihraz edenlere, Bostan-zâde Mustafa (öl.1014/1605), Sultanu’ş-şuara Bâkî(öl:1008), Hâce-i sultânî Atâullâh (öl:979/1571), Kınalı-zâde Ha-san Çelebi ve Ali Cemâlî Efendi’nin oğlu Fudayl Efendi (öl:991/1583) ler gibi mühim şahsiyetlere rastlanır.⁴⁰

Sultan Süleyman Han hazretlerinin;

Halk içinde mu’teber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

gazel-i bîbedelini tahmis ile hükümdâra arz eden ve bunun karşılı-ğında kendisine önce Niğbolu, arkasından da Rusçuk kadılığı veri-len; sonra “cem eylediği Tezkiretü’ş-şuarayı yine Pâdişâha arz ”yaz-dığı“ arabî Zeyl-i Şakayık’ı da sadr-ı âzam Mehmed Paşa’ya ihda eden ve bu sebeble kendisine kayd-ı hayatla Üsküb kadılığı ihсан olunan, Âşık Çelebi (926/1520-979/1572) -ki vefâtına “Âşık sefer eyledi cihandan” târihi düşürülmüştür- Ebussuud Efendi’den ders okumuş ve aynı zamanda bir süre ona fetva kâtibliği yapmıştır.⁴¹

e– Ebussuud Efendi’den Önceki Şeyhülislâmlar

Kânûnî Sultan Süleyman (1520 –1566) tahta çıktığı zaman meşi-hat makâmında Zenbilli Ali Efendi ismiyle tanınan Ali Cemâlî Efen-di bulunuyordu. Bu zat, II. Bâyezid zamânında bu makâma tâyin edilmiş, Yavuz Sultan Selim’in bütün saltanâtı boyunca makâmını muhâfaza etmiş, 1526’da ölünceye kadar 23 yıl şeyhülislâm olmuş-tur.

“Yavuz Sultan Selim gibi gazablı ve şedît bir hükümdar bile bâzı

³⁹ İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, C. 4, s. 93.

⁴⁰ İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, C.4, s. 94.

⁴¹ Nev’î-zâde Atâî, a.g.e. C. 2; s. 161-163 ve İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay. C.1, s. 695-700.

işlerine müdâhale eylemesine rağmen Ali Cemâlî Efendi'ye karşı hürmetini muhâfaza etmiş ve onun muâhaze ve serzenişlerine tahammül göstererek hak söz söylediğine kâil olduğu müftünün dediklerini yapmıştır.”⁴²

Zenbilli Ali Efendi takriben 81 yaşında ölünce Kânûnî, onun ye-rine Kemâl Paşa-zâde veya İbn-i Kemal'i getirdi.

İbn-i Kemal'in büyük babası olan Kemal Paşa, Fâtih devri ricâ-linden olup devlet hizmetinde yetişerek defterdar ve vezir olmuş ve babası Süleyman Çelebi de sancakbeyi rütbesinde iken vefat etmiş-tir.

“İbn-i Kemal'in adı Ahmed, mahlâsı Şemseddin olup kendisi Tokat veya Amasya'da doğmuş, Edirne'de yetişmiş, Molla Lûtfî'den icâzet almış ve iptidâ Edirne'de Taşlık medresesine müderris olmuştur.

Yalnız Türklerin değil bütün İslâm âleminin iftihar ettiği müm-taz ve muhakkik âlimlerden olan İbn-i Kemal, hukuk, târih ve ede-biyat alanındaki vukûfu ile tanınmıştır. İhtisâsı, muhâkeme ve mü-nâzaradaki kuvvet ve kudreti çok yüksekti; bu gibi vasıflarından dolayı kendisine “Müftî's-sakaleyn=İnsanlara ve cinlere fetva veren” denilmiştir. Üç yüz kadar eseri vardır. Bu itibarla kendisi bu vasfa lâyıktır.”

İbn-i Kemal Ahmed Şemseddin Efendi de ölümüne kadar 8 yıl makâmını muhâfaza etti. 942 Şevval (1536 Mayıs)'de 66 yaşında iken vefat etti ve Edirnekapısı dışında Emir Buhârî Câmii yanında defnedildi. Vefâtı Mekke'de haber alındığı zaman fazl u kemâlîne hürmeten gıyâbî cenâze namazı kılındı.⁴³

Yerine Sâdullah Efendi getirildi.

Bu zat da 21 Şubat 1539'da ölünce Çivi-zâde Muhyiddin Meh-med Efendi müftü oldu. Çivi-zâde, Mevlânâ aleyhinde yazılar yaz-dığı ve sözler söylediği için, bir Mevlevî olan Kânûnî tarafından azledildi.

Çivi-zâde'nin yerine eski Anadolu kazaskeri Abdülkâdir Hami-dî Efendi şeyhu'l-islâm oldu. Yaşlı ve rahatsızdı. Bu sebeble çekil-mek zorunda kaldı. Yerine Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi getirildi. Bu zat da 1545'de istifa etti.

f- Ebussuud Efendi'nin Meşihati

İşte bundan sonra meşihat makâmına Ebussuud Efendi tâyin edildi. Ebussuud Efendi yaşadığı müddetçe çok sevilmiş ve çevre-sinden çok saygı görmüştür.

Şeyhülislâm Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed Efendi(İbn-i Kemâl) “Muallim-i Evvel”, Ebussuud Efendi “Muallim i Sâni” sayıl-mıştır.

Şâirler sultânı Bâkî, zamânın şöhretli “müftî”sine yazdığı bir “şitâiyye”de şu mısraları dile getirir:

Ser-i efâzıl-ı âfak müfti-i âlem,
Sipihr-i fazl u kemâl âfitab-ı cah u celâl.

⁴² İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Târihi, T.T.K. Yay., Ank. 1975, C.II, s. 665-668.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: a.g.e. C. II, s. 665-671.

“Âlemin müftüsü, ufukların içediği en faziletli kimselerin başı./ Fazl ve kemâlin semâsı, yüksek değer ve büyüklük güneşi.”

İmâm-ı saff-ı efâzıl emîr-i hayl-ı kiram
Emîn-i dîn ü düvel hâce-i huçeste-hısal

“Fâzıllar safının imamı, af ve müsâmahası çok olanların emîri / Din ve devletin güvencesi, mübârek hasletlerin hocası.”

Ebû Hanîfe-i sâni Ebu’s-suûd ol kim,
Fezâil içre efâzıl olubdur ana ıyal,

“Ebussuud Efendi ikinci Ebû Hanîfe’dir / Faziletler içinde fâzıllar onun âile efrâdıdır.”

Ol kim yazılmış ezel tâk-ı bar-gâhında,
Melâz u melce-i erbâb-ı fazl u ehl-i kemâl

“Ezelde yüksek dîvanda onun hakkında şu yazılmıştır / O kemâl ehli-nin ve fazilet sâhibi insanların sığınağı ve ilticagâhıdır.”⁴⁴

Kınalı-zâde Hasan Çelebi de eserinde bu kasîdeden iktibas sûre-tiyle bâzı beyitler nakleder.⁴⁵

Aşağıdaki sevgi, saygı ve övgü dolu sözler onun için söylenmiş-tir:

“Allâme-i Memâlik-i Rûm (Rûm ülkesinin veya Anadolu’nun en yüce bilgini)”,

“Şeyhu’l-fen, mecmûu’l-u’lûm(Bütün fen ve ilimlerin hocası)”,

“Pehlivan-ı arsa-i tefsir (Tefsir alanının pehlivanı)”,

“Yeksüvar-i hilye-i takrir ve tahrir (konuşma ve yazma sanatlarının yegâne usta binicisi);

“Sultanü’l-müfessirîn şeyhu’l-islâm-ı ve’l-müslimîn(Müfessirler sultânı ve Müslümanların şeyhu’l-islâmı)”,

“Şeyhülislâm ve müfessir-i kelâm-ı Allâm (şeyhülislâm ve her şe-yi bilen Allah’ın kelâmının müfessiri),

“Şeyhülislâm, muktedâyi’l-enam (Şeyhülislâm ve bütün yaratılmış-ların uyduğu insan),

“Sultanü’l-ulemâ, burhanü’l-fuzelâ (Âlimlerin sultânı ve fâzılların burhânı),

“Mukaddeme-i ceşü’l-müfessirîn, hâtıme-i sınıfu’l-müctehidîn (Müfessirler ordusunun en önde geleni ve içtihadı muktedir olanların sonuncusu),⁴⁶

II- Ebussuud Efendi Sâdece Âlim Değil Fakat Aynı Zamanda Bir Şâirdi

Ebussuud Efendi bir çok Türkçe, Arapça ve Farsça eserler ver-mekle berâber devrinin önde gelen şâirlerindendi. Gerçekten Kınalı-zâde Hasan

⁴⁴ Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım, Hazırlayan: Dr. Sabahattin Küçük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 46.

⁴⁵ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuarâ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Eleştirmeli Baskıyı Hazırlayan: Dr. İbrahim Kutluk, Ankara 1978, C. 1, s. 348.

⁴⁶ Nev’î-zâde Atâî, a.g.e. C. 2, s. 42, 50, 86.

çelebi, Tezkiretü’ş-şuara’sında “Hâce Çelebi Efendi” mahlâsı ile ondan çok yüceltici sözlerle bahseder ve onun şiirine örnek olmak üzere şu mısraları kaydeder:

Yine sevdâzede-i zülf-i siyehkâr oldum;
Yine bir olmayacak derde giriftar oldum.

(Yine sevgilinin siyah zülfünün sevdâ-zedesini oldum / Yine bir olmayacak derde tutuldum)

Ey ecel! Billâh eman vir bana, kılma acele;
Son nefes tûşe ola şâyed gözüm ol bîbedele.

(Ey ecel! Billâh aman ver bana, acele etme / Şâyed gözüm o misli gö-rülmemiş güzele değerse o benim için son nefes azığı olsun).

Yoluna harc ideyin nakd-i hayat elde iken;
Ki giçir fırsatı ömr-i güzaran girmez ele.

(Ey sevgili, hayat nakdi elde iken onu senin yoluna harcedeceğim / Ki fırsatı kullanmak gerekir; çünkü geçen ömür bir daha geri gelmez).

Kalb-i meyyâlîm elinden nicdem yâ Rab kim?
Göricek âb-ı revan gibi akar her güzele.

(Yâ Rab! Ben her güzele meyleden bu kalbimin elinden ne edeceğim / O, hangi güzeli görse bir akarsu gibi akıveriyor).

Ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi Onun hakkında şu hükme varıyor:

“Merhumun fazl ü kemâline, üstün bilgisine nihâyet ve ahlâk-ı hamîdesine (güzel ahlâkına) hadd ve gâyet yoktur. Onun Türkî ve Fârisî ve Arabî eş’arı vardır. Arabça kasîdeleri ünlü Arap âlim, şâir ve belâgat sâhipleri yanında makbul ve müsellemdir.”⁴⁷

“Beyânî“ mahlâsı kullanan Mustafa b. Cârullah da Tezkiretü’ş-şuara’sında “Arabî kasâidi eşheru min kasîdeti İmrü’ül-Kays’dır (Arapça kasîdeleri İmrü el-Kaysın kasîdelerinden daha ünlüdür).⁴⁸ Fârisî nazma dahi rüsûhu (derin ve güçlü bilgisi) vardır.” diyor.⁴⁹

Ebussuud Efendi’nin Arapça yazdığı “Kasîde-i Mimîyye“ za-mânında çok ilgi çekmiş, buna nazîreler yazılmıştır. Bu kasîdeyi şerh ederek kendisine gönderen Halep kadısı molla Mehmet b. İbrâhim Halebî, “kırk akçe inâyet“le ödüllendirilmek ve “Halep Reisü’l-Müderresini” olmakla mükâfatlandırılmıştır.⁵⁰

III– Ebussuud Efendi’nin Çağdaşı Âlimler

⁴⁷ Kınalı-zâde Hasan Çelebi: a.g.e. C. 1, s. 350.

⁴⁸ İmrü’el-Kays(do:?-öl: 530) Kinde kabilesine mensub çok ünlü bir Arap şâiridir. İslâm öncesi câhiliye döneminde yazdığı şiirlerin Kâbe duvarlarına asıldığı rivâyet edilir.

⁴⁹ Beyânî, Mustafa b. Carullâh: Tezkiretü’ş-şuara,Türk Tarih Kurumu , Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: Dr. İbrahim Kutluk, Ankara 1997, s. 87-89.

⁵⁰ Nev’î-zâde Atâî: a.g.e. C. 2, s. 45.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinde, Ebussuud Efendi'den kısa bir zaman önce veya onunla aynı zamanda yaşamış değerli ilim adamları vardır. Şöyle ki:

1– Hızır Bey

Babası Sivrihisar kadısı iken orada doğdu. Önce babasından ders gördü. Sonra “aklî ve sâir geçerli ilimleri” öğrendi. Sivrihi-sar'da müderris oldu. Öğrenmeye son derece meraklı idi. Pâdişah huzûrunda Arabistan'dan gelen bir âlim ile mübâhase (bilimsel tartışma)ye çağrıldı. Arap âlimi bu genç ve tecrübesiz rakibini önce hafife aldı. Fakat sonuçta Hızır Bey karşısında konuşamaz hâle gel-di. Olaydan çok etkilenen Sultan Mehmed Han, “mahrûse-i Kostan-tniyye'yi fethyledikte mevlânâ Hızır Bey'i kadı nasb” eyledi.⁵¹

Hızır Bey, Molla Fenârî (751 H./1350–834 H./1431) mektebin-dendir. Zekâsı, geniş bilgi birikimi, muhâkeme kudreti ve ihâta kâ-biliyeti ile tanınmış olup 863 H./1549 M.'de vefâtına kadar İstanbul kadılığında kalmış ve birçok değerli ilim adamının yetişmesini sağ-lamıştır.

2– Ali Kuşçu

Ebussuud Efendi'nin atalarından olan Ali Kuşçu, Mâverâünne-hir'de doğmuş, Semerkand'da Uluğ Bey'den ve Kadı-zâde-i Rûmî'den riyâziye(matematik) ve heyet(astronomi) okumuş, Kirman'da tahsilini tamamlamış, Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan Bey'in elçisi olarak İstanbul'a gelmiş, vazîfesini yaptıktan sonra İstanbul'da kalmış ve Sahn-ı Seman medreselerinden birine müderris olmuştur.

“Mevlânâ Ali Kuşçî mahrûse-i Kostantniyye'ye geldiğinde as-hâb-ı fazl ü kemâl tarafından istikbal edildi.”Hilâl misâli bir sefine (gemi) ile deniz geçildi. O gün Hoca-zâde ile başlayan dostlukları birbirlerinden kız alıp vermek sûretiyle akrabalığa dönüştü.

Astronomi ve matematikte yaygın bir şöhreti olan ve bu alanda değerli eserler bırakan Ali Kuşçu, 879 H./1474 M.de vefat ederek Eyyüb'e defnedildi.

3– Hoca-zâde Muslihuddin Mustafa

Hızır Bey'den icâzet alan Hoca-zâde Muslihuddin Mustafa, ilk önce Bursa Esediye medresesine müderris oldu. İlmî kudreti çok yüksekti. II. Sultan Bâyezid zamânında Bursa Sultâniye müderrisli-ğine ve Bursa kadılığına tâyin edildi. Eserleri arasında Huccetü'l-İs-lâm İmam Gazâlî'nin (öl: 505H./1111 M.) Tehâfüt isimli felsefe kita-bına nazîre olarak yazdığı aynı adı taşıyan eseri çok beğenilmiş ve ulemâ tarafından takdirle karşılanmıştır.

⁵¹ Mecdî Mehmed Efendi: Şakayık-ı Numaniyye Ve Zeyilleri, Hadaiku'ş-Şekayık, Çağrı Yayınları, Neşre Hazırlayan: Doç. Dr. Abdülkadir Özcan, İst. 1989, C.1, s. 111-113.

“Sultan Muhammed Han Gâzi hazretleri Mevlânâ Ali Kuşçî’den Hâce-zâde’nin ahvâlini sual idüb,

“- Fezâil-i ilmiyesinin kadrini mîzan-ı vicdânınızda ne mikdar buldunuz?” dediğinde:

“- Rum toprağında ve Acem mülkünde nazîri(benzeri) olmayan bir fâzıl-ı ercümend (şerefli, haysiyetli, saygı değer bir âlim)dir.” cevâ-bını almış ve bunun üzerine:

“- Arabda dahi nazîri yokdur” buyurmuştur.

893 H./1488 M.’de Bursa müftüsü iken vefat eden Hoca-zâde Emir Sultan civârında medfundur.⁵²

4- Molla Hüsrev

Hızır Bey’in vefâtı üzerine İstanbul kadılığına tâyin edilen ve “Bilâd-ı selâse = Üç belde“ (Galata, Eyüp, ve Üsküdar) kadılıkları da uhdesine tevdi edilen Molla Hüsrev, büyük bir fıkıh âlimi idi. Babasının adı Feramerz, kendi adı Mehmed olduğu halde Molla Husrev unvânı ile şöhret buldu. Tahsilinin başlarında “cümle fenle-ri ekâbir-i ulemâ-i mütekaddiminden Bilâd-ı rûmiyyede müfti olan Burhaneddin Haydar Herevî hazretlerinden öğrendi” ve Molla Fe-nârî evlâdından Yusuf Bâlî’den icâzet aldı. Molla Husrev Bursa’da Şah Melik medresesinde iken Sa’deddin Taftazanî’nin “Mutavvel (Uzatılmış, genişçe anlatılmış)“ nam eserine bir hâşiye yazmıştı. O sı-ralarda ünlü bilginlerden Seydi Ahmed Kırımî Edirne’ye geldi. Mol-la Husrev yazdığı hâşiyeyi bir göz atması için ona gönderdi. Fakat Kırımî o hâşiyede pek çok soru ve îtiraz noktaları tesbit etti. Buna fevkâlâde üzülen Molla Husrev, adı geçeni halkın ve ulemânın ha-zır bulunduğu bir ziyâfete götürdü. O ziyâfette “Mevlânâ Kırımî Molla Husrev’in ecvibe-i müskitesi (susturucu cevapları) ile mülzem olup kendisinin hatâsını îtiraf” etti.

Önce Edirne’de Halebî medresesi müderrisliğine getirildi. Sonra kadıasker nasbolundu. 867 H./1462 M.’de bir sebeble İstanbul’u terk ile Bursa’ya gitmiş ve orada kendi yaptırdığı medresede ders okutmağa başlamıştı. Fakat Fâtih Sultan Mehmet tarafından İstan-bul’a getirtilerek şeyhu’l-islâmlık makâmına oturtulmuş ve vefâtı târihi olan 885 H./1480 M.’ye kadar bu makamda kalmıştır. Dürer ve bunu şerhi niteliğindeki Gurur isimli fıkıh kitapları çok ünlüdür.⁵³

6- Sinan Paşa

Hızır Bey’in oğlu Sinan Paşa 844 H./1438 M.da babasından feyz almış ve Edirne’de müderrislik yapmıştır.

“Döneminde bilginlerin önderi ve bilge kişilerin lideri idi. Zihin ve

⁵² Mecdî Mehmed Efendi, Şakayık-ı Numaniyye Ve Zeyilleri, Hadaiku’ş-Şakâik, Neşre Hazırlayan: Dr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, Çağrı Yayınları, C.1, s. 180-184.

⁵³ Mecdî Mehmed Efendi, a.g.e. C.1, s. 135-139.

zekâda eşsiz, anlayış ve ferâsette darb-ı mesel idi.”

Fâtih Sultan Mehmed Han onu, kendisine hoca tâyin etmiş ve vezirlik rütbesi vermişti. Bu sebeble halk arasında Hoca Paşa adı ile ün yapmıştır. Nihâyet 881 H./1476 M.’de Gedik Ahmed Paşa yerine vezir-i âzam oldu. Fakat bilinmeyen bir sebeble pâdişahla arası açıl-dı; azil ve hapsolundu. “Mahrûse-i Kostantiniyye’de bulunan cüm-le-i ecille-i ulema (bütün büyük âlimler) dîvân-ı âlide müctemi olup (toplanarak):

“- Ol serdâr-ı ceş-i fuzalâ (âlimler ordusunun baş kumandanı) el-bette hapisten ıtlak olunmak (salıverilmek) gerektir; yoksa kitapları-mızı yakar memâlik-i Osmâniye’yi (Osmanlı ülkesini) terk ederiz!” dediler.

Bunun üzerine Sultan Muhammed Han, merhum Sinan Paşa’yı hapisten çıkardı ve ulemâya teslim etti. Ulemânın heyecânı yatıştı-ğında da onu Seferihisar kadılığına ve müderrisliğine tâyin etmek sûretiyle İstanbul’dan uzaklaştırdı.

Fâtih’in vefâtından sonra oğlu Sultan II. Bâyezid “erike-i salta-natı teşrif eyledikte (saltanat tahtını şereflendirdiğinde) vezirliği îade ve Edirne’de Dârühadis medresesi müderrisliğine tâyin edildi.⁵⁴ Fakat bir süre sonra, “dünya işlerinden el çekti ve tasavvuf yoluna girerek Şeyh Vefa hazretlerine mürid oldu. Bedî nazm ve belîğ ne-sirle Tazarru’nâme adlı bir kitap ve Tezkiretü’l-Evliya adlı bir eser te’lif etti. Bu eserlerinde zâhir ve bâtin ilimlerinden, din ve dünyâya yararlı pek çok bilgiyi bir araya getirdi.”

Latîfi, onun mesnevî tarzında kaleme aldığı Tazarru’nâme’sin-den şu üç beyti örnek olarak zikreder:

Meskenet kim bulunmaya evvel
Senden olmaz kabul hiç amel
Her ki halk andan olmaya hoşnûd
Dergeh-i Haktan ol durur merdûd
Kalb-i mü’min ki arş-ı Rahmandır
Anı yıkmak ziyâde tuğyandır

“Eğer öncelikle tevâzu bulunmazsa, hiçbir amel kabul edilmez/ Halk bir kişiden hoşnud değilse o, ilâhî dergâhtan kovulmuştur / Mü’minlerin kalbi Allah’ın tahtıdır, onu yıkmak, isyânın en büyüğüdür.”⁵⁵

Sinan Paşa, babasından sonra çok değerli talebeler yetiştirmiş, bunlar arasında yer alan Müeyyed-zâde ve Molla Lûtfi de XVI. yüz-yılı şereflendiren İbn-i Kemâl ve Ebussuud gibi din, felsefe ve hu-kuk âlimlerinin yetişmesini sağlamışlardır.⁵⁶

Sinan Paşa 891 H./486 M.’de Edirne’de vefat etmiştir.

7– Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi

⁵⁴ Mecdî Mehmed Efendi: a.g.e. C.1, s. 193–196 ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı: a.g.e. C.2, s. 662-664.

⁵⁵ Latîfi Tezkiresi, a.g.e. s. 410-411.

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: a.g.e. C. 2, s. 658-660.

Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi 860 H./ 1456 M.'da Amas-ya'da doğdu. Halep'te medrese tahsili gördü. Sonra Tebriz'e gide-rek ünlü Celâleddîn Devvânî'den okudu ve icâzet aldı. II. Bâye-zîd'in tahta cülûsundan sonra 887 H./1482 M.'de İstanbul'a gitti. İlmî kudreti tasdik edildiğinden önce Kalenderhâne sonra Sahn-ı seman medreselerinden birinin müderrisliğine getirildi. 899'da Edirne kadısı, 907'de Anadolu ve nihâyet 911 H./1505 M.'de Rumeli Kazaskeri oldu. "Ulûm-u akliye ve nakliye" de fevkalâde bir nokta-ya vâsıl, "fünûn-u edebiye ve arabiyede zirve-i ulyâya nâil" olmuş fâzıl ve kâmil bir âlim idi.⁵⁷

Yetenekli insanları himâye etmesi ve yetişmelerine yardımcı olması onun zikre değer fazîletlerinden biridir. İbn-i Kemal onun himâye ve teşvikiyle yetişmiş ve yine onun teşvikiyle bir Osmanlı târihi yazmıştır.⁵⁸

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sırasında 922 H./1516 M.'de ve-fat etmiş ve Eyüp Sultan'da defnedilmiştir.

8- Molla Lutfî

Molla Lutfî Tokatlıdır. Sinan Paşa'nın yetenekli öğrencilerinden biridir. Fâtih Sultan Mehmed'in saray kütüphânesinin hâfız-ı kütü-bü olduğundan başkalarının okuma imkânı bulamadığı bir çok de-ğerli kitabı okuma fırsatı bulmuştur. Hoş-sohbetliği ve bilgisi sâye-sinde pâdişâhın musâhibleri arasına girmiştir. Fakat Sinan Paşa'nın menkûbiyeti sırasında hocasına iltihak ile saraydan çıkmış, ancak Fâtih'in ölümünden sonra İstanbul'a dönmüştür.

"Sahn-ı semân'da müderris iken çeşitli ilim dalları bilgisi dâhi-linde ve sanatla ilgili pek çok konuda uzman olduğu için halka açık dersler verirdi."

Tuhaf nükteler ve güzel latîfeler söyleyen Molla Lutfî aynı za-manda iyi bir şâirdi. Latîfî, tezkiresinde ondan övgü ile bahseder ve şiirinden örnekler verir.

Serbest düşünceli, deli-dolu, rind-meşreb, her türlü taassuptan uzak, düşündüklerini açıkça söyleyen bir karakter yapısı olan ve alaya varan tenkitleri ile dar görüşlü bir çok meslektaşını kızdıran Molla Lutfî, muârizları tarafından îtikatsızlıkla suçlanmış, nihâyet Hatip-zâde ve Molla İzârî'nin kiskançlıktan doğan ısrarlı çabaları sonucu 900 H./1495 M.'de idam edilmiştir. İdâmına yakın günlerde şu şiiri yazdığı nakledilir:

Aşkın kopuzun ele alayım mı dersin
Âlemlere âvâze salayım mı dersin
Rüsvâ-yı cihân olmak için şişe-i ârı
Hey nolsa gerek taşa çalayım mı ne dersin

"Aşk kopuzunu ele alıp bütün dünyâya bağırıp çağırayım mı ne dersin / Cihâna rüsvay olmak için ar şişesini taşlara çalıp kırayım mı ne dersin?"⁵⁹

⁵⁷ Mecdî Mehmed Efendi: a.g.e. C.1, s. 308-311.

⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. C. 2, s. 662-664.

⁵⁹ Latîfî Tezkiresi, Hazırlayan: Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 296-298.

XVI. yüzyılın âlim ve mütefekkirlerinden İbn-i Kemal onun talebelerindedir. Eserleri arasında en fazla şâyân-ı dikkat olanı Taz'îfü'l-mezbah adlı bir hendese kitabıdır.

9– Taşköprülü-zâde Ahmed İsamüddin

Yavuz Sultan Selim'in hocası Muslihuddin Mustafa'nın oğlu-dur. 901 H./1495 M.'de Bursa'da doğmuştur. Babasından ve diğer ulemâdan ders okumuş, tedris hayâtına atılmış ve sonuçta Sahn müderrisi olmuştur. Pek çok ilimde özellikle tefsir, edebiyat, kelâm ve terâcim-i ahvalde fevkalâde ihtisâsı vardı. En önemli ve meşhur eseri Arapça olarak kaleme aldığı Şakāyık-ı Numaniyye'dir. Bu kitap bu gün için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir. Çünkü XIV., XV. ve kısmen XVI. asırlara âit altı yüze yakın âlim ve şeyhin terceme-i hallerini hâvidir. Bu kıymetli eseri Edirne'li Mecdi Efendi Hadâyıku'l-Hakāik Fî Tekmileti'ş-Şakāyık adı ile Türkçeye çevirmiştir. Taşköprülü-zâde'nin bundan başka daha pek çok kıymetli eseri vardır.⁶⁰

10– Kınalı-zâde Ali Efendi

Kınalı-zâde Ali Efendi 916 H./1510 M.'de Isparta'da doğmuş-tur. Medrese tahsili görmüş, Sahn-ı seman ve Sahn-ı Süleymâniye medreselerinde müderrislik yapmış, İstanbul kadısı olmuş ve nihâ-yet Anadolu kazaskeri iken 979 H./1572 M.'de vefat etmiştir. Nev'î-zâde Atâyi onun pek çok ilimde mütebahhir (geniş ve derin bilgi sâ-hibi) olduğunu söylüyor.

11– Sonuç

Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinde yetişen ilim adamları elbette bunlardan ibâret değildir. Bizim burada isimlerini zikrede-meddiğimiz daha pek çok değerli âlimler vardır. Bütün bunlar bize o zamanın medreselerinin işlevlerini tam anlamı ile yerine getirdiklerini, buralarda sâdece İslâmî ilimlerin değil matematik, astronomi, târih, coğrafya ve diğer ilimlerin ciddiyetle okutulduğunu, ilim adamlarına değer verildiğini, onların da canlı bir rekâbet ve tartışma ortamında fikirlerini serbestçe söylediklerini, sohbet ve mubâha-selerin toplumun her katında ilgi çektiğini, bunlardan bir çok insa-nın yararlandığını, ilim adamlarının gerektiğinde hükümdâra bile sözlerini geçirdiklerini, hükümdarların da bâzı istisnâlar dışında ilmi ve ilim adamlarını himâye ettiklerini gösteriyor. Ve yaşadıkları devre şeref veren parlak ilim adamları işte böyle bir ortamda yetişti-yordu.

(Devam edecek)

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı: a.g.e. C.1, s. 673-675.

Okuduklarım-Gördüklerim Duyduklarım

Kemâl Y. Aren

“Bize kıydınız...”

Son senelerde haziran–temmuz ayları televizyonların, gazetelerin, internet sitelerinin ağlama duvarına döndüğü zamanlar hâline gel-di. Anneler ağlıyor: Yavruları, kendilerinin gönüllerince bir yerleri kazanamadılar, diye! Babalar öfkeli: Onca masraf havaya gitti, diye!... Eğitimciler savunmada: Üç-dört yılda bir değişen yönetmelikler, müf-redat programları kendilerini şaşkına çeviriyor, diye!... Pedagoglar, psikologlar sabahtan akşama ahkâm kesiyorlar: Bizi can kulağı ile dinleyen yok, diye!... Hâsılı neredeyse sokaktaki alâkalı, alâkasız her-kes birbirine sorar hâle geldi: “Ne olacak bu çocukların hâli?” diye...

Şimdiye kadar oluşan bu tabloda bir acâyiplik vardı: Olayın asıl kahramanlarının sesleri çıkmıyordu. Onlar adına hep figüranlar rol kesiyor, feryatsa, feryâdın en canhıraş olanını onlar koparıyorlardı.

İlk defa bu sene asıl aktörlerin sesi duyuldu:

“Sınav çocukları” içli içli ağlıyor, kendileri için değil, kardeşleri için yalvarıyorlar: “Bize kıydınız, bâri kardeşlerimize kıymayın!...”⁶¹ diyorlar. Kimler?.. Sınavlarda başarısız olanlar değil, aksine, derece-ye girenler, en yüksek puani alanlar!... Kardeşlerine sesleniyorlar: “Bizim çocukluğumuzu hebâ ettiler; sizinkine de, okuldu, ders-hâ-neydi, özel hocalardı, etütlerdi, bilinmez daha neleri ileri sürerek el uzatırlarsa mâni olun, çocukluğunuzun elinizden alınmasına müsâade etmeyin!...”⁶² diyorlar.

“Bize kıydınız... bâri kardeşlerimize kıymayın!...”

Bu çığlık bana çok dokundu. İnanın, çoğu geceler yatakta dön-düm durdum.

Gerçekten çocuklarımıza yazık ettik!...

Ne diyelim?!.. Allah encâmımızı hayretsin!... Onları çok sevdiği-miz için böyle davrandık. Eğitimde kılavuz diye seçtiklerimiz me-ğer karga imiş, bizi buraya getirip bıraktılar. Niyet hâlis, ama âkıbet berbat!... ”Dedem koruk yedi, benim dişim kamaştı”, demiş ataları-mız. İyi de bizim, bu günkü büyüklerin, hiç mi suçumuz yok?.. Her-kes elini şakağına koyup bir düşünsün!...

Amerika başkanlarından biri -gâliba Reagan idi- o sene eğitim yılı başında, Eğitim Planlama Komisyonu Toplantısı’nda, karşısında oturan

⁶¹ Hürriyet Gazetesi. 11.07.09 “Dereceye Girenler Sistemi Eleştirdi” başlıklı haber.

⁶² 12.07.09 Hürriyet Gazetesi. İK eki. S.12 Nuran Çakmaklı. “VIP Sınıftaki Öğrenci Gözüyle Eğitim” başlıklı köşe yazısı.

büyük büyük kariyer unvanlı zevâta şöyle sesleniyor: “Efen-diler, bu güne kadar bizden istediğiniz her şeyi devlet olarak verdik. Ama siz, Amerika’nın sizden istediği nesli yetiştiremediniz. Nerede hata yaptığınızı düşünün!...” demişti. Bu tespit bizler için de geçerli, ki... çocuklar feryat ediyor: ”BİZE KIYDINIZ, BÂRİ KARDEŞLERİMİ-ZE KIYMAYIN!...”

Aziz okuyucularım, bu mevzuya daha fazla devam edemeyeceğim. Gelin size BUĞDAY DEDE’yi anlatayım.

Yok yok, hemen ağız-burun kıvırmayın, çocuk masalı yazmaya-cağım, merak etmeyin.

Buğday dede mescidi

BUĞDAY DEDE

Efendim, bu yaz yolumuz Tire’ye uğradı.

Tire, yeşillik, şirin, güzel bir Ege kasabası... Târihî mekânla-rı, tabîî güzellikleri, evliyâsı bol bir yer. Allah râzı olsun, bir dost⁶³ rehberlik etti, gezilecek, görülecek yerlerine götürdü. Çok zevk aldık.

Uzunca bir direğin tepesinde güze-lim lamış, nazlı nazlı dalgalanıyor. Orada Hocam, bu tepeye BUĞDAY DEDE TEPESİ çili şöyle de bir hikâ-yesi var: Yunanlılar bayraklarını çekmişler. Çekmişler; ama peydâ olmuş, gelip bayrağı gagalıyor, parçalıyor, gidiyor. Bir gün böyle, iki gün böyle... İşgal süresince burada Yunan bayrağını dalgalan-dırmamış. Yunanlılar ne yaptılarsa kargaya mâni olamamışlar. Öldürememişler de... Vaktâki bizim askerimiz kasabamızı Yunan-dan istirdat etmiş ve bu tepeye Türk bayrağı çekilmiş, karga orta-dan kaybolmuş. O gün bu gündür Allâh’ıma hamdolsun bu direğin tepesinde bayrağımız dalgalanıyor.

Tireliler bunu Buğday Dede’nin kerâmeti olarak kabul ediyor-lar. Buğday Dede’nin türbesi az aşağıda. İnerken uğrar fâtihamızı hediye ederiz inşallah.”

Efsâne beni cezbetti.

Anadolu!... Evliyâlar diyârı!... Millet çâresiz kaldığı zaman, erenler, evliyâlar devreye girer!..

- Bu zâta niye Buğday Dede denmiş?

- Darlık, kıtlık zamanlarında birileri, türbenin yanından halka meccânen zâhire dağıtırmış. Hatta bir menkibe de şöyle: Bir savaş za-mânında buranın yakınlarında düşmanla çarpışan bir Türk birliğinin erzâkı tükenmiş. Birliğin başındaki subay Buğday Dede’nin kerâmatı-ni duymuş. Gelmiş Türbesini ziyâret edip duâsında, ondan kendileri-ne yardımcı olmasını niyaz etmiş. O sırada hâtiften bir ses, ertesi sa-bah seher vakti mekkârelerini, boş çuvallarını getirip buradan zâhire-sini almasını söylemiş. Gerçekten de ertesi sabah seher

⁶³ Reşat Metin Bey. Tire Anadolu Lisesi Din Bilgisi Öğretmeni.

vaktinde gel-diğinde türbenin yan tarafında tınaz gibi yığılmış zâhireyi bulmuş, çuvallara doldurmuş, doldurmuş zâhire tükenmemiş ama onda taşıyacak güç kalmamış. Ama o sâyede savaşı da kazanmışlar.

Kaynaklarda Buğday Dede'nin asıl adı ve kimliği ile ilgili bir bilgiye rastlanmamış. Sâdece türbenin hazîresinde bir kabir taşında: "Sire Hâtun. Buğday Dede'nin hanımı." diye yazıyormuş. Sire Hâ-tun hakkında kaynaklarda bilgi varmış: Bölgenin fâtihi Selçuklu kumandanı Sasa Bey'in ordusu ile gelen İranlı bir melike olduğu, bu kasabaya da onun adı izâfe edildiği kayıtlı imiş.⁶⁴ Demek oluyor ki Buğday Dede Anadolu'ya ilk gelen 'Gâziyân-ı Rum' dandır.

Himmatleri hâzır olsun, Rabbim şefaatlerine nâil eylesin.

*

Efendim, masal anlatmayacağım dedim, anlatmadım da!... Ama keşke kâbiliyetim olsa da çocuklarımız için güzel güzel masallar, çocuk romanları yazabilseydim!... 'Yüzüklerin Efendisi', 'He Man' gi-bi!... Onlara benzer şeyler. Meselâ şu Buğday Dede menkıbelerinden ne güzel faydalanılabilir. Daha bunun gibi, halkımızın arasında ya-şayan efsânelerden, canlı olaylardan, yaşanmış destanlardan... Ah, masalcı dede: Eflâtun Cem Güney!.. Rûhun şâd olsun!... Bunu sen yapmaya başlamıştın, ama ömrün vefa etmedi. Yeni Eflâtun Cem'-ler yetişmez mi?... Rabbim bilir!... Ama biz yine de niyaz edelim, kim bilir belki zamânı gelmiştir!...

*

KİTAPLAR...KİTAPLAR!...

Aziz okuyucularım, bu sayımızda sizlere duyurmak istediğim kitaplar bir hayli birikti. Aşağıda liste hâlinde arz ediyorum, alâka sâhanıza, zevkimize göre olanlardan haberdar olmanız istedim.

"İzmir'de Türk Mührü- Emir Sultan Dergâhı Hazîresi Mezar Kitabeleri"

Haz. Necmi Ülker- Vehbi Günay- Câhit Telci- Turan Gökçe cid-dî bir emek ve araştırma mahsûlü bir eser. İzmir'de pek çok İzmirlinin dahi haberdar olmadığı bir mâneviyat hazînesini gün ışığına çıkarıyor. Emeği geçenlerin cümlesinden Allah râzı olsun.

"Manisa Tıp Folkloru- Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedâvileri" - Dr. Selim Altan-

Zengin, emekli bir araştırmanın mahsûlü olan bu eserin neşri-nin üzerinden bir hayli zaman geçmiş olmasına rağmen benim yeni haberim oldu. Mâlûm, Yörükler arasındaki tedâvi usûlleri meşhurdur. Alâka duyanlar için baha biçilmez bir bilgi hazine-si... Mâlûmat kabilinden bir kaçının başlıklarını zikredeyim:

"Amel, alt ıslatma, bel ağrısı, burun kanaması, idrar zor-luğu, vd...."

"Arapgir Hasreti"- Sücaatin Erdem.

Arapgir'i tatlı tatlı anlatmış. Üslûp güzel.

"Neler Söyledim, Neden Söyledim" – Prof. Dr. Zeki Kuşoğlu-

⁶⁴ Bu bilgileri, Tire Rehberi.2007 adlı tanıtım eserinden aldım.

Kuşoğlu Hoca bu eserde değişik konularda kendi görüşlerini anlatmış. Üzerinde durulup düşünülmesi gereken görüşler. Her ne kadar bir başka eserinde “Düşünmek Bizden Irak” (Eserin adı öyle!) diyorsa da siz yine de düşünmeye çalışın. Meselâ şu kıssa, üzerinde birazcık olsun düşünülmesi gerekmez mi?

“KISMET: Şeyh müritlerini etrafına toplamış konuşu-yordu. Bir ara başını kaldırıp avluda oynayan çocuklardan birini yanına çağırarak pınardan testiye su doldurmasını söyledi.

Şeyhin sohbeti ‘kısmet’ üzerine idi. Sohbeti bitmiş ve hayli zaman geçtiği halde suya gönderdiği çocuk henüz dönmemişti.

Müritlerini yanına alarak çocuğa bakmaya çıktılar. Testi bir kenarda duruyor, çocuk arkadaşlarıyla oyun oy-nuyordu. Şeyh sordu: ‘Hani testiye doldurmamışsın?’ Çocuk ‘Şimdi dolduruyorum efendim!’ diyerek akan pınara koşmuş.

Şeyh çocuğa kızmamış ve müritlerine: ‘O, bizim kısmetimiz olan suyun gelmesini bekliyordu, yoksa suyu çoktan doldururdu.’ dedi.”.....s.135

“Tâhir Sâmî Bey’in Özel Hayâtı”- Mustafa Kutlu.

Mustafa Kutlu hayranlarına duyururum. Henüz mürekkebi kurumadı.

Şimdilik bu kadar... Hayırlar niyaz ediyorum.